

12126

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI
BÖLÜMÜ

Bıçakçızâde İsmail Hakkı'nın
Hayatı ve Eserleri
Üzerinde Bir Araştırma

FAZİL GÖKÇEK

Yüksek Lisans Tezi

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

Danışman : DOÇ. DR. Ö. FARUK HUYUGÜZEL

İZMİR - 1990

ÖNSÖZ

İzmir'li şair, yazar ve gazetecilerden olan Bıçekçızade İsmail Hakkı Bey, aynı muhitte yetişen pek çok çağdaşı gibi günümüzde pek fazla tanınmayan bir şahsiyettir. Onunla ilgili olarak bugüne kadar her hangi müstakil bir çalışma yapılmamış olup sadece Son Asır Türk Şairleri'nde bir sayfalık çok kısa bir hal tercümesi vardır.¹ Biz bu çalışmamızın birinci bölümünde İzmir'de yayımlanmış olan gazete ve dergilerden yararlanarak onun mümkün olduğu kadar ayrıntılı bir hayat hikâyesini oluşturmaya çalıştık.

İki bölümden meydana gelen araştırmamızın ikinci bölümünde Hakkı Bey'in fikirlerini ele aldık. Bu bölüm de kendi içerisinde Dil ve Edebiyat, Kadın Hakları, Eğitim ve Ahlak ile Ziraat ve Ticaret alt başlıklarından meydana gelmektedir.

Hakkı Bey bize göre her şeyden önce bir edebiyatçı olduğu için biz onun daha çok bu cephesi üzerinde durarak dil ve edebiyat meselelerine nasıl yaklaştığını tesbit etmeğe gayret ettik.

Yazarımızın eğitim ve ahlâkla ilgili görüşlerini ele almamızın başta gelen sebebi, onun aynı zamanda bir öğretmen olarak bu konularla çok yakından ilgilenmesi ve özellikle de edebiyatla eğitim ve ahlâkı birbirinden ayrı düşünmemiş olmasıdır.

Kadın hakları meselesine gelince, bu konu da II. Abdülhamit devrinden başlayarak II. Meşrutiyet ve bilhassa Cumhuriyet devirlerinde yazarımızın sürekli üzerinde düşündüğü, yazılar yazdığı bir

1. İnal, İbnülemin Mahmut Kemal; Son Asır Türk Şairleri, İstanbul 1988, s. 506-507.

konu olarak ele alınmak gerekiyordu.

Edebiyatla ilgili bir çalışmada ziraat ve ticaretten bahsetmek biraz tuhaf görünmekle birlikte bu tuhaflık bizim meseleyi ele alış tarzımızdan değil Hakka Bey'in kendisinden kaynaklanmaktadır. Zira o edebiyatla ziraat ve ticareti sürekli karşı karşıya getirmiş ve bu konularda bir hayli yazı yazmıştır. Neticede bu mevzuları ele alışımız yine edebiyatla olan ilgileri dolayısıyladır.

Çalışmamızın sonunda Hakka Bey'i bir bütün olarak ele alıp değerlendirmeğe çalıştığımız bir sonuç bölümü ile bir bibliyografya bulunmaktadır. Üç kısımdan oluşan bibliyografyada ilk olarak yazarımızın dergi ve gazetelerdeki düz yazı ve şiirlerinin kronolojik listesi verildi. İkinci kısım Hakka Bey'in kitaplarını ve üçüncü kısım da faydalandığımız kaynakları ihtiva etmektedir.

Burada, çalışmalarım sırasında benim için daima bir yol gösterici olan kıymetli hocam Doç. Dr. Ömer Faruk Huyugüzel'e içtenlikle teşekkür ederim.

Fazıl GÖKÇEK

Bornova - 1990

İ Ç İ N D E K İ L E R

ÖNSÖZ	I
I- BIÇAKÇIZADE İSMAİL HAKKI'NIN HAYATI.....	1-51
1. Ailesi ve Çocukluğu.....	1
2. Gençliği ve Eğitimi.....	2
3. İlk Edebi Faaliyetler.....	6
a. Nevruz ve İtilâ Dergileri.....	6
b. Hizmet Gazetesi.....	12
c. Haftalık İzmir Gazetesi.....	19
4. II. Meşrutiyet Devrinde.....	33
5. Cumhuriyet Devrinde.....	41
II- FİKİRLERİ.....	52-122
1. Dil ve Edebiyat.....	52
2. Kadın Hakları.....	86
3. Eğitim ve Ahlâk.....	107
4. Ziraat ve Ticaret.....	115
SONUÇ.....	123
BİBLİYOGRAFYA.....	127-154
1. Biçakçızade İsmail Hakkı'nın Yazıları.....	127
2. Biçakçızade İsmail Hakkı'nın Kitapları.....	151
3. Faydalandığımız Kaynaklar.....	153

Birinci Bölüm

BIÇAKÇIZADE İSMAİL HAKKI'NIN HAYATI

1. Ailesi ve Çocukluğu

Bıçakçızade İsmail Hakkı Bey'in ailesiyle ilgili bilgilerimiz hemen hemen yok denecek kadar azdır. Hakkı Bey gerek makale ve kitaplarında ve gerekse kendisiyle yapılan mülakatlarda gençliğinden ve hayatının sonraki dönemlerinden -az da olsa- söz etmesine rağmen çocukluğu ile ilgili hiç bir bilgi vermemiştir. Diğer kaynaklarda da bu hususa değinilmediğinden yazarın çocukluğuna ait dönem karanlıkta kalmaktadır.

Elimizdeki sınırlı bilgilere göre Bıçakçızade Hakkı Bey, aslen Sinop'lu olup İzmir'de tütün bıçakçılığı ile iştigal eden Hacı Osman Efendi'nin oğludur. Hacı Osman Efendi gençliğinde İzmir'e gelmiş ve İzmir'li bir hanımla evlenerek buraya yerleşmiştir. Bu hanım hakkında da İzmir'li olduğu dışında her hangi bir malumata sahip değiliz.¹

Mali 1277(1861 veya 1862)'de annesinin memleketi olan İzmir'de doğan² Hakkı Bey'in ailesi ve çocukluğu ile ilgili fazla bilgiye sahip olmamız konumuz açısından büyük bir eksiklik değildir. Zira onun rüştiyeden başlayarak öğrenim hayatı az çok bir bütünlük halinde takip edilebilmektedir.

1. İnal, İbnülemin Mahmut Kemal; Son Asır Türk Şairleri, C.I, İstanbul 1988, s.506.

2. A.y., s. 506.

2. Gençliği ve Eğitimi

Bıçakçızade İsmail Hakkı Bey muhtemelen mahalle mektebine bir süre devam ettikten sonra orta tahsilini sonradan Şehit Fehmi Mektebi³ adı verilen İzmir Rüştüyesi'nde sürdürür.⁴ Halit Ziya Uşaklıgil hatıralarında, kendisinin de bir süre devam ettiği bu okuldaki eğitim hakkında dikkatle değer bazı bilgiler vermektedir. Hakkı Bey'in yetişmesi hususunda bir fikir vereceğini düşünerek bu malumatın bir kısmını aşağıya alıyoruz⁵:

"Bakınız burada ne vardı ve ne okuzurdu: 'Gülistan' kitabından üç fasıl ile bir Fars grameri; Türkçe bir gramer ile imla ve okuma kitabı yerinde ancak 200 sayfalık bir Osmanlı tarihi; hesaptan adi ve ondalık kesirlerle tenasüp kaideleri; coğrafyadan harita üzerinde parmakla gösterilecek şehirler; dağlar, denizler, nehirler ve nihayet mektebin en ehemmiyetli dersi Arapça'dan emsile, bina ve avamil ile başlayarak, izhardan geçerek resail-i erbaa(dört kitap) diye tanıdığımız mantık taslağına varan ve dört yıl günde kırışer üçer satırla öğrenilen yol.

Sonunda bu bilgi yüküyle mektepten çıkan genç ne İranlı çaycıya dört kelimelik Farsî bir cümle söyleyebilir, ne Arapça bir Mısır gazetesinin on satırlık bir fıkrasını anlardı. Coğrafyadan Paris'le Berlin'i az çok kendi yerlerinde

3. Orhan Rahmi, "Bıçakçızade Tahrir Hayatını Hikâye Ediyor" , Hizmet, nr. 896, 11 Kânun-ı evvel 1927.

4. İnal, Son Asır..., s. 506.

5. Uşaklıgil, Halit Ziya; Kirk Yıl, İstanbul 1969, s. 84.

bulabilse Newyork ile Chicago'yu hayalinde tamamiyle bulamaz, hele Türkiye idare bölümlerini hiç bilmezdi. Hesaba gelince; büyük marifeti şu idi: Dört amele sekiz arşın uzunluğunda , bir arşın eninde, birbuçuk arşın derinliğinde bir duvarı altı günde bitirirlerse iki amele filan filan (rakamları değiştiriniz) kaç günde bitirirler? İşte size en zor ve en korkunç bir problem. Türk gençleri iş alemine girerse öteki mekteplerden yetişen çeşitli millet gençlerine bununla karşı koyacaklardı. Türkçe'den nihayet vilayet mektubi kalemine yahut muhasebe odasına mülazım(stajyer) olarak kabul edilebileceklerdi."

İşte böyle bir eğitimle rüştiyeyi bitiren Hakkı Bey daha sonra Tire'de İbni Melek Medresesi'nde tahsiline devam eder. Ne kadar devam ettiğini bilmediğimiz bu medresede devrin tanınmış alimlerinden Mustafa Keşfi Efendi'den⁶ ders alır. Böylelikle mükemmel

6. Çuhadarzade Hacı Mustafa Keşfi Efendi: Yozgat'lıdır. İlk eğitimini Yozgat ulemasından Kara Musa Efendi'den görmüştür. Daha sonra Kayseri'li âlimlerden Hacı Torun ve Dersâdet dersiâmlarından Kavalalı Yusuf Efendi'lerden ve ayrıca Manisa müftüsü Hacı Evliya-zade Ali Efendi'den icaze aldıktan sonra büyük bir kısmı İzmir'de olmak üzere İzmir ve Tire'de kırk sene müderrislik yapmış, beş-yüze yakın talebe yetiştirmiştir. Bk.: Bursalı Mehmet Tahir, Aydın Wilayetine Mensup Meşâyih Ulemâ Şuarâ Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli, İzmir 1324, s. 121-124.

Bursalı Mehmet Tahir'in eserinde Hakkı Bey'in hocası için yazdığı, onun ilim ve faziletini öven bîr tarihe de yer verilmiştir.

derecede Arapça ile birlikte dini ilimler, felsefe ve Arap edebiyatı da tahsil eder. Bu derslere devam ettiği yıllarda yaz aylarında İzmir'e geldiğini, İkiçeşmelik'te Nazırzade Medresesi'nde kendisine ait bir odada Tefik Nevzat⁷ ve İsmail Efendi adlarında iki arkadaşına emsile ve bina dersleri verdiğini Hakkı Bey kendisiyle yapılan bir mülakatta ifade etmektedir⁸. Yazarımız çok güçlü Arapçasını belki biraz da bu hocalığına borçludur. Bir yandan ders alırken öte yandan ders vererek bir bakıma pratik yapar. O'nun bu öğreticiliğine Halit Ziya da hatıralarında Tefik Nevzat'tan söz ederken değinmektedir⁹:

"Tefik Nevzat ilk tahsilden sonra zamanını İkiçeşmelik arkadaşlarıyla boşuna geçirir başıboş bir genç iken Hakkı Efendi'nin bir gün galiba bir oyununu uzaktan görerek şiddetli bir azarına uğramış. Hemen oyunu bırakarak ve ağlayarak evine dönmüş. Ertesi gün Hakkı Efendi'ye gitmiş ve azarı içine sindiremeyerek adeta hesap istercesine: 'Bana haylaz dediniz, pekâla, öyleyse ne yapmalıyım?' demiş. Buna benzer bir başlangıçla başlayan ilk münasebet öyle bir yola girmiş. Ki üç beş sene içinde Arapça'da, Acemce'de bütün divanları anlayacak bir alışıklık edindikten başka, Türkçe'ye İzmir'in en iyi yazar ve kolaylıkla manzume yazan adamı olmuştu."

7. İzmir'in tanınmış şair ve yazarlarından. Hakkında geniş bilgi için bk.: Ziya Somar, Bir Adamın ve Bir Şehrin Tarihi: Tefik Nevzat - İzmir'in İlk Fikir Hürriyet Kurbanı, İzmir, 1948.

8. O. Rahmi, "Baçakçızade...", Hizmet, nr.896, 11 Kânun-ı evvel 1927.

9. Uşaklıgil, Kırk Yıl, s.123.

Bu hususu Bezmi Nusret de teyit etmektedir¹⁰:

"Hakkı Bey Arabi ve Farsî'ye olan vukufu itibarıyla o sırada arkadaşlarına faik görünmektedir. Hatta bir ikisine hocalık ettiğini ve onları yetiştirdiğini kendileri itiraf ediyorlar."

Hakkı Bey, kendisinin ve çağdaşlarının bu ifadelerinden anlaşıldığına göre sağlam bir medrese tahsili olarak yetişmiştir. Son Asır Türk Şairleri yazarına gönderdiği hal tercümesi¹¹ ve hayatının takip edebildiğimiz çizgisi ve tabii yazdıkları onun Mustafa Keşfi Efendi'den sadece Arapça ve Farsça'ya değil Doğu ilimlerini de tahsil ettiğini göstermektedir. Zira Hakkı Bey ömrünün sonuna kadar Batı'ya ve Batı kültürüne muhalif kalmış, ülkede gündün güne etkisini arttırmakta olan bu kültüre karşı daima geleneksel değerleri savunmuştur. İşte bu yüzden ki Bezmi Nusret, yukarıda naklettiğimiz görüşlerine şu cümleyi de eklemiştir¹²:

"Ne çare ki bu zat ömrünün sonuna kadar Şark zihniyetinden bir türlü sıyrılamamış ve bütün gayretlerine rağmen daima ikinci planda kalmıştır."

Hakkı Bey'in bu Doğulu tarafından Halit Ziya'ya serzenişle

10. Kaygusuz, Bezmi Nusret; Bir Roman Gibi, İzmir, 1955, s.9.

11. İnal, Son Asır... , s.506-507.

12. Kaygusuz, Bir Roman Gibi, s.9.

söz etmektedir ¹³:

"Aramızda tek bir çatışma noktası vardı: Ben asırı Garpçı, o asırı Şarkçı idik. Bu iki asırlığa benim söyleşmeye onun fikrini müdafaaya düşkünlüğümüzün taşkınlıkları katılınca aramızda her zaman tutuşmaya hazır kıvılcımlar çatırdardı. Ne kadar isterdim ki onun Batıya da yumuşakça bakan bir beğenme görüşü olsun. Nasıl ki ben Doğu'ya bakarken öyle yapardım."

Burada yazarımızın zihniyetinden söz açmamızın sebebi aldığı eğitimin ilk tezahürlerini göstermekti. Çalışmamızın ileriki bölümlerinde onun fikrî yapısı üzerinde daha ayrıntılı olarak durulacaktır. Bu bölümde son olarak Hakkı Bey'in kendilerine ders vermesi vesilesiyle bir araya gelen bu gençlerin (Tevfik ve İsmail Efendiler) aynı zamanda edebiyatla yakından ilgilendiklerini ve bir müddet sonra Halit Ziya'nın da bu gruba katıldığını belirtmekle yetiniyor ve bundan sonrasi bölümde Hakkı Bey'in ilk edebî faaliyetleri üzerinde durmak istiyoruz.

3. İlk Edebî Faaliyetler

a. Nevruz ve İtilâ Dergileri: Halit Ziya'nın deyişiyle o zaman İzmir'in edebiyatla uğraşan tek gençleri ¹⁴ olan Bıçakçızade Hakkı Bey ve Tevfik Nevzat, Halit Ziya ile tanıştıktan sonra ilk düşündükleri şey İzmir'de bir edebî dergi çıkarmak olur. Anlaşıldığı

13. Uşaklıgil, Kırk Yıl, s. 122.

14. A.e., s.121.

kaderıyla bu teklif Halit Ziya'dan gelmiş ve diğerleri de olumlu karşılamışlardır. Zira aşağıya Kark Yılı'dan alacağımız satırlardan, dergi çıkarma fikrinin Hakkı ve Nevzat'la tanışmadan önce Halit Ziya'nın zihninde bulunduğu anlaşılmaktadır¹⁶:

"Bu bende sabit bir fikir (saplantı) olmuştu. Bütün emellerimle, hulyâlarımınla bir zatlık meydana getiren, böyle olduğu için beni heveslerime değişik bir yol çizmek imkânından mahrum bırakan hayatımda bir tek hulyâ vardı: İzmir'de birinci defa olarak bir mecmua çıkarmak. Bu beni doyuracak, hayatımdan memnun bırakacak ve neler umabilirsem onlara erişmek için önümde geniş bir yol açacak tek hulyâ idi. Ve onlarla kimbilir kimin araya girişiyle buluşunca bu hulyâ adeta bir delilik kuvvetiyle beni kavramıştı."

Bu düşünceler içerisindeki üç arkadaş bir Nevruz günü Manisa'ya yaptıkları gesi sırasında dergi çıkarmak konusunda nihai kararı verirler. Ve Hakkı'nın teklifiyle dergiye o günün bir hatırası olarak "Nevruz" adını koyarlar.¹⁶

Nevruz'dan söz etmeden önce bu gençleri bir araya getiren sebepler üzerinde kısaca durmak faydasız olmayacaktır. Gerçekte Halit Ziya'nın da ifade ettiği gibi bu gençler -Hakkı Bey'in öğrencisi sayılan ve tabiatıyla ilk zamanlar onun tesirinde kalan fakat daha sonra Halit Ziya'nın sürekli artan tesiri altına gi-

15. A. e., s. 118.

16. O. Rahmi; "Baçakçızade...", Hizmet, nr. 896, 11 Kanun-ı evvel 1927; Uşaklıgil, H. Ziya; Kark Yılı, s. 120; Oral, Ahmet Kamil; "Acı Bir Kaybımız: Baçakçızade İsmail Hakkı Bey", Anadolu, nr. 11469, 16 Ağustos 1950.

ren T. Nevzat bir tarafa- farklı muhitlerin insanları idilen. Halit Ziya azınlıklara ait bir okulda (Mekitarist Mektebi) öğrenim görmüş, iyi Fransızca bilen, Batı kültürünü tanıyan ve bir ölçüde benimseyen bir insandı. Bu yüzden Halit Ziya'nın Nevruz'daki ilk yazılarının Batı kültürü ve yaşayış tarzıyla ilgili olduklarını yeri gelmişken söyleyelim.¹⁷ Kısaca o tercihini bir bakıma Batı'dan yana yapmış bir insandı. Buna karşılık Hakkı Bey medreseden yetişmişti. Gerçi eğitiminin o günün medreselilerine göre çok iyi olduğunu biliyoruz¹⁸:

"Medreseden sadece geçmiş değildi. O âlemde kültür diye ne toplanabilirse onu aldıktan sonra kendisine göre, fakat yalnız Doğu'ya dönük bir idrak ufkunu, olabilmenden son haddi derecesinde genişletmişti. Hakkı Efendi denilince sarıklılar ufak bir kıskançlık duygusunu, belki de onu kendilerinden ayrılmış görmekten duyulan bir gücenikliği gizlemeye çalışarak susarlar, başkaları da onun adına açıkça beğenme sözleri katmaktan çekinmezlerdi. Bu ilk karşılaşmamızdan başlayarak onu kendisinden faydalanılacak bir büyük saymakta gecikmedim. Bence en büyük üstünlüğü kendi kendisini yarıtıp ortaya çıkarmasıydı."

Bununla birlikte ne kadar iyi eğitim almış, kendi kendisini

17. H. Ziya'nın Louis Figuier'in bir kitabından tercüme ettiğini söylediği "Tuvalet Masası" adını taşıyan bu yazılar Nevruz'un 1. sayısından itibaren yayımlanmıştır. Bu yazılarda H. Ziya tarak ayna, farça vb. gibi basit süs ve temizlik eşyalarını tanıtmaktadır. Bu yazılar hakkında H. Ziya'nın sonradan yaptığı değerlendirmeye için bk. :Kırk Yıl, s. 124-125.

18. Uşaklıgil; Kırk Yıl, s. 122.

yetiştirmiş olursa olsun Batı kültürüne yabancıydı. Hatta ileride göreceğimiz üzere biraz da düşmandı. Ancak bu gençlerin aralarında ortak bir nokta vardı: Edebiyata karşı olan ilgileri. Bu ortak nokta sebebiyle aralarındaki zihniyet farkı anlaşmazlık doğurmadı, bilakis kendiliğinden bir iş bölümüne yaradı.¹⁹

"Kendiliğinden bir iş bölümü oldu. Halit Ziya Fransızca'dan tercüme edilecek yazıları ve Ahmet Mithat Efendi tarzında küçük fıkraları kaleme alacak, Hakkı Efendi Arapça ve Acemceden devşirme yapacak, İevfik Nevzat da mecmuanın şiir sütunlarını üzerine alacaktı."

İşte Bıçakçızade Hakkı Bey'in matbuat âlemindeki tespit edebildiğimiz ilk yazıları, ilk sayısı 1 Mart 1300 (13 Mart 1884) tarihinde yayımlanan bu Nevruz dergisindedir. Gerçi Hakkı Bey kendisiyle yapılan bir mülâkatta yayımlanan ilk yazısı olarak bir tarih manzumesinden söz etmektedir.²⁰

"İlk yazımı 1294'te, şimdi "Şehit Fehmi Mektebi" tesmiye edilen rüştiyeden çıktıktan sonra yazdım. O sıralarda ordumuz Sarbi ten'da Aleksineç'i zapt etmişti. Bu yazı onun hakkında manzum bir tarihti."

Sözü edilen tarihte İzmir'de Türkçe olarak sadece vilayet gazetesi olan Aydın yayımlanıyordu. Yukarıda sözünü ettiğimiz mülâkattan yazarımızın bu gazeteyi takip ettiğini de öğreniyoruz. Hakkı Bey bu gazetede o zaman meclis idare baş katibi Fikri Bey'le İzmirli tanınmış şairlerden Tokadizade Şekip Bey'in babası Tokadizade

19. Somar, Ziya; Bir Adamın ve..., s. 14.

20. O. Rahmi, "Bıçakçızade...", Hizmet, nr. 896, 11 Kanun-ı evvel 1927.

Nuri'nin yazı ve şiirlerini takip ettiğini, neticede kendisinin de heveslendiğini ifade etmektedir. Bu durumda sözkonusu tarih manzumesi muhtemelen bu Aydın gazetesinde yayımlandı. Yine bu gazetede başka manzume ve yazıları da çıkmış olmalıdır. Zira bu ilk manzumeyi yazdığını söylediği 1894 tarihi ile Nevruz'un çıkması arasında altı senelik bir zaman vardır. Ne yazık ki Aydın gazetesinin koleksiyonu hiç bir yerde bulunmadığı için kesin bir şey söyleyemiyoruz. Fakat Hakkı Bey'in Nevruz'daki yazılarının oldukça acemice yazılmış şeyler olması dolayısıyla bunlardan önce önemli bir yazı faaliyetinin olmadığını söyleyebiliriz.

10 sayı yayımlanabilen²¹ Nevruz'da Hakkı Bey'in her sayıda bir veya bir kaç tercüme-telif yazısı veya şiiri bulunmaktadır. Bunlar ve diğer yazıları üzerinde daha sonra duracağımız için burada sözkonusu etmiyoruz.

Hakkı Bey'in ifadesine göre Nevruz, kendisinin Manisa'ya müstantik olarak tayin edilmesi üzerine yayım hayatına son verir.²² Bu konuda diğer kaynaklarda ve özellikle H. Ziya'nın Kırk Yıl adlı

21. Nevruz'un ilk sayısı 1 Mart 1300 tarihlidir. Fakat 6. sayıda 15 Mayıs 1301 tarihi verilmiş ve bu yıl kaydı 9. sayıya kadar 1301 olarak devam etmiştir. Oysa bu tarihin 1300 olması gerekirdi. Nitekim 10. sayıda yıl kaydının tekrar 1300 olarak verilmesi 6 ilâ 9. sayılarda bir baskı hatası olduğunu göstermektedir.

22. Gökçek, Cihat; "Hakkı Bıçakçı", İzmir Kültür Gazetesi, nr. 3, ilk teçrin 1942. (Bu bilgiyi ve bu mülâkatın künyesini Ziya Somar'ın "Yakın Çağların Fikir ve Edebiyat Tarihimizde İzmir", (İzmir 1944, s. 18) adlı eserinden aldık. Ne yazık ki bütün araştırmalarımıza rağmen gazetenin kendisini bulamadık.)

eseri ile Ziya Somar'ın Tevfik Nevzat hakkındaki kitabında bu bilgiyi teyit eden bir ifade bulunmadığı için tereddütlü olduğumuzu belirtmek isteriz. Zira Hakkı Bey, Manisa'da bulunduğu sırada T. Nevzat'la birlikte bir dergi daha çıkarmıştır. Bu, İtilâ dergisidir.

Hakkı Bey'in Tevfik Nevzat ve (Elif) Hakkı²³ ile birlikte çıkardıkları ve üzerindeki ifadeye göre onbeş günde bir neşr edilmesi düşünülen²⁴ bu dergi Nevruz'dan yaklaşık birbuçuk iki yıl sonra yayımlanmıştır. Yaklaşık diyoruz, çünkü ancak bir sayı çıkarılabilen bu derginin üzerinde tarih olarak gün ve ay kaydı yoktur. Sadece 1302 yılı gösterilmiştir. Nevruz'un son sayısı 15 Temmuz 1300 tarihli olduğuna göre İtilâ Nevruz'dan en az bir buçuk yıl sonra yayımlanmıştır.

İtilâ dergisi ile ilgili bir diğer husus, hiç bir kaynakta adından söz edilmemesidir. Hakkı Bey ne yazılarında ne de kendisiyle yapılan mülâkatlarda bu dergiden söz eder. Tek sayı neşr edildiği için unutulmuş veya önemsenmemiş olmalıdır. Yukarıda belittiğimiz gibi bu dergi yayımlandığı sırada Hakkı Bey Manisa'da bulunuyordu. Buna göre, derginin yayım işleri ile Tevfik Nevzat ve (Elif) Hakkı ilgilenmiş, Hakkı Bey dergiye Manisa'dan yazı göndererek katılmıştır.

İtilâ'nın içeriği de Nevruz'dan farksızdır. Öyle ki Hakkı Bey'in bazı yazıları "Nevruz'dan ma'bad"dır.

23. Bu şahsın kimliği konusunda bir bilgiye sahip değiliz. Belki de bu (Elif) Hakkı, Bıçakçızade'nin Tevfik Nevzat'la birlikte ders verdiği İsmail Efendi'den başkası değildir.

24. Derginin kapağında şu bilgiler verilmektedir: "Muharrirleri: Hakkı, (Elif) Hakkı, Nevzat. Siyasiyâttan mâda her şeyden bahis ve her şehr-i rûmî ibtidasiyle onbeşinde cüz cüz neşr olunur."

b. Hizmet Gazetesi: Bıçakçızade Hakkı Mey Manisa'da iken Tevfik Nevzat ve Halit Ziya İzmir'de Hizmet gazetesini çıkarırlar. Hizmet'in çıkışını Manisa'dan hararetle kutlayan yazarımızın gönderdiği kâta Hizmet'in 3. sayısında şu takdimle yayımlanır²⁶:

"Birader-i vicdanımız Hakkı Efendi hazretleri tarafından gelmiştir:

Hizmet'e hizmet vecibe-i zimmet

KITA

Binler yaşa şehriyar-ı irfan

Sâyende bu itilası fikrin

Tavsifine aczdır nümayan

Olmasa da intihası fikrin"

Hizmet'i bu şekilde tebrik eden Hakkı Bey manzum mensur pek çok yazısını arkadaşlarının haftada üç defa çıkardığı gazeteye göndermeğe devam etmiştir. Manzum nesir adını verdiği vezinsiz ve çoğu kafiyesiz şiirlerini Hizmet'in 3. sayısından başlayarak düzensiz aralıklarla neşr etmiştir. Bunlar toplam yirmibir tanedir ve sonuncusu 30 Mart 1887 tarihinde 40. sayıda çıkmıştır. Bunların tamamı Manisa'dan gönderilmiştir. Bu manzum nesirler üzerinde burada kısaca da olsa durmakta yarar görüyoruz:

Bu manzumelerin Hakkı Bey'in Halit Ziya'nın o sırada yazmakta olduğu "mensur şiir"lere karşı başka bir moda ortaya çıkarmak gâyesinden doğduğunu sanıyoruz. Modern edebiyatı takip eden ve Batı edebiyatındaki bir çok yeniliklerden haberdar olan Halit Ziya'nın karşısında Hakkı Bey'in bir tür eziklik duyduğunu ve bu şekilde adından söz ettirmek istediğini düşünebiliriz. Bu sonuca biraz da

26. Hizmet, nr. 3, 20 Teşrin-i sani 1886.

hayatının daha sonraki yıllarını ve Halit Ziya ile aralarındaki görüş ayrılıklarının yazarımızın yazılarına yansımalarını dikkate alarak verdiğimiz belirtmek isteriz. Bu görüş ayrılıklarından ileride Hakkı Bey'in edebiyat konusundaki fikirlerini ele alırken söz edeceğiz. Ayrıca; önceleri kendisinin öğrencisi olan ve büyük tesiri altında bulunan Tefvik Nevzat'ın zamanla kendisinden uzaklaşarak Halit Ziya'ya yakınlaşması ve onun görüşlerini benimsemesinin de Hakkı Bey'de Halit Ziya'ya karşı bir rekabet fikri meydana getirmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

İşte böyle bir rekabet fikrinden doğduğunu tahmin ettiğimiz "manzum nesirler" in zamanında yankı uyandırdığını gösteren bir işaret yoktur. O günün şair ve yazarları içerisinde bu tarzı deneyen kimse çıkmamıştır. "Manzum nesir" tarzı yazılar Hakkı Bey'in icad edip dört ay kadar bir süre devam ettirdiği ve sadece kendisinin yazdıkları ile son bulan bir tarz olarak kalmıştır.

Bıçakçızade İsmail Hakkı Bey 1887 yılı Aralık ayında Manisa (Saruhan) müstantikliğinden Muğla (Menteşe sancağı) müstantikliğine tayin edilmiştir.²⁷ Onun Manisa'daki hayatıyla ilgili olarak elimizde fazla bir bilgi yoktur. Ancak Hizmet'e gönderdiği yazılardan edebiyat ve matbuatla ilişkisini sürdürdüğünü anlıyoruz.

Hakkı Bey'in Manisa'da başından geçen ve hiç de hoş olmayan bir olayı da burada zikretmemiz doğru olacaktır. İstanbul'da yayımlanmakta olan Tarık gazetesinin bir nüshasında Manisa'dan gazeteye çeşitli imzalarla gönderildiği belirtilen bir mektup vardır.²⁸ Bu maktupta Manisa'da oturmakta olan muhacirlerden bir kızın zorla

27. "Aydın Vilayeti", Hizmet, nr. 111, 14 Kanun-ı evvel 1887.

28. "Manisa'dan Mektup: Muharrir Efendiler", Tarık, nr. 1077, 13 Mart 1303) 25 Mart 1887. .

tecavüze uğradığı, bunun üzerine mütecavizin yakalandığı ve gerekli işlemler yapılmak üzere dosyanın Manisa müstantikliğine gönderildiği belirtilmektedir. Mektuba göre tecavüze uğrayan kız ve annesi uzun süre müstantik dairesine gidip gelmiş, fakat bir sonuca ulaşamamışlardı. Genç kızın müstantikin ricası üzerine kendisine, bu işin uzun zaman alacağı, konuyla ilgili olarak kendisini Pınar nahiyesinde görebileceği söylenmiş. Mektuptaki ifadelerle söylersek: "Biçare hakikat ve mecazı bilmediği cihetle emre imtisal ederek mahall-i mezkura azimet ve muvasalat etmiş ise de beraberinde bulunan validesi müstantikin menevi-i zamirine mani olmuştur." Mektupta bir süre sonra kızın annesinin bir hizmete gönderilmesi üzerine müstantikin gene kıza tecavüze yeltendiği, fakat kızın feryadı üzerine isteğine ulaşamadığı, olayın duyulması üzerine müstantikin tekrar göreve başladığı hem de daha önce kıza tecavüz eden şahsın serbest bırakıldığı ileri sürülmektedir. Netice olarak durum haber alan paşanın mütecaviz şahsı tekrar tevkif ettirdiği ifade edilmektedir.

Hakkı Bey bu konuyla ilgili olarak gönderdiği, Hizmet gazetesinde yayımlanan bir mektubunda,²⁹ söz konusu suçlamanın tamamen bir iftira olduğunu, hukukunu müdafaa edeceğini, konuyla ilgili olarak Adalet bakanlığı ve valiliğe dilekçe vererek dava açtığını bildirmekte ve gazetelerin böyle kim tarafından gönderildiği bilinmeyen ve suçsuz kimseleri zan altında bırakan mektupları neşretmemesi gerektiğini ihtar etmektedir.

Bu olayla ilgili olarak elimizde başka bir bilgi yoktur. Bu iki mektuptan hareketle olay hakkında kesin bir sonuca varmak imkansızdır. Fakat şu kadarını söyleyebiliriz ki Hakkı Bey yaşadığı sürece

29. "Manisa'dan Mektup: Muharrir Eferdiler.", Hizmet, nr. 42, 6 Nisan 1887.

ahlakî ve dinî konulardaki müsbet taraflarıyla temayüz etmiştir. Bu yüzden böyle bir davranış içine girebileceği ihtimalden uzak görünmektedir. Ayrıca suçluluğu isbatlansa idi büyük ihtimalle görevinden alınması gerekirdi. Oysa onun Manisa'dan Muğla müstantikliğine tayini bu olaydan sekiz ay sonradır. Bu durum da onun suçsuzluğunu gösterir. Bu duruma göre Tarik gazetesindeki mektubun, Hakkı'nın görevden alınmasını isteyen bir kişi veya kişilerce yazılmış olduğu gibi bir ihtimal akla gelmektedir.

Hakkı Bey, yukarıda gazeteden tayin haberini naklettiğimiz üzere Manisa'dan sonra başladığı Muğla müstantikliği görevinde on ay kadar bir süre kalmıştır. Bu süre içerisinde de Hizmet gazetesine şiir göndermeğe devam etmiştir. Fakat bunların sayısı eskiye nazaran oldukça azdır. Bu on ay zarfında Hizmet'te üç tane şiiri yayımlanmıştır. Hakkı Bey'in, görev yaptığı yerlerdeki vilayet gazetelerinde de büyük ihtimalle yazı ve şiirleri yayımlanıyordu. Fakat bu gazetelerin koleksiyonları hiç bir yerde olmadığı için bu konuda bir şey diyemiyoruz.

Yazarımız Muğla müstantikliğinden sonra yine aynı görevle 1888 yılı Ekim ayında Sakız'a tayin edilmiştir. Bunu Hizmet gazetesinin konuyla ilgili haberinden tesbit edebiliyoruz. Hizmet ayrıca Hakkı Bey'i o sırada Sakız'da bulunan Namık Kemal'in -birbuçuk ay sonra (2 Aralık 1888) ölecektir- yanına gideceği için özellikle tebrik etmektedir:³⁰

"Menteşe sancağı müstantiki faziletli Hakkı Efendi ahiren Sakız'a tahvil-i memuriyet etmesiyle evvelki gün şehrimize gelmiştir. Mumailayh asâr-ı manzume ve mensuresiyle gazete-

30. "Aydın Vilayeti", Hizmet, nr. 196, 16 Teşrin-i evvel 1888.

miz sahâifini de tezyin eden erbab-ı fazl u kemal ve alel-husus memleketimizin müstaid, muktedir, müstakim evlatlarından olmasıyla vilayetimizden müfarakati mucib-i teessüfümüz olmuştur. Mahza atıfetlu Kemal Bey hazretleri gibi mekârim-i ahlâkın, kemalât-ı insaniyenin misal-i müşahhası olan bir zat-ı âlinin maiyetiyle şeref-yâb olacağı için sevgili biraderimizi hakikaten şayan-ı tebrik görüyoruz.”

Hakkı Bey'in Sakız'daki görevi 1893 yılının Aralık ayına kadar sürmüştür. Bu beş yıl gibi uzun zaman içerisinde onun İzmir'e gitmesine dair bir kayda o devre ait gazetelerde yaptığımız taramalarda rastlayamadık. Bu yıllardaki yazı faaliyetinden de -varsa- haberdar değiliz. Daha önce de değindiğimiz gibi, onun, bulunduğu yerin yayım organlarında yazı ve şiirlerinin olması kuvvetle muhtemeldir. Sakız'da kaldığı süre içerisinde Hizmet gazetesinde üç sayı süren "Hulk ve Edep" adlı makalesi dışında herhangi bir yazı veya şiiri yoktur. Burada yeri gelmişken belirtelim: Bu yazı Hakkı Bey'in ahlak konusundaki ilk yazısıdır. Gerçi onun bu tür ahlakî mevzulara eğilimli olduğunu Nevruz'daki yazılarından biliyoruz. Ayrıca İtilâ'da İmam-ı Gazali'nin İhyau Ulûmi'd-dîn adlı eserinden adâb ve muâşeretle ilgili bir bölümü -devam edeceğini beşirterek- tercüme etmeğe başlamıştı.³¹ Fakat müstakil olarak ahlâk konusunu ele alan ilk yazı bu "Hulk ve Edep" adlı makaledir. Bu konular üzerinde ileriki bölümlerde durulacağı için burada sadece bu hususa işaret etmekle yetiniyoruz.

Hakkı Bey Sakız müstentikliğinden sonra 1893 yılı Aralık ayında Aydın vilayeti mektubî ser-müsevvidliğine tayin edilmiştir.³²

31. Hakkı, "Bismillahirrahmanirrahim", İtilâ, nr.1, 1302.

32. "Aydın Vilayeti", Hizmet, nr. 612, 21 Kanun-ı evvel 1893.

Bu tayinle Aydın vilayetinin merkezi olan İzmir'e gelen yazarımızın yazı faaliyetinin arttığını görüyoruz. Yazdığı makalelerin mevzuları aynı zamanda ilgi alanının da genişlediğini göstermektedir. Şunu da belirtelim ki Hakkı Bey'in İzmir'e geldikten sonra yine Hizmet'te yayımladığı makalelerin ilki 1894 yılı Ekim ayında-
dır. Bu duruma göre bir yıla yakın bir zaman yazı yazmamış veya yazdıysa bile İzmir'de neşr etmemiştir. Bâzce ikinci ihtimal daha doğru görünmektedir. Çünkü bu bir yıla yakın aradan sonra Hizmet'te neşr edilen iki seri yazısı vardır. Buna göre onun bu arada bu yazılar üzerinde çalıştığını düşünebiliriz. Hizmet'teki bu iki yazı da bizim için çok önemlidir. Bunlardan biri "Onbeş Derste Nahv-i Arabî"³³ adını taşımakta olup Hakkı Bey'in dil konusundaki ilk yazısıdır. Adından da anlaşılacağı üzere Arapça öğretimine yöneliktir. Onun kendi ifadesiyle söyleyecek olursak; "ulum-ı nahv-i Arabîye kesb-i vukuf fikrinde bulunanlara lazım olan kavaid-i nahviyenin" öğretilmesi için kaleme alınmıştır.

Sözünü ettiğimiz ikinci seri yazı ise çocuk terbiyesiyle ilgilidir. "Evliya-i Etfalin Vezâifi"³⁴ adını taşıyan bu yazıda Hakkı

33. Hakkı, "Onbeş Derste Nahv-i Arabî", Hizmet, nr. 790, 24 Teşrin-i evvel 1894. (Her dersi bir kaç sayı süren bu yazının tamamını Hizmet'in koleksiyonu eksik olduğu için tespit edemedik. nr. 805, 15 Kanun-ı evvel 1894'e kadar yayımlanmış 9 tefrikası mevcuttur).

34. Hakkı, "Evliya-i Etfalin Vezâifi", Hizmet, nr. 792, 1 Teşrin-i sani 1894. (nr. 805, 15 Kanun-ı evvel 1894'e kadar 10 tefrika yayımlanan bu yazı serisinin tamamı Hizmet'in koleksiyonu eksik olduğu için elde edilememiştir).

Bey, daha doğum öncesinden başlayarak erginlik dönemine kadarki çocukların terbiyesi ve bu konuda ebeveynin görevleri üzerinde durmaktadır. Eğitim konusundaki bu yazının yayımı ile onun İzmir İdadisi'ndeki görevinin birbirine yakın tarihlerde olması da dikkat çekicidir.

Görüldüğü üzere Hakkı Bey 1894 yılından itibaren iki görevi birlikte yürütmeye başlamıştır. Hem vilayet mektubî kaleminde ser-mü-sevvid olarak çalışmakta hem de İzmir İdadisi'nde edebiyat derslerine girmektedir. Başka hiç bir kaynakta teyit edilmemekle birlikte Hakkı Bey'in İbnülemin Mahmut Kemal İnal'a gönderdiği hal tercümesine göre onun İdadi'de felsefe derslerine de girdiğini burada kaydedelim.³⁵

Eski İzmir mektupçularından Kamil Dursun 1944 yılında hatıralarını yazdığı Anadolu gazetesinde İdadi'nin felsefe derslerini Mahmut Esat Efendi'nin verdiğini yazmaktadır.³⁶

"O vakit beş sınıf üzerinden yeni açılan ve sonra yedi sınıfa iblağ edilen İzmir İdadi Mektebi'nin talim terbiye heyetinde kıymetli zevat bulunuyordu. Tâbiye ve Hikmet derslerini Türkiye'nin sayılı âlimlerinden merhum Mahmut Esat Efendi, kavanin derslerini meşhur muharrir ve avukat Tefvik Nevzat, Fransızca'yı yine meşhur edip ve romancılarımızdan Uşakîzade Halit Ziya, edebiyatı üstadımız edip ve şairlerimizden Bıçakçızade Hakkı, hıfzıssıhha derlerini İzmir'in pek yakından tanıdığı ve sevdiği Doktor Mânsur Bey okutuyordu."

Bezmi Nusret Kaygusuz da 1320 (1904) tarihinde İzmir İdadisi'—

35. İnal, Son Asır... , s.506.

36. Kamil Dursun - Eski İzmir Mektupçusu, "İzmir'e Ait Hatıralar:4, Anadolu, nr.9615, 27 Mayıs 1914.

nde dördüncü sınıfta olduğunu ve kitabet ve tahrir usulü dersine Bıçakçızade Hakkı'nın geldiğini yazmaktadır.³⁷ Bu bilgilerden hareketle Hakkı Bey'in İzmir İdadisi'nde edebiyatın yanı sıra felsefe ve kompozisyon derslerine de girdiğini söyleyebiliriz.

Hakkı Bey'in İzmir İdadisi'ndeki hocalığı ve vilayet mektubî kalemindeki görevi onun İzmir'den mahkeme başkâtibi olarak Kosova'ya tayin edildiği 1907 yılına kadar sürer. Bu tayinin haberi, bundan sonraki bölümde üzerinde duracağımız imtiyaza Hakkı Bey'e ait olan "İzmir" gazetesinde şu şekilde verilmiştir.³⁸

"Gazetemiz sahib-i imtiyazı ve muallim-i muhteremimiz izzetli Hakkı Beyefendi Adliye nezaret-i celilesince Kosova mahkeme-i fevkaladesi baş-kitabetine tayin buyurulmuştur."

Bu habere göre Hakkı Bey İzmir'den 1907 yılı Şubat ayında ayrılmıştır. Onun İzmir'de bulunduğu 1895 yılından 1907 yılına kadar yaklaşık onbeş senelik zaman içerisinde en önemli faaliyeti imtiyazını kendisinin alarak yayımladığı İzmir gazetesidir.

c. Haftalık İzmir Gazetesi: Hakkı Bey'in matbuata karşı büyük bir ilgi duyduğunu önceki bölümlerde anlatmış ve Halit Ziya ve Tefik Nevzat'la birlikte çıkardıkları Nevruz ve İtilâ dergilerinden söz etmiştik. Kendisi görevle İzmir dışındayken de yine Halit Ziya ve Tefik Nevzat'ın yayımladıkları Hizmet gazetesine sürekli olarak yazılar gönderiyordu. Burada akla şu soru gelmektedir: Hakkı Bey İzmir'de neden eskiden de birlikte dergi çıkardıkları arkadaşlarına katılmadı, Hizmet gazetesinde görev almadı. Bu konuda kendisi veya Halit Ziya ile Tefik Nevzat'ın bize inti-

37. Kaygusuz, Bir Roman Gibi, s. 5.

38. İzmir, nr. 22, 2 Şubat 1323/14 Şubat 1907.

kal eden bir açıklaması yoksa da biz bunun sebebinin Hakkı Bey'in fikir yapısından kaynaklandığını düşünüyoruz. Yazılarını neşr edeceği başka bir yayın organı olmadığı için Hizmet'i vasıta olarak kullanan yazarımız İzmir'e yerleşince eline geçen imkânı değerlendirmiş ve kendi fikrî yapısına uygun olarak İzmir gazetesi- ni neşr etmeğe başlamıştır. Gazetenin muhtevası ve Hizmet'le ara- larında yapılacak bir karşılaştırma bizim kanaatimizi destekleye- cektir. Zaten çok geçmeden Hizmetve İzmir birbirlerini eleştirme- ğe başlayacaklardır. Fakat biz bu tartışmalara girmeden önce İzmir gazetesinin muhtevası ve yazarlarından kısaca söz etmek istiyoruz.

İzmir gazetesi başlığının hemen altında kendisini şu cümle ile tanıtmaktadır: "Menafi-i mülk ve devlete hadim siyasiyât, edebiyât fûnûn, havadis, ziraat ve ticaretten bahis Pazartesi günleri çıkar Osmanlı gazetesidir." Gazete Aydın vilayeti matbaasında basılmış- tır. 181-28. sayıdan itibaren o sırada kapanmış olan Hizmet'in matbaası vilayet idare meclisince Hakkı Bey'e verilmiş ve gazete bir süre bu matbaada basılmıştır.³⁹ Sekiz sayfa olarak yayımla- nan İzmir'de ilk sayfada "Makale-i Mahsusa" üstbaşlığı ile ve bazen iki üç sayfayı dolduran Hakkı Bey'in makalesinden sonra şu kısımlar bulunmaktadır: Tevcihât, Havadis-i mahalliye, Ticaret, Ahval-i siyasiye, Havadis-i ecnebiye, Telgrafnameler, Mevâd-i nafia, Mütenevvia, İlanât. Şu kısımlar ise bazen yer almaktadır: Mütferrika, Muharrerat, Kısım-1 edebî, Hanımlar için kısım-2 mahsus.

Gazetenin Hakkı Bey'den başka daimî bir yazar kadrosu yoktur. Bazen gazetede ki yazıların yarısından fazlası kendisine aittir, fa-

39. Bıçakçızade Hakkı, "Arz-ı Şükran", İzmir, nr. 181-28, 6 Kâ- nun-i evvel 1315/18 Kânun-ı evvel 1899.

kat bu yazıların çoğunu imzasız yazmıştır. Bu imzasız yazıların ona ait olduğu diğer yazılarında yaptığı atıflardan anlaşılmaktadır.

Gazeteye İzmir'den ve çevre illerden gelen şiirler ve yazılar Hakkı Bey'in kontrolundan geçtikten sonra neşr edilmekte; kendisi bu yazıların sonunda genellikle o makale veya şiir hakkındaki kanaatini bildirmekte, tavsiye ve teşviklerde bulunmakta, gerekli görüyorsa cevaplar vermektedir. Bu şekilde İzmir gazetesinde makale veya şiirleri neşr edilenler arasında şu isimleri sayabiliriz: Hukukî makaleleriyle Gelibolulu Mehmet Refet; ahlakî-didaktik şiirleri ve daha çok ticaret konusundaki makaleleriyle Şahinzade kâtibî Remsi; klasik şekillerle ve dinî mahiyette şiirleriyle Menemen Rüştiyesi muallim-i evveli Abdülletif Fehmi; daha çok Ramazan aylarında yazdığı dinî konulardaki yazılarıyla Hakkı Us'un babası Gördes'li Hocasade Asım; Rodos'tan gönderdiği daha çok eğitimle ilgili olan makaleleriyle tanınmış musevî yazarlardan Avram Galanti; ünlü hiciv şairi Eşref; dil , çocuk terbiyesi gibi çok değişik konulardaki makale ve şiirleriyle İbni Hazım Ferit; daha çok dinî günler ve bayramlarda ve padişahan doğum ve cülus yıldönümlerinde gönderdiği şiirleriyle Menemen İbtidai Mektebi muallim-i evveli Mahmut Fuat; "Ahlak Manzumeleri" üst başlığıyla yayımlanan şiirleriyle İzmirli M. Kamil. Bunların dışında İzmir'de bir veya birkaç defa yazısı neşr edilen yazarlardan ve yazdıklarından burada söz etmeğe imkan ve gerek yoktur. Fakat şu kadarını söyleyelim ki yayımlanan yazılarda ağırlık ticari, ziraî ve ahlakî konulardadır.

Tercihini bir bakıma Batı'dan yana yapmış olan Hizmet gazetesine göre İzmir muhafazakâr bir görüşün temsilcisiydi. Yukarıda belirttiğimiz bu zihniyet farkından dolayı Hizmet ve İzmir gazetele-

ri arasında çok geçmeden tartışma başlamıştır. Bu da bize Hakkı Bey'in neden eski arkadaşlarına katılmayıp yeni bir gazete çıkardığı konusunda bir fikir vermektedir. Daha İzmir'in 2. sayısında Hizmet ve o sırada yine İzmir'de yayımlanmakta olup Hizmet'le İzmir arasında orta bir görüşü temsil eden Ahenk Gazetesinden halka daha faydalı olacak yazılar neşr etmeleri istenmektedir;⁴⁰

"Mukabele: Gazetemizin neşrini bir hiss-i samimi ile tebrik eden Hizmet, Ahenk refiklerimize teşekkür eder ve ahalimizin mütalaasına muhtaç olduğu eser neşrine himmet eylemelerini rica eyleriz."

Ahenk gazetesinin bu ricaya cevap vermesi ve yaptığı hizmetlerden söz etmesi üzerine İzmir'in 3. sayısında şu satırlara yer verilmiştir:⁴¹

"Ahalimizin beis-i istifadesi olacak eser neşr etmeleri hakkında ricada bulunduğumuz rüfekamızdan Ahenk, eski hizmetlerinden bahsile cevap vermiştir. Teşekkür ve devamını temenni ederiz. Fakat bu cevabı verdiği nüshasının iki sütununu işgal etmiş olan "Sandıklı Mektubu"ndan karilerine ait bir istifade göremedik."

Bu satırlardan da anlaşılacağı üzere Hakkı Bey gazeteyi halka faydalı olacak ve zamanın gerekleri konusunda onları aydınlatacak bir araç olarak düşünüyordu. İşte bu yüzden İzmir'de Hakkı Bey'e göre o gün için her şeyden önemli olan ticaret ve ziraatle ilgili haber ve makaleler ağırlıklı yer tutmuştur. O, bütün bu konulardaki görüş ve düşüncelerini adeta bir hoca sıfatıyla okuyucularına anlatmağa çalışmıştır. Ona göre "Devletine sedakat ve milletine

40. "Mukabele", İzmir, nr. 2, 27 Mayıs 1312/9 Haziran 1896

41. "Havadis-i Mahalliye", İzmir, nr. 3, 3 Haziran 1312/15 Haziran 1896.

hizmet etmek için tesis olunmuş⁴² olan İzmir bir okul ve kendisi de bir öğretmendir.⁴³

"Gazetecilik, muallimlik, kitapçılık, kuyumculuk, ressam-
lık gibi dünyada ne kadar sanat varsa hepsi birer iştir. Hep-
sinin ayrı ayrı esnafı vardır.

(...)

"Gazetecilik, muallimlik de birer sanattır demiş idik. Bu sanatlar maksat hususunda diğer sanatlardan ayrılmıştır. Bir gazete muharriri ve bir mektep hocası sanatlarını yalnız pa-
ra kazanmak için yapıyorlar diyemeyiz. (...) Gazetecilik, sanat olmak hasebiyle en ziyade müşabih olduğu sanat muallim-
liktir."

Hakkı Bey'in İzmir'i bir okul olarak düşünüşünün ilgi çekici bir örneği; 19. sayıdan itibaren gazetede açtığı "İzmir'in Mektebi" başlıklı kısımdır. Bu sütunda hoca ile öğrenci arasında soru-cevap şeklinde düzenlenmiş yazılar vardır. Yer yer kesintiye uğramakla birlikte uzun süre devam eden bu yazılarda, o gün için yeni olup halkın tanınmasında fayda umulan telgraf, elektrik, partoner gibi araçlar tanıtılmaktadır. Hakkı Bey bu sütunun açılması dolayısıyla yazdığı "Bir İfade" başlıklı yazıda şunları söylemektedir:⁴⁴

42. İmzasız, "Arz-ı Şükran", İzmir, nr. 1, 20 Mayıs 1312/1 Haziran 1896.

43. İmzasız, "Mesleğimiz", İzmir, nr. 1, 20 Mayıs 1312/ 1 Haziran 1896.

44. İmzasız, "Bir İfade", İzmir, nr. 19, 23 Eylül 1312/5 Ekim 1896.

"Herkes mektebe medreseye gidemez. Kiminin sinni, kiminin işi müsait değildir. Fakat her okumak bilen gazete alıp okur. Bunun için; gayet açık ifade ile, herkesin istifadesini mucib olacak, mârif-i umumiyenin ziyedeleşmesine sebep olacak şeyler yazmak iktiza eder. İşte İzmir rüfekasına rehber olmak üzere istifade-i umumî için bu nüshadan itibaren bir mektep açmıştır."İzmir'in Mektebi"nde her şeye dair maulumat-ı kâfiye okutulacaktır."

İzmir gazetesinin mahiyet ve muhtevası hakkında bilgiler vermeğe çalıştığımız bu bölümde bu hususların yeterince anlaşılabilmesi için Bıçakçızade Hakkı Bey'in gazetecilikle ilgili görüşlerini belirtmek bir zorunluluk olmaktadır. Bu görüşlerini o, konuyla ilgili yazdığı müstakil yazılarda ve diğer makalelerinde yeri geldikçe açıklamıştır. Mesela edebiyatla ilgili düşüncelerini kaleme aldığı bir yazısında bu konuda şunları söylemektedir:⁴⁵

"Bizde gazete diye bir şahsın bir imtiyaz alıp; yağmur yağdı, havalar kurak gidiyor, filan zat filan yere gitti, yahut geldi (...) gibi havadisi doğru veya yanlış yazıp müşterî edindiği bir kaç yüz kişiye okutmak için neşr ettiği bir varaka-i matbuadan ibarettir.

Gazete ise bu demek değildir. Bir milletin terakkiyatına birinci vasıta o milletin gazeteleri olur. Gazete bir mualim, gazete bir müşevvik, gazete seyyar bir mektep demektir. Gazetenin böyle olduğunu taktir eden bir muharrir, bir sahib-i imtiyaz gazetesine mülke, devlete, milliete nafi yazılar

45. İmzasız, "Edebiyat Hakkında Bir İki Söz", İzmir, nr. 61-10, 21 Temmuz 1313/2 Ağustos 1897.

yazar."

Hakkı Bey haftada veya iki haftada bir yazdığı gazetelerle ilgili yazılarında da zamanın gazetecilerinden bu tarz yazılar yazmalarını istiyordu:⁴⁶

"Matbuat maarife hizmet eder. Matbuat sanayie hizmet eder. Matbuat tehzib-i efkâra hizmet eder. Matbuat beşerin birinci rehberidir. Şahrah-ı saadetin gayet lem'adar bir siracıdır. (...) Muharrirlerimize rica ederiz; halkımızın mütalaasına muhtaç oldukları asâr neşrine himmet etsinler. Devletin, memleketin, ahalinin istifadesine sadıkane çalışsınlar."

Ona göre İzmir'in esas mesleği "Havadis vermekten ziyade terakkiyat-ı umumiyeye hadim ahlakî, edebî, fennî, siyasî, makalat ile ziraat, ticaret, terbiye-i islamiyeye ait her hususta devlet ve memlekete nafi bentler neşr etmek"⁴⁷ olduğundan, Hizmet'in isim vermeden İzmir'i eleştirmesi ve "va'z u nasihat ulemanın vazifesidir, gazetecilerin vazifesi değildir. Her vazifeyi sahibine bırakmalıdır. Şehrimizde çıkan gazeteler dinden bahs ediyor, ayet, hadis yazıyor. Bunlar gazete midir din kitabı mıdır?" şeklindeki suçlamasına karşılık Hakkı Bey bu şekilde gazetelerin görevlerini sınırlandırmamak gerektiğini ifade etmektedir:⁴⁸

46. İmzasız, "Gazetelere Bir Nazar", İzmir, nr. 3, 3 Haziran 1312/15 Haziran 1896.

47. Gördes'ten Hocazade Asım'ın gönderdiği bir mektuba verdiği cevaptan: İzmir, nr. 53-2, 26 Mayıs 1313/7 Haziran 1897.

48. İmzasız, "Refikimiz Hizmet Gazetesine", İzmir, nr. 90-39, 9 Şubat 1313/21 Şubat 1897.

"Va'z u nasihat terakki için, temeddün için, istihsal-i sadet için olur. (...) işte bunun itikadiyât ve ibadâta dair olanı camilerde, tekkelerde ulemâ ve maşâyih-i kirâm hazerâtı tarafından ifa olunur. Va'z u nasihatın hüsn-i ahlaka, terbiyeye, maarife, ziraate ve sanata dair olan aksâmı da ulemâ-yı kavmin ve muharrirîn-i milletin vazifesidir. Camilerde, tekkelerde, mekteplerde, kitaplarda, gazetelerde bu vazife-i mukaddese ifa olunmalıdır. Bu tarik bizdeki gazetelerin de birinci yolu olmalıdır. (...) Bunun için gazetelerin vazifesini tahdit etmek büyük haksızlık olur."

Hakkı Bey İzmir'de memleket açısından son derece önemlibulduğunu yukarıda belirttiğimiz ticaret ve ziraatla ilgili olarak da pek çok yazı neşr etmiştir. Bunlardan çalışmamızın ikinci bölümünde -onun yanlış bir değerlendirme sonucu edebiyatla ticaret ve ziraatı karşı karşıya getirmesi vesilesiyle- edebiyatla ilgili görüşlerini ele alırken söz edeceğiz.

Hakkı Bey'in İzmir'de hemen her konuda yazdığını ifade etmiştik. Buna onun farklı kitlelere hitap etme isteğini de eklemeliyiz. Bunlardan en önemlisi kadınlardır. Yazarımızın Cumhuriyet devrinde en büyük uğraşlarından ve ilgi alanlarından biri olacak olan kadın konusuna daha II. Meşrutiyet'ten önce, sözünü ettiğimiz İzmir gazetesini çıkardığı yıllarda büyük ilgi duyduğunu görüyoruz. Nitekim kendisi de Cumhuriyet devrinde Necip Türkçü'yle kadın hakları konusunda girdiği polemikler sırasında bu devrede yazdığı yazıları konuya merakının eskiye dayandığını delillendirmek için ileriye sürecektir. Fakat Hakkı Bey burada da bilerek veya bilmeyerek konuyu çarpıtmaktadır. Zira Cumhuriyet devrinde savunduğu kadın konusundaki görüşleri ile bu

bu İzmir gazetesindeki yazılar arasında mahiyet bakımından büyük farklılıklar, hattâ zıtlıklar vardır. Bununla birlikte bu yazılar onun ne şekilde ve ne adına olursa olsun bu konuyu önemseydiğini, üzerinde durulmaya değer bulduğunu gösterir.

İzmir gazetesinde kadın ilk kez 25. sayıda "Kızlar"⁴⁹ başlıklı makalesiyle temas eden yazarımız 26. sayıdaki "Yine Kızlar"⁵⁰ adlı yazısıyla konuyu devam ettirmiş ve meseleye verdiği önemi göstermek için 96. sayıdan itibaren "Hanımlar İçin Kısm-ı Mahsus" başlığıyla uzun süre devam eden müstakil bir sütun açmıştır. Bu sütunda mesela bir kız çocuğunun öldürülmesi veya bir kadının nişan alması gibi kadınları ilgilendiren değişik haberler verilmiştir.

Hakkı Bey'in "Hanımlar İçin Kısm-ı Mahsus" sütununda "Beyza'nın Dersleri" başlığıyla yayımladığı yazılar da -daha çok çocuk terbiyesiyle ilgili olmakla birlikte- kadın bahsiyle yakından alakalıdır. İlkini 71. sayıda neşr edip düzensiz aralıklarla devam ettirdiği ve dahasonra "Hanımlar" sütunu açılınca oraya dahil ettiği bu dersler onun kadın konusuna verdiği önemi göstermesinin yanı sıra, bizde Şinasi'nin başlattığı, gazetenin bir kürsü olarak kabul edildiği gazetecilik geleneğine uygun olarak İzmir'i bir okul gibi düşünmüş olması açısından da son derece mühimdir. Bu yazılarda o, on yaşına girmiş olan kızı Hatice Beyza'ya evde verdiği ifade ettiği dersleri kaleme almaktadır. Bunu da gazeteyi va-

49. İmzasız, "Kızlar", İzmir, nr.25, 4 Teşrin-i sani 1312/16 Kasım 1896.

50. İmzasız, "Yine Kızlar", İzmir, nr.26, 11 Teşrin-i sani 1312/23 Kasım 1896.

tana, millete ve devlete faydalı olmak için çıkardığı iddiasını temellendirmek için yaptığını belirtmekte ve bu derslerin neye dair olacağını şu şekilde açıklamaktadır.⁵¹;

"Bu derslerin neden ibaret olacağını burada biraz söyleyelim. Bu dersler akâid-i İslamiye ve efkâr-ı Osmaniye ve terbiye-i kavmiye ve terbiye-i milliye , ibadât-ı İslamiye; Cenab-ı Hakk'a, Peygamber'e, kütüb-i semaviyeye dair mebâhis-i İslamiye; peder, valide, çocuk, maarif, mektep, ahlak, ahlak-ı ibtidaiye, ahlak-ı âliye, erkekler, kadınlar, insanlık, insanların vazifeleri, dünya, âlem-i ahiret, sanat, vicdan, vatan, millet, devlet, padişah, yer gök, sa'y u amel ve emsali mebahis-i ilmiye ve ahlakiye ve edebiye ve malumat-ı ibtidaiye, mesail-i diniyeden ibaret olacaktır. Bu mebahis ve mesail gazet basit gayet sade ifade ile yazılacaktır. (...) Her mektep çocuğunun bu dersleri alması bizce lâ-büddür. Biz bununla pederleri, valideeleri büyük bir farzın, büyük bir vazifenin edası gibi bir yükten kurtarmış olacağız."

Hakkı Bey'in kadın konusunda bu devirdeki ve daha sonraki görüşleri tezimizin ikinci bölümünde ele alınacaktır.

İzmir gazetesinden söz ederken üzerinde durmak istediğimiz bir husus da Hakkı Bey'in gazetede dil konusunda takip ettiği tarzıdır. Onun genel olarak Türkçe hakkındaki görüşleri üzerinde ileride duracağız. Burada sadece İzmir'i çıkarırken nasıl bir yol izlediğini belirtmek istiyoruz.

Halka faydalı olmayı en birinci gayesi olarak tesbit eden bir

51. Hakkı, "Bezza'nın Dersleri", İzmir, nr.71-20, 29 Eylül 1313/11 Ekim 1897.

gazetenin dilinin sade olması tabiidir. Nitekim Hakkı Bey de İzmir'de sade bir dil kullanılmasına özellikle dikkat etmiştir. Bu sadelik öztürkçecilik anlamında değildir. Halkın konuştuğu dil esas alınmıştır. İzmir'in 1. sayısındaki "Mesleğimiz" başlıklı yazıda Hakkı Bey, dil konusunda takip edeceği yolu açıklamıştır⁵²:

"Biz meslek-i tahririmizde -yazıyı anladıklarımızı anlatmak fikriyle yazdığımızdan- sade sözü, açık ifadeyi iltizam ettik. Gazetemizi okuyanlar içinde bulunan âlim, edip, memur, asker, rençber, tacir, esnaf her türlü ahalinin beğeneceği ve anlayabileceği bir tarzda bulundurmağa gayret edeceğiz. Bizim de üdebamızın beğeneceği wechle bir kafiye üzerine söylediğimiz yüzbeş ikâyüz beşatlı kasideleri vâsıhan-ı fârasında başka her kelimesi bir harf üzerine secilenmiş müseccâ mektuplar yazdığımız oldu. Şimdi ise onların zamanı geçmiştir.(...) Biraz müsaade edelim de onlarla yalnız üdebamız iştigal etsin. Muharrirlerimiz umuma faydalı fikirleri varsa açık, sade sözlerle anlatsınlar."

Kısaca onun dil konusunda ne tamamen tasfiyeci bir anlayışla ne de çok muhafazakâr bir yaklaşımla hareket ettiğini söyleyebiliriz. O gün için kullanılan her kelimeyi Türkçe saymakta, "yabancı" sıfatını sadece Batı'dan geçen kelimelere karşı kullanmaktadır. Bu konuya özellikle dikkat eden yazarımız gazetedeki Batı'dan geçen bu yabancı kelimelere karşılık Osmanlıca (Arapça, Farsça veya Türkçe) kelimeler teklif etmiştir. Gazetenin başlığının altındaki "...bahis Pazartesi günleri çıkar Osmanlı gazetesidir" cümlesindeki "ğa-

52. imzasız, "Mesleğimiz", İzmir, nr. 1, 20 Mayıs 1312/1 Haziran 1896.

zete" kelimesi yerine II. sayıdan itibaren "ceride" kelimesinin yazılması onun bu tavrını gösteren ilginç bir örnektir.

Hakkı Bey'i İzmir gazetesinde devrin padişahı II. Abdülhamid'den yana bir tutum içerisinde görüyoruz. Aslında o devirdeki her hangi bir yazar hakkında bu konuda kesin hüküm vermek oldukça zordur. Çünkü sansürden korunmak isteyen gazeteler ister istemez padişahı öven yazılar yazmak mecburiyetinde kalıyorlardı. Fakat Hakkı Bey'in bu övgüleri bir mecburiyetten yaptığını söylemek güçtür. Zira o, sadece cülus, doğum vb. yıldönümlerinde yazılan gelenekselleşmiş medhiyelerle kalmamakta; hiç gereği yokken, meselâ "İmlâ" konusunda yazdığı bir makalede bile bir yolunu bulup II. Abdülhamid'e övgüler düzmektedir.⁵³ O zaman için İzmir'in sansür bakımından İstanbul'a göre oldukça rahat bir ortam olduğu düşünülürse⁵⁴ Hakkı Bey'in bu tutumu için bir gerekçe de kalmaz. Hemen belirtelim ki bir yazarın II. Abdülhamid'den yana olması suç değildir. Fakat Hakkı Bey daha sonra 2. Meşrutiyet devrinde İttihatçılara yakınlığıyla bilinen Köylü gazetesinde yazdığı bazı yazılarda devrin modasına uyarak II. Abdülhamid istibdadından yakınacaktır.⁵⁵ Bu da o kadar

53. İmzasız, "Huruf ve İmlâ", İzmir, nr. 15, 16 Ağustos 1312/28 Ağustos 1896.

54. Zamanın İzmir valisi Kâmil Paşa bir sürgün gibi geldiği İzmir'deki diğer sürgünleri himaye etmekte, ba.ına karşı oldukça müsamahalı davranmaktadır. Geniş bilgi için bkz.: Ömer Faruk Hubyüzeli, Necip Türkçü, Ankara 1988, s. 35 vd.

55. Mesela: Bıçakçızade Hakkı, "Meşrutiyet-i İdarenin Saadeti Yahut Hafız Okurken, Köylü, nr. 404, 20 Kanun-ı evvel 1325/2 Ocak 1910.

önemli değil; fikirlerini değiştirmiştir diye düşünebilirdik, ama o, Cumhuriyet devrinde kendisiyle yapılan bir mülakatta şunları söylemektedir⁵⁶:

"-Ha, evet. Haftalık gazeteyi çıkardığım vakit aynı zamanda İdadi'ye ahlak ve edebiyat muallimi oldum. Bu günün bir çok vali, mebus ve kaymakamları talebemdir. Halit, Kâmil, Hariciye müsteşarı Veli Beyler gibi. Ben Sultan Hamid'in İzmir'i hafiyelerle sardığı bir zamanda bu talebelerimin defterlerine hürriyet bahsini not ettirir, bunlara hürriyet münakaşası yaptırırdım."

Talebelerine gizlice "hürriyet" bahsini not ettirdiğini söyleyen Hakkı Bey'in meşhur Mizancı Murat Bey'in gazetesi kapatılıp kendisi Mısır'dan çıkarıldığı zaman hakkında yazdığı bir yazıda⁵⁷ Murat Bey'den "habis", "şakî" gibi sıfatlarla söz etmesi bu konuda pek tutarlı davranmadığını ortaya koymaktadır.

1907 yılında ser-müstantik olarak Kosova'ya giden Hakkı Bey İzmir'in imtiyaz sahipliğini yine uhdesinde bulundurmuş, fakat gazete artık Baha Tefik ve arkadaşlarının idaresinde yeni bir hüviyete bürünmüştür.

Bu bahsi bitirmeden bir hususa daha işaret etmek istiyoruz: Bıçakçızade Hakkı Bey yukarıda üzerinde durduğumuz haftalık İzmir gazetesini yayımlarken aynı zamanda bir de günlük gazete çıkarmaya teşebbüs etmiş ve bu teşebbüsünü çok kısa bir süre için de olsa gerçekleştirmiştir. Yine aynı isimle ve günlük olarak sadece on-

56. O. Rahmi, "Bıçakçızade...", Hizmet, nr.896, 11 Kânun-ı evvel 1927.

57. İmzasız, "Küfrân-ı Nimetin Encamı", İzmir, nr.8, 8 Temmuz 1312/20 Temmuz 1896.

sekiz sayı yayımlanabilen bu gazetenin koleksiyonu ne yazık ki hiç bir kütüphanede yoktur. Böyle bir gazetenin çıktığına haftalık İzmir'deki haberlerden ve bazı makalelerden anlıyoruz. Şöyle ki; 55. sayıda "İfade-i Mahsusa" başlığı altında bu günlük İzmir gazetesinin ruhsatının alındığı bildirilmektedir.⁵⁸

"Ceridemizin işbu haftalık nüshasının neşrine kemâkân devam olunmak üzere yine 'İzmir' nâmiyle her gün bir gazete neşri hakkında vukû bulan istida-i âcizânemiz üzerine müsaade-i celile-i hazret-i padişahî erzan buyurulmuş olduğundan bu ceridenin dahi bi-inayetihî taâla kariben neşrine ibtidar olunacaktır."

Bu gazetenin muhtevasının nasıl olacağı hakkında ise Hakkı Bey, konuyla ilgili olarak yazdığı müstakil bir yazıda bilgi vermektedir⁵⁹:

"Yevmi İzmir her türlü havadis ile bilhassa rençberlere, tüccara, esnafa, kadınlara, kadınlara, çocuklara faydalı havadisi neşr edecektir."

Yine bu yazıya göre günlük İzmir gazetesinin bir tarafı Türkçe bir tarafı Rumca olacak ve içinde şu bölümler bulunacaktır⁶⁰: İcmal, tevcihat, nişan, payitaht havadisleri, borsa piyasaları, şün-ı İslamiye, zirreata, ticarete dair küçük makaleler, çocuklara dair terbiye ve malumat-ı ibtidaiye bahisleri, takvim, ahval-i havâiye, mütenewvia ve ilanât.

58. İmzasız, "İfade-i Mahsusa", İzmir, nr.55-4, 9 Haziran 1313/ 21 Haziran 1897.

59. İmzasız, "Yevmi İzmir", İzmir, nr.56-5, 16 Haziran 1313/ 28 Haziran 1897.

60. A.y.

Elimizde bu gazetenin nüshaları olmadığı için mahiyet ve muhtevası konusunda kesin bir şey söyleyemiyoruz. Fakat yukarıda naklettiğimiz Hakkı Bey'in sözlerinden bu gazetenin haftalık İzmir'e göre daha ziyade olaylara ağırlık veren bir haber gazetesi olduğunu söyleyebiliriz. Bu gazetede haftalık İzmir'e göre daha sade bir dil kullanılacağı da Hakkı Bey tarafından ifade edilmiştir⁶¹;

"Sade ifade ile yazı yazmak öteden beri mesleğimiz ise de yevmi İzmir'imizin daha ziyade açık ifade ile yazılmasına gayret olunacaktır."

Bu gazetenin sadece 18 sayı çıkabildiğini yine haftalık İzmir'deki bir haberden öğreniyoruz.⁶² Gazetenin yayımlanacağını haber veren yazı 28 Haziran'da, kapandığını bildiren yazı ise 18 Ağustos'dadır. Buna göre günlük İzmir Temmuz sonu ile Ağustos başında neşr edilmiş olmalıdır. Gazetenin kapandığını bildiren habere göre bu günlük gazete haftalık İzmir'in abonelerine de gönderilmiş, takdir ve teşvik görmüştür. Fakat kendilerine ait hususî bir matbaalarının olmayışı bu gazetenin basılmasının haftalık İzmir'in basımında da aksaklıklara yol açmasına sebep olmuştur. Bu yüzden, Hakkı Bey'in ifadesine göre,⁶³ ilerde büyük bir kısmı yine kendisi tarafından yazılacak olan bu gazetenin başka bir yazı heyeti tarafından neşr edilmek üzere geçici olarak yayımına son verilmiştir.

4. II. Meşrutiyet Devrinde

II. Meşrutiyet ilan edildiğinde Hakkı Bey ser-müstantik olarak

61. A. y.

62. İmzasız, "Kerilerimize Bir İfade", İzmir, nr. 65-14, 18 Ağustos 1313/30 Ağustos 1897.

63. A. y.

Kosova vilayetinde bulunuyordu. Bu görevinden sonra ise Yanya mektupçuluğuna tayin edilmiştir⁶⁴:

"Ser+müstantiklikle Rumeli'de bulunan haftalık İzmir gazetesi sahib-i imtiyazı Bıçakçızade Hakkı İşkâdra vilayeti mektupçuluğuna tayin edilmiştir"⁶⁵

Anlaşılabacağı üzere yazarımız II. Meşrutiyetin ilk yıllarında İzmir'de değildir. Bu yüzden meşrutiyet ilanı karşısında ne gibi bir tavır aldığına tespit etme imkânımız yoktur. Fakat onun İzmir'de bulunduğu 1910 yılında Köylü gazetesindeki bazı yazıları ve İttihat ve Terakki Cemiyeti klüplerinde verdiği konferanslardan, bu hareketten yana tavır aldığına anlıyoruz. Hakkı Bey 1909 yılı Eylül ayında Yanya'daki görevinden ayrılmış olarak İzmir'e gelmiştir. Bunu Ahenk gazetesindeki kısa bir haberden öğreniyoruz⁶⁶:

"Yanya mektupçuluğundan münfasıl Hakkı Bey şehrimize gelmiştir."

Suriye vilayeti mektupçuluğuna gideceği 1911 yılı Haziran ayına kadar İzmir'de kalan Hakkı Bey'in -yukarıda sözünü ettiğimiz gibi- Köylü gazetesinde bir kaç yazı neşrettiğini ve İttihat ve Terakki Cemiyeti klüplerinde konferanslar verdiğini görüyoruz. Köylü gazetesinde dört adet makalesi vardır. Bunlardan birincisi "Meşrutiyet-i İdarenin Saadeti Yahut Hafız Okurken"⁶⁷ başlığını taşı-

64. "Aydın Vilayet", Hizmet, nr. 2479, 3 Teşrin-i evvel 1324/16 Teşrin-i evvel 1908.

65. Tayin yerinin İşkâdra değil Yanya olduğu Hizmet'in 2481 no-lu nüshasında düzeltilmiştir.

66. "Aydın Vilayet", Ahenk, nr. 4013, 23 Eylül 1909.

67. Bıçakçızade Hakkı, "Meşrutiyet-i İdarenin Saadeti Yahut Hafız Okurken", Köylü, nr. 404, 20 Kanun-ı evvel 1325/2 Ocak 1910.

makta ve "bizim fırka" dediği İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni övmekte; sosyalizm, komunizm, nihilizm vb. gibi hareketlerin zararlarını anlatmaktadır. "İttihattan ayrılmayınız" cümlesi ile biten yazıda İttihat ve Terakki'ye dinî temeller bulma fikri ağır basmaktadır. Anlaşılan o ki; halk nazarında itibarını yitirmeye başlamış olan İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları, daha çok muhafazakâr görüşleri ile tanınan Hakkı Bey'in dindar halk üzerindeki etkisinden yararlanmak düşüncesiyle böyle bir yazı yazmasını istemişlerdir. Nitekim arka arkaya dört gün yazdığı diğer yazılarda da halkı birliğe çağırmaktadır: "Teşekkülleriyle zuhur-ı İslâm'a benzeyen fırka-i İttihat halkı zulüm ve esaretten kurtarmıştır. Mazlum ve makhur halk artık mazlum ve makhur değildir. Artık esir değildir."⁶⁸

Bu sözlerin İİ. Abdülhamid devrinde yerli yersiz padişaha medhiyeler yazan Hakkı Bey'e ait olduğunu burada bir kez daha hatırlatmakta yarar vardır. Aynı Hakkı Bey bu tarihlerde hürriyet konusunda konferanslar da vermiştir. Bu konferanslar vermiştir. Bu konferansları haber veren ilanları aşağıya alıyoruz:

"Bıçakçızade Hakkı Bey tarafından kulübümüzde önümüzdeki Pazartesi günü akşamı yani Salı gecesi saat ikide bir konferans verileceğinden o gece kulübümüzün umum ahaliye küşade bulunacağı ilan olunur."⁶⁹

Tilkilik Kulübünden:

68. Bıçakçızade Hakkı, "İane-i Bahriye: Nazar-ı Hükümet ve Millete Yahut Muhtelif Vazifeler", Köylü, nr. 405, 21 Kanun-ı evvel 1325/3 Ocak 1910.

69. Ahenk, nr. 4345, 30 Ekim 1910.

"Yanya mektubî-i sabıkı edib-i muhterem Bıçakçızade Hakkı beyefendi tarafından şehr-i halin yirmisekizinci Perşembe günü akşamı yani Cuma gecesi saat ikibuçukta 'İnsanın vazife ve hukuk ve hürriyetin menâsiyle hakikati' hakkında mühim bir konferans verileceğinden kulübümüzün arzu edenlere küşade bulunduğu ilen olunur."⁷⁰

İzmir'de 1911 yılı Haziran ayına kadar başka bir faaliyeti gösteremediğimiz Hakkı Bey bu tarihte Suriye vilayeti tahrirat müdürlüğüne tayin edilmiştir ⁷¹:

"Yanya mektubi-i sabıkı olup elyevm şehrimizde bulunan Bıçakçızade Hakkı Bey Suriye vilayeti tahrirat müdüriyetine tayin olunmuştur. "

Yine Ahenk gazetesinde İzmir'den ayrılışı da haber olarak verilmiştir ⁷²:

"Suriye vilayeti tahrirat müdüriyetine tayin kılınan Yanya mektubi-i sabıkı hemşehrimiz Bıçakçızade Hakkı Bey dünkü gün Hidiviye kumpanyasının Asvan vapuruyla mahall-i memuriyetine azimet eylemiştir. "

Hakkı Bey'in Suriye (Şam) mektupçuluğu görevinde hangi tarihe kadar kaldığını tam olarak bilemiyoruz. Fakat 1913 yılı başlarına kadar Şam'da bulunduğunu kendisinin eski öğrencilerinden Bahar A. İsrail'in Hakkı Bey'in ölümü üzerine yazdığı bir yazıdan anlıyo-

70. Ahenk, nr. 4354, 30 Ekim 1910.

71. "Aydın Vilayeti", Ahenk, nr. 4524, 1 Haziran 1911.

72. "Aydın Vilayeti", Ahenk, nr. 4546, 27 Haziran 1911.

ruz.⁷³ Bahar A. İsrail bu yazısında -kendisi doktordur- Uluslararası Karantina İdaresi tarafından Hicaz hattı üzerinde bulunan Tebuk'e tayin edildiğinde trenle Beyrut'tan Şam'a giderken Baalbek istasyonunda trene binen Hakkı Bey'le karşılaştığını ve Hakkı Bey'in kendisine Şam mektupçusu olduğunu ve bir tahkikat için Baalbek'e geldiğini ifade ettiğini yazıyor. Yazar bu seyahatinin tarihini de veriyor: 1328 senesi Kanun-ı sanisi. Bu duruma göre onun Şam'daki görevi en az birbuçuk sene sürmüş olmaktadır.

Şam mektupçuluğundan sonra Halep ve Hicaz mektupçuluklarında bulunduğunu bildiğimiz⁷⁴ Hakkı Bey'in Hicaz'daki görevi I. Dünya Savaşı sırasında Mekke Emiri Şerif Hüseyin Paşa'nın İngilizlerle anlaşarak isyan etmesi⁷⁵ üzerine Mekke'nin Osmanlı Devleti yönetiminden çıkmasına, yani 29 Ekim 1916 yılına kadar sürmüştür. Bunu yine Bahar A. İsrail'in yukarıda zikrettiğimiz yazısından ve Hakkı Bey'in 1341 hicrî (milâdî 1922) tarihinde İzmir'de yayımladığı "Tarih-i Zafer" adlı kitabına yazdığı önsözden anlıyoruz.⁷⁶

73. İsrail, Bahar A., "Bir Hatıra: Bıçakçızade Hakkı Bey'in Ölümü Münasebetiyle", Anadolu, nr. 11479, 26 Ağustos 1950.

74. İnal, Son Asır..., s. 506. Hakkı Bey'in Halip mektupçuluğu yaptığı sadece bu eserde kaydedilmiştir. Eserin yazarı Hakkı Bey'in gönderdiği hal tercümesine göre bu bilgiyi naklettiğine göre doğru olmalıdır. Fakat görev tarihlerini bilemiyoruz.

75. Bu konuda bkz.: Yeni Türk Ansiklopedisi "Mekke" maddesi.

76. Tarih-i Zafer, İzmir 1341, s. 5.

Mekke'nin düşmesi Hakkı Bey'in üçbuçuk sene sürececek olan esaret hayatının başlangıcıdır.

Mekke İngilizlerin yönetimine geçince bütün sivil memurlar esir olarak alıkonulmuştur. Hakkı Bey de ailesiyle birlikte İskenderiye'nin Siyd-i Beşer Türk sivil kampına gönderilmiştir. Bahor A. İsrail kendisinin de sonradan bu kampa esir olarak gönderildiğini, oraya gittiğinde Hakkı Bey'in bir yıldır orada olduğunu öğrendiğini ve onun kendisinden çocuklarına Fransızca öğretmesini istediğini belirtmektedir.⁷⁷ Hakkı Bey de yukarıda sözünü ettiğimiz kitabında bu kamptaki hayatından kısaca söz etmektedir⁷⁸;

"Harb-i Umumi'nin ikinci senesinde Hicaz mektâpçusu iken Mekke'nin isyanı ile başlayıp İskenderiye'nin Siyd-i Beşer mevkiinde kumlar ve tel örgüleri arasında üçbuçuk sene imtidad eden İngiliz esaretinden kurtularak ma-aile İstanbul'a gelmiştim."

Esaret hayatı 1916 yılının Ekim ayında başlayan Hakkı Bey üçbuçuk yıl esir olarak kaldığını belirttiğine göre 1920 yılının Nisan veya Mayıs aylarında serbest bırakılmış olmalıdır. Bunu onun Türkiye'ye geldiğinde İzmir'in işgal altında olduğunu ifade ettiği aşağıdaki satırlar da doğrulamaktadır⁷⁹:

"İzmir ve etrafının o sırada hükümet-i sultanîyenin de muvafakat ve ittihadıyla Yunanlılar tarafından iki üçyüzbin askerle işgal edilmiş olmasına mebni mahzâ memleketimde ma-

77. İsrail, "Bir Hatıra...", Anadolu, nr.11479, 26 Ağustos 1950.

78. Tarih-i Zafer, s.5.

79. A.e.

vi bayrağın menhus temevvücünü görmemek için zafer ve halâs gününün hulûlüne kadar İstanbul'da kaldım ve bu 'Tarih-i Zafer'i hükümet-i milliyemizin tarih-i mübecceli olarak 1341 sene-i hicriyesinde orada yazdım."

Sözünü ettiğimiz kitap 1341(1922) senesinde İzmir'de basıldığına göre Hakkı Bey işgalden kurtuluşun hemen ardından İzmir'e gelmiş olmalıdır.

1922 ilâ 1926 yılları arasında Hakkı Bey üç kitabını yayımlamıştır. Bunların dışında 1926 yılına kadar onun gazete ve dergilerde imzasına rastlayamadık.

Bu kitaplardan birini kendisi daha İzmir'e gelmeden, İstanbul'dayken neşr etmiştir. Türk İstiklal Marşı⁸⁰ adını taşıyan bu tek formalik kitapçıkta üç ayrı manzume bulunmaktadır. Birinci manzumenin adı, millet meclisininin 1920 yılı sonlarında açmış olduğu milli marş yarışması için yazılmış olabileceğini akla getirmektedir. Ayrıca dipnot olarak notasınının daha sonra yayımlanacağını belirtmesi bu ihtimali arttırmaktadır.

Kitapçıkta ikinci manzume Mustafa Kemal Paşa adına yazılmış bir ta'miyedir. Üçüncü manzume ise Namık Kemal'in 'Hürriyet Kaside-i' olarak bilinen şiirininin tazminidir. Bu kitapçık bize Hakkı Bey'in o zaman Anadolu'daki milli mücadele hareketinden yana tavır aldığını göstermesi bakımından da önemlidir.

Hakkı Bey'in, 1. baskısını elde edemediğimiz için kesin olarak tarihini tespit edemediğimiz, ancak İzmir'in Yunan işgalinden kurtulmasından sonra İzmir'e geldiği sırada yayımladığını bildi-

80. Türk İstiklal Marşı, İstanbul 1338/1341(1922).

ğimiz bir kitabı daha vardır ki bunun o yıllardaki en önemli eseri olduğunu söyleyebiliriz. İlmin Hayatın Bencesi adına taşıyan, vecizelerden meydana getirilmiş bu kitabın elde edebildiğimiz 1948 tarihli ikinci baskısında Hakkı Bey'in "Bir Söz" başlığı altında yazdığı şu açıklaması bulunmaktadır.⁸¹:

"Tarih-i hicri 1340 ve miladi 1921 idi. Bu eser İzmir'de dörtbin adet neşr olundu. İki bin kadarı pek ucuz olarak dağıtıldıktan sonra aranılmağa başlandı. Hatta tanesi 2, 3, 4,5 liraya kadar satıldı. Eser eski harflerimizle basılmıştı. Bu defa yeni harflerimizle tab'ı bir çok zevat ve kitapçılar tarafından arzu edilmekli muhterem Marifet Basımevi'nde ikinci defa olarak basılmıştır."

Bu açıklamaya göre kitabın miladi 1921 yılında basıldığını kabul etmemiz gerekiyor. Oysa Hakkı Bey bu tarihte İstanbul'da bulunuyordu. Buna karşılık kitabın ilk baskısının İzmir'de yapıldığını Seyfettin Özege katalogundaki künyeden tesbit edebiliyoruz.⁸² Seyfettin Özege kitabın basım tarihini rumi(1340) kabul ederek miladi 1924 olarak karşılamıştır ki bizce de doğru olan bu tarihtir. Ayrıca kitap yayımlandıktan sonra Ahenk gazetesinde çıkan bir yazı tereddütü ortadan kaldırmaktadır⁸³:

81. İlmin Hayatın Bencesi, 2. baskı, İzmir 1948, s.3.

82. Seyfettin Özege'nin katalogunda kitabın künyesi şu şekildedir: İsmail Hakkı Bıçakçızade, İlmin Hayatın Bencesi, İzmir Hafız Ali Efendi Matbaası, 1340(1924), 114s.

83. Cidali, "Üdeba ve Şuara Mahfeli", Ahenk, nr.9607, 3 Ağustos 1924.

"Muhterem Ahenk'in âlem-i edebiyata hizmet cehdi ile küşâd buyurduğu üdebâ ve şuarâ mahfeline ilk giren ben olacağım. Bu gün mahfelimize naçiz bir eser takdimine cesaret ettim. Bu bir takrizdir. İzmir'in vücuduyla iftihar ettiği fâzıl-ı muhterem Bıçakçızade Hakkı Beyefendi'nin geçende neşr ettiği İlimin Hayatın Bencesi nâm eser-i kıymet-dârını mütalea ettim..."

Görüldüğü üzere bu yazıda söz konusu kitabın o tarihte yeni yayımlandığı belirtilmektedir. Bu yazı 3 Ağustos 1924 tarihinde çıktığına göre eserin 1924 yılında basıldığı kesinlik kazanmaktadır. Hakkı Bey ikinci baskıya yazdığı açıklamada kitabın ilk baskı tarihini yanlış hatırlamıştır.

Bu tarih üzerinde uzun uzadıya durmamızın sebebi şudur: Eğer bu eserin 1921'de basıldığını kabul edersek Hakkı Bey'in bu tarihten Anadolu ve Hizmet gazetelerinde kadın bahsi ile ilgili makaleler yazdığı 1926 yılı sonlarına kadar hiç bir yazı faaliyeti görülmemektedir. Bu eserin 1924 yılında basıldığının bilinmesi bize onun 1922'den 1924'e kadar kitabın telifi ile uğraştığını söyleyebilme imkânı sağlar.

5. Cumhuriyet Devrinde

Hakkı Bey'in Anadolu'daki milli mücadele hareketinin yanında yer aldığını yukarıda kaydetmiştik. Bununla birlikte o ne de olsa eski zihniyetin insanıydı. Bu yüzden inkılap hareketleri sırasında sessiz kalmıştır. İzmir'de çıkmış olan o tarihlere ait gazete nüshalarında açılan yeni devrin çeşitli meseleleri hakkında yazılmış pek çok ateşli yazılar arasında Hakkı Bey'in imzasına rastlanmaz. Mustaf Kemal Paşa için yazdığını daha önce belirttiğimiz

tarikh manzumesi⁸⁴ ve kitaba da adını veren Türk İstiklal Marşı⁸⁵ isimli manzumeler bir tarafa, onun 1926 yılı sonlarına kadar sessiz kaldığını görüyoruz.

Yazarımız 1926 yılı sonunda İzmir matbuatında başlattığı kadın hakları konusundaki tartışmalarla adeta yeniden üne kavuşmuştur. Bu tartışmalarla birlikte onun yazı hayatının yeniden canlandığını görüyoruz. Başta Necip Türkçü⁸⁶ ile girdiği tartışmalar İzmir matbuat hayatını da renklendirmiştir. Bir bakıma yeniden hatırlanması ve adından sık sık söz edilmesine vesile olan bu yazılar Hizmet ve Anadolu gazetelerinde neşr olunmuştur.

Hakkı Bey'in Hizmet'te 1926 Kasımında yazdığı bir makale⁸⁷ ile başlayıp daha sonra Namık Hüsnü'nün Camille Flammarion'dan tercüme edip Anadolu'da yayımladığı bir yazısıyla⁸⁸ alevlenen bu tartışmalara İzmir'in pek çok kadın ve erkek yazarı katılmıştır. Bu yazılarda Hakkı Bey genel olarak kadınların erkeklerle aynı seviyede bir zekâya sahip olduklarını, dolayısıyla aynı haklara sahip

84. Türk İstiklal Marşı, s.6.

85. A.e., s.3.

86. Özellikle Türkçülük ve dil konularındaki çalışmaları ile tanınan Necip Türkçü hakkında geniş bilgi için bkz.: Ö. Faruk Hıyugüzel, Necip Türkçü, Ankara 1988.

87. Bıçakçızade Hakkı, "İzmir Meclis-i Umumisi'nde Bir Hadise-i İctimaiye", Hizmet, nr.560, 9 Teşrin-i sani 1926.

88. Namık Hüsnü, "Kadın Nedir", Anadolu, nr.5760, 24 Kânun-ı evvel 1926.

olmaları gerektiğini savunmaktadır. Bu meselede Dr. Ekrem Abdülfeyyaz, Türkân, Mutahhara Nevzat Sarım gibi kişiler yazılarıyla yazarımızdan yanında yer alınlarken, Hüseyin Rıza takma adıyla yazan Necip Türkçü, Nebile T. ve Hizmet'in baş yazarı Zeynel Besim karşı görüşü savunmuşlardır. Özellikle Hakkı Bey'in fikirlerini "Kadın Zekâ ve Siyasi Hukuku"⁸⁹ ve "İlim Muvacehesinde Hakikat ve Hata"⁹⁰ başlıklarını taşıyan toplam 25 makaleyle cevaplandıran Necip Türkçü'nün yazıları çok cıddi ve ilmi tartışmaları ihtiva eder. Bu tartışmalar üzerinde çalışmamızın ikinci kısmında durulacağı için şimdilik sadece zikretmekle yetiniyoruz.

Bıçakçızade Hakkı Bey'in kadın konusundaki tartışmalara girmesi ile İzmir ili nikâh memurluğuna başlaması aynı tarihlere rastlar. Yazarımız, medeni kanunun kabulü ile yapılan düzenlemelerden sonra İzmir'de ilk nikâh memurluğu yapan kimsedir. Gerçi göreve başladığı tarihi kesin olarak bilmiyoruz, fakat Anadolu gazetesinde ölümü üzerine çıkan haberde onun İzmir'in ilk nikâh memuru olduğu belirtilmektedir.⁹¹ Medeni kanun 4 Ekim 1926'da kabul edildiğine göre bu sıralarda göreve başlamış olmalıdır.

Artık yaşı ellinin üzerinde olan Hakkı Bey hem nikâh memurluğu yapıyor ara sıra İzmir'deki gazetelerde yazılar ve şiirler yayımlıyordu. Bunlar bazen kendisinin gazetelere gönderdiği ve bazen de kendisinden belli konularda istenen yazılardır. Bazen de

89. Hüseyin Rıza(N. Türkçü), "Kadın Zekâ ve Siyasi Hukuku", Hizmet, nr.625, 25 Kânun-ı sani 1927.

90. Hüseyin Rıza(N. Türkçü), "İlim Muvacehesinde Hakikat ve Hata"(yirmidört makale), Hizmet, nr.651-684, 23 Şubat-3 Nisan 1927.

91. "Acı Bir Kayıp: Bıçakçızade Hakkı'ya Kaybettik", Anadolı, nr.11467, 14 Ağustos 1950.

kendisinden genç şair ve yazarlar arasında çıkan edebi tartışmalarda hakemlik yapması istenmiştir. Zira bu tarihlerde eski edebiyatı, Arapça ve Farsçayı bilmesi hasebiyle genç yazarlar tarafından üstat olarak kabul edilmekte o şekilde anılmaktadır. Bununla birlikte eskiye göre yazı faaliyetinin yok denecek kadar azaldığına belirtelim.

Kadın hakları meselesine büyük önem verdiğini yukarıda işaret ettiğimiz ve bu yüzden Necip Türkçü tarafından biraz alaycı bir ifadeyle 'ultra feminist' olarak nitelendirilen⁹² Hakkı Bey 1929 yılı Temmuzunda 'Hanım' ediyıla bir dergi çıkarmak için de müsaade istemiştir. Bunu Hizmet'teki şu haberdan öğreniyoruz⁹³:

"Bıçakçızade İsmail Hakkı Bey vilayet makamına müracaat ederek edebi, ahlaki, ve içtimai olmak üzere 'Hanım' isminde bir mecmua çıkaracağından müsaade istemiştir."

Hakkı Bey müracaatına olumlu cevap alamadığı için veya başka sebeplerden dolayı bu dergiyi çıkaramamıştır. Çünkü Hizmet'in daha sonraki sayılarında bu dergi için izin verildiğine veya yayımlandığına ilişkin bir haber yoktur. Diğer kaynaklarda da derginin çıktığına gösteren bir bilgiye rastlayamadık.

Yazarımızın 1930 yılına ait olarak elimizde iki yazısı vardır. Bunlardan ikisi de hakem olarak tayin edildiği iki edebi tartışmada kendisinden istenen cevaplardır. Bu tarihlerde İzmir matbuatında genç yazarlar arasındaki tartışmalar büyük ilgi görmüştür. Bu tartışmalarda taraflar arasında uzlaşma sağlanamaz, deyim yerindeyse bir taraf pes etmezse iki tarafın da kabul edeceği, o sahada üstat tanınan kimselerden bir hakem heyeti oluşturulmuş-

92. Hüseyin Rıza(Necip Türkçü), "Kadın Zekâ ve Siyasi Hukuku",

Hizmet, nr.625, 25 Kânun-ı sani 1927.

93. Hizmet, nr.1375, 15 Temmuz 1929.

tur. İşte yazarımızın da bu hakem heyetine alındığı tartışmalar-
dan biri İzmir'in tanınmış şairlerinden Tokadizade Şekip ve Ali
Şadi Bey arasında geçendir. Bu tartışmada mevzu, "Her güzel şey
şiidir" cümlesinin teşbih-i belîğ mi istiare-i mekniye mi olduğu
veya ikisi arasında fark olup olmadığı üzerinedir.⁹⁴ Ali Şadi Bey
iki sanatında aynı şey olduğunu, Şekip Bey ise bunların ayrı sa-
natlar olduğunu ileri sürmektedirler. Hakkı Bey verdiği cevapta⁹⁵
iki sanatın aynı olmadığını delilleriyle ortaya koyarak T. Şekip'e
hak vermekte, fakat tartışmanın gereksizliğini de şu sözlerle ifa-
de etmektedir⁹⁶:

"Tam bahsi buraya getirmiştım, gözlerimi kağıdın üzerinden
kaldırdığım zaman peri-i edebiyatın karşısında tecessüm etti-
ğini gördüm. Kaşlarını çatarak bana şöyle hitap etti:

- Sen hâlâ bu eski dedikodularla mı uğraşıyorsun? Bu as-
rın mucizkâr ve feyz-i maneviyetle mücehhez ediplerini, e-
debiyatçılarını görmüyor musun? Bu anda onun yine gözden ni-
han olduğunu gördüm. İmzamı koydum, kalemi fırlattım. Yaz-
dıklarından istiğfar ettim."

İkinci tartışma Hizmet gazetesinin açtığı "İzmir Şiiri Yarışması"
ile ilgilidir. Bu yarışmada birinci olan Ali Şadi Bey'in "İzmir

94. Bu konuda geniş bilgi için bkz.: Sabahattin Çağın, Tokadizade
Şekip- Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri, (Yayımlanmamış yüksek lisans
tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bil. Enst.), s. 89 vd.

95. Bıçakçızade Hakkı, "Teşbih-i Belîğ mi İstiare-i Mekniye mi
Hakkı Kimdir", Hizmet, nr. 1682, 28 Temmuz 1930.

96. A. Ş.

Methiyesi" adlı şiirinin Oluç Ay ve Kantarağasızade Selahattin Bey gibi bazı yazarlarca beğenilmeyerek eleştirilmesi üzerine Hakkı Bey'in de fikrini sorarlar.⁹⁷ Oda verdiği cevapta⁹⁸ şiiri bazı kusurları olmakla birlikte beğendiğini bildirmekte ve esasında konunun "zevk meselesi" olduğunu söylemektedir.

Hakkı Bey'in nikah memurluğu görevine devam ederken İzmir matbuatıyla da ilişkisini sürdürdüğü 1930'lu yıllarda Zeynel Besim'in idaresindeki Hizmet gazetesinde sık sık değişik konularda sun'î tartışmalar başlatılmıştır. Bunlardan biri de Ebubekir Hazım (Tepayran) ile yazarımız arasındadır. Gazete bu yayını şu şekilde duyurmuştur⁹⁹:

"Bugünden itibaren Ebubekir Hazım beyefendiyle şair Bıçakçızade Hakkı beyefendinin 'İnsanın mahiyeti' hakkındaki manzum muarazalarını neşne başlıyoruz. İrfan erbabı bu yazıları dikkatle takip buyuracaktır. Bugün ve yarın Ebubekir Hazım Bey'in şiirleri çıkacak, öbürgün Bıçakçızade'nin cevabı başlayacaktır."

İnsana bedbin bir gözle bakan, insanın tamamen kötü taraflarını ele alan E. Hazım'ın manzumesine¹⁰⁰ karşılık Hakkı Bey'in yine aynı başlıkla 14 sayı süren şiiri konuyu felsefî ve dinî açıdan ele alarak insanı yüceltmekte, onun iyi taraflarını göstermeğe çalış-

97. Çağın, Sabahattin: Tokedizade ..., s. 89 vd.

98. "İzmir Methiyesi: Bıçakçızade Hakkı Bey Hocamız Ne Diyor", Hizmet, nr. 1699, 17 Ağustos 1930.

99. Hizmet, nr. 2441, 15 Kanun-ı sani 1933.

100. Ebubekir Hazım "Eşref-i Mahlukat", Hizmet, nr. 2441-2442, 15-16 Kanun-ı sani 1933.

maktadır.¹⁰¹

Hizmet'in yukarıdakine benzer fakat daha çok sayıda yazarın katılımıyla gerçekleştirilen ruh hakkındaki bir tartışmasına da Hakkı Bey hem manzum ve hem de mensur cevaplar vererek girmiştir.¹⁰² Bir anket şeklinde düzenlenen bu tartışmaya Dr. Hasan Sükûti, Dr. Necati Kemal Bey, Tireli Akif Bey, Sıtkı Şükrü Bey gibi İzmir'in, ünlü simaları yanında bazı okuyucular da katılmıştır. Konuya yine felsefî ve dinî temeller bulmaya çalışan Hakkı Bey bu yazılarda ruhun varlığını savunmakla birlikte bunun isbat edilemeyeceğini; ruhu vücudun bir yerinde aramanın "kâinatta projektörle, dürbünle Allah aramağa" benzeyeceğini söyleyerek bahsi kapatmaya çalışmıştır.

1933 yılında Atatürk'ün direktifleriyle başlatılan dilde öztürkçecilik hareketi üzerine Hakkı Bey bu konuda da bir yazı yazmıştır.¹⁰³ Bu yazı bize onun bu konuda ne düşündüğünü göstermesi bakımından son derece önemlidir. Yazarımızın dil ve edebiyat konusundaki görüşlerini ele alırken üzedinde duracağımız bu yazıda Hakkı Bey'in öztürkçecilik konusunda fazla katı olmamakla birlikte olumsuz bir tavır aldığını görüyoruz.

Bu makale onun basın hayatındaki tespit edebildiğimiz son mensur

101. Bıçakçızade Hakkı, "Eşref-i Mahlukat", Hizmet, nr. 2443-2457, 17 Kanun-ı sani/5 Şubat 1933.

102. Bıçakçızade Hakkı, "Ruh Var mı Yok mu", Hizmet, nr. 2501, 28 Mart 1933.

- Bıçakçızade Hakkı, "Ruh Var mı Yok mu", (menzum cevap), Hizmet, nr. 2507, 4 Nisan 1933.

103. Bıçakçızade Hakkı, "Dil Meselesi: Söz Derleme Muhterem Cemiyetlerine", Hizmet, nr. 2496, 22 Mart 1933.

yazısıdır. Bundan sonra Halkın Sesi ve Anadolu gazetelerinde iki gazeli yayımlanacak olan¹⁰⁴ Hakkı Bey, 1935 yılından itibaren -artık 74 yaşındadır- köşesine çekilmiş görünmektedir. Bununla beraber daha uzun yıllar sağlığını koruduğu, 1943 yılında kendisiyle yapılan bir mülakattan anlaşılmaktadır¹⁰⁵;

"İzmir'in Saat Kulesi'nden Güzelyalı'ya kadar yaptığım bir tamvay yolculuğundan sonra deniz kıyısında bulunan evlerinde kendilerini bahçe işleriyle uğraşırken gördüm. Beni evinin kapısında gördüğü zaman çapasını elinden bıraktı. Ve gene birdenbire yazı hayatının o canlı âlemine dalmış gibi doğrularak mavi gözlerinin parıltısı içinde: 'İşte benim meşgalelerimden biri de budur!' dedi. Konuşmaya başladık."

Hakkı Bey, Cumhuriyet'ten sonra hiç ayrılmadığı İzmir'de gazetelere yazdığı makale ve şiirlerden başka bazı küçük çapta kitaplar da yayımlamıştır. Bunlar daha çok dinî içerikli eserler olup, kanaatimize göre emekliye ayrıldıktan sonra geçimine katkıda bulunmak için yazılmış kitaplardır.

1932 yılında neşr ettiği Enimüle¹⁰⁶ adlı eser bu kitaplardan hem tercüme oluşu hem de muhtevasıyla ayrılır. İzmir'de adına ve-

104. Bıçakçızade Hakkı, "Gazel", Halkın Sesi, nr. 1178, 26 Mayıs 1934.

- Bıçakçızade Hakkı, "Türkçe Gazel", Anadolu, nr. 6264, 18 Temmuz 1935.

105. Nefiz Şehir, "Elli Yıllık Muharrirler Jübilesi Münasebetiyle", Bağ, s. 13-14, 28 Şubat 1943, s. 16.

106. Enimüle, İzmir 1932.

rilen bir çay ziyafetinde tanıştığını belittiği İngiliz şairi Jon Maysfield'in uzun bir şiirinin mensur tercümesi olan bu eser bizim için Hakki Bey'in İngilizce bildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Çünkü yazarımız, İbnülemin Mahmut Kemal İnal'a gönderdiği hal tercümesinde Arapça ve Farsça'dan başka "Alman, İtalyan ve İngiliz lisanlarına vâkıf" olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁷ Bu kitap onun İngilizce bildiğini ispat ediyor. Hakki Bey bu Batı dillerini üçbuçuk yıl süren esaret hayatı esnasında öğrenmiş olmalıdır.

Yazarımız 1936 senesinde kızı Hatice Beyza'ya ithaf ve bütün müslümanların okumasını tavsiye ettiği Esmâ'ül-hüsna'nın Nazmen Tefsiri adlı kitabını neşretmiştir.¹⁰⁸ 1944 yılında yayımladığı diğer bir dinî içerikli kitap 'Ramazan- Müslüman' adını taşımakta ve dinî nasihatler, ramazan ayı ve oruç hakkında çeşitli bilgiler içermektedir.

Hakki Bey 1946 yılında 'Yüzbir Hadis-i Şerif' adıyla üç küçük kitap daha bastırmıştır.¹⁰⁹ Bu kitaplardan birincisinde bulunan hadislerin Abdurrauf Münavî'nin Künûzü'l-hakayık adlı eserinden tercüme edildiği kitabın başında belirtilmiştir. İkinci ve üçüncü kitaplardaki hadisler ise Suyutî'nin Camiü's-sagîr adlı eserinden nakl edilmiştir.

Hakki Bey'in ölümünden iki yıl önce yayımladığı ve yine geçim

107. İnal, Son Asır ..., s. 506.

108. Esmâ'ül-hüsna'nın Nazmen Tefsiri, İstanbul 1936.

109. - Birinci Yüzbir Hadis-i Şerif, İzmir 1946.

-İkinci Yüzbir Hadis-i Şerif, İzmir, 1946.

-Üçüncü Yüzbir Hadis-i Şerif, İzmir 1946.

endişesiyle yazdığını düşündüğümüz bir de rüya tabiri kitabı vardır.¹¹⁰ Alfabetik bir şekilde düzenlenmiş ve bazı Arapça kitaplardan seçme yoluyla oluşturulmuş olan bu eser yazarımızın son yayını olmuştur.¹¹¹ Yaşı epeyce ilerlemiş, artık İzmir'de kendi neslinden kimse kalmadığı gibi belki talebelerinin çoğu dahi hayatta olmayan Hakkı Bey İzmir'in Güzelbahçe semtindeki evinde 89 yaşında öldüğünde tarih 12 Ağustos 1950 idi.¹¹² Hakkı Bey'in eski öğrencilerinden Bahar A. İsrail'in onun ölümü dolayısıyla yazdığı bir yazıya göre cenazesinde o sırada hayatta ve İzmir'de olan öğrencilerinden biri -Dr. Osman Nuri ve Dr. İhsan'dan başka- kimse bulunmamıştır.¹¹³ O tarihte İzmir'de çıkan gazetelerde de ölümüyle ilgili ne bir haber ne de makale vardır. Sadece kendisinin eskiden makale ve şiirler verdiği Anadolu gazetesinde ölümü duyurulmuş¹¹⁴ ve yukarıda

110. Rüya ve Tabiri, İzmir 1948.

111. Bıçakçızade Hakkı Bey'in yayımlandığını bilip elde edemediğimiz iki kitabı daha vardır. Bunlar Seyfettin Özege katologunda şu şekilde kayıtlıdır:

-Hakkı (Bıçakçızade), Sıyer-i Nebi Aleyhissalat-ı Vesselam, İstanbul, Matbaa-i Ebuzziya, 1305 (1888), 59 ls.

- Bıçakçızade Hakkı, Maarif-i Umumiye Yahut Bir Çiftçinin Mütalaadan İstifadesi, İzmir Hizmet Gazetesi Matbaası, 1312/1894, 146 s.

112. "Acı Bir Kayıp: Bıçakçızade Hakkı'yı Kaybettik", Anadolu, nr. 11467, 14 Ağustos 1950.

113. İsrail, "Bir Hatıra...", Anadolu, nr. 11479, 26 Ağustos 1950.

114. "Acı Bir Kayıp...", Anadolu, nr. 11467, 14 Ağustos 1950.

değindiğimiz Bahor A. İsrail'in yazısı yayımlanmıştır. Bu da bize Hakkı Bey'in ömrünün sonuna doğru artık iyice unutulduğunu, yalnızlığa terk edildiğini göstermektedir.

Netice olarak; İzmir'de doğan, Manisa'dan başlayarak Hicaz'a kadar pek çok değişik yerlerde görev yapan, II. Abdülhamit, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirlerini yaşayan Bıçakçızade İsmail Hakkı Bey belki biraz da yaşadığı devirlerdeki hızlı sosyal ve siyasi değişiklikler sebebiyle pek tutarlı bir hayat kuramamıştır. Onun arkasında çok önemli eserler bıraktığını söyleyemeyiz. Bu yüzden ölümüyle birlikte tamamen unutulmuş, yeni nesiller tarafından tanınmayan bir şahsiyettir.

İkinci Bölüm

BIÇAKÇIZADE İSMAIL HAKKI'NIN FİKİRLERİ

Biçakçızade İsmail Hakkı Bey uzun süren yazı hayatı boyunca birbirinden çok farklı alanlarda çok sayıda yazılar kaleme almış, kitaplar yayımlamış bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle kendisinin neşr ettiği ve baş yazarlığını yaptığı İzmir gazetesinde -günlük siyasi mevzular da dahil olmak üzere- pek çok konuda makaleler yazmış, görüşler ileriye sürmüştür. Belki de her hafta yazmak mecburiyeti sebebiyle sık sık tekrara düşmüş olmakla birlikte yazarımızın ilgi alanı oldukça geniştir. Ayrıca gazeteyi tek başına idare etmesi, bazen neredeyse bütün yazılarını kendisinin yazması onu gazete okuyucusunu ilgilendiren her konuda bilgi sahibi olmak zorunda bırakıyordu. Bizim burada bunların hepsini ele almamız imkansızdır. Bu yazılar onun asıl üzerinde durduğumuz edebiyatçı yanı sıra fazla ilgili olmadıkları için buna gerek de yoktur. Bu düşünceden hareketle çalışmamızın bu bölümünde onun daha çok dil ve edebiyat hakkındaki görüşleri üzerinde durmak üzere ele alacağımız konuları şu şekilde tesbit ettik:

1. Dil ve edebiyat
2. Eğitim ve ahlâk
3. Kadın hakları
4. Ziraat ve ticaret

1. Dil ve edebiyat

Hakkı Bey'in dil ve edebiyat konularında teorik nitelikte görüşler ileri sürmesi haftalık İzmir gazetesini neşr etmeğe başladığı 1896 yılından sonradır. Bu tarihten önce onun nasıl bir görüşe sahip olduğunu ancak yazılarının muhtevalarından ve bu yazılar-

da kullandığı dilden çıkarabiliyoruz. Bu konuda onun gençliğinde eski edebiyatla yeni edebiyat arasında kararsız bir durumda olduğunu veya daha doğrusu her iki tarza da yakınlık duyduğunu söyleyebiliriz. Onun ilk kalem tecrübelerinin yer aldığı Nevruz dergisinde Tuğraî, Esmâî gibi Arap ve İran şairlerinden yaptığı tercümelerle modern tarzda -tam olarak hikâyeye diyemeyeceğimiz- bir tahkiye unsuru taşıyan fantezileri yan yanadır. Bu tahkiyevi yazılar ve fenni bazı makalelerindeki dille tercümelerin dili de birbirinden çok farklıdır. Tahkiyevi yazılarda Hakkı Bey zamanına göre oldukça sade bir dil kullanırken fenni makalelerde Arapça ve Farsça kelimelerin sayısı -biraz da mevzuları gereği- artmakta, tercümelerde ise dil nisbeten ağırlaşmaktadır.

Kısaca söylemek gerekirse onun ilk ürünlerinden yola çıkarak bir hükme varmak oldukça güçtür. Ancak 1886'dan itibaren Hizmet gazetesinde yayımlayacağı manzum nesirlerde tutarlı bir çizgi oluşmaya başlayacaktır. Fakat bu tutarlılığın da daha çok bu manzum nesir adı altında neşr edilen eserler için geçerli olduğunu belirtmeliyiz. Zira Hakkı Bey daha sonra yazacağı manzumelerde burada ortaya koyduğu ilkelerden ayrılacaktır.

Hizmet'te neşr edilen bu manzum nesirlere yazdığı önsözde şairimiz o sıralarda şiire nasıl baktığını ortaya koymak istemiştir. Vezin ve kafiye bağlarıyla kayıtlı olmayan, faydalı bir eğlence gibi düşünülen ve nesre çok yaklaşan bir şiir anlayışı bu manzum önsözde dile getirilmiştir¹:

Sevdiğim fikr-i şairanelerim

Sevgili hatıram, hayâlimdir

1. Hakkı, "Manzum Nesirlerim", Hizmet, nr.3, 20 Teşrin-i sani 1886.

Hep mukaddes hayâldir onlar
 Onları pek sever tabiatler
 Geh geh tecelli eder tabiatten,
 Zihnimi dolduran hakâyakı ben
 Yazarım sade tarz ile daim
 Beni eğlendiren fikirlerimi
 O perişan nesirlere boğamam.
 Çekemem kafiye belasını hiç
 Söylerim böyle harikulâde.
 İtiraza mahalse, yok sanırım
 O hayâlâtımı eder tasvir
 İşte "manzum nesirlerim", eserim.

Bunlar şairimizin gençlik düşünceleridir. Nesri 'perişan' olarak niteleyen Hakkı Bey en çok nesir sahasında eser verecektir. Kafiye ve vezne karşı görünürken daha sonra yazacağı manzumelerinde vezin ve kafiyeye dikkat edecektir.

Hakkı Bey'in bu gençlik devresinde Abdülhak Hamid'in etkisi altında kaldığını bazı manzumelerine bakarak söyleyebiliriz. Gerçi bu konuda tam bir karşılaştırma yapmadan hüküm vermek doğru değildir, fakat manzum nesirlerin pek çoğunda Abdülhak Hamid tarzı şiir kendisini hissettirmektedir. Hatta bu şiirlerin kafiyesiz ve vezinsiz olarak yazılması bu tesirin bir işaretidir, diyebiliriz. Bazı manzumelerdeki ölüm ve mezar temaları ve esraren-giz hava bize Makber şairini hatırlatır. Aşağıya aldığımız örnekler bu konuda bir fikir verecektir:

"Çemende Bir Melek"²:

2. Hakkı, "Çemende Bir Melek", Hizmet, nr.10, 15 Kânun-ı evvel 1886.

Çay başı müteşâ'si, latif çemen
 Kimse yok bir melek durur bir ben
 Nigeh etmişti semt-i lâhûta
 Görse hayret gelirdi Mârût'a
 İltifat etmiyordu nâsûta
 Anlaşılmaz gözünde neydi tüten
 Beni görmezdi karşısında iken
 ...

"Mezar"³:

Ne zaman şiire ibtidar etsen
 Göze birden o gülizâr gelir
 Hatıra taze bir mezar gelir
 Onu tasvire kalkışır hâmem
 O mezar-ı latif-i nurâni
 O güzelliklere tahaşşüdgâh
 Oluyor âsumâna lem'a-feşân
 Münşelidir onunla kabristân
 Hüsn ü âna yegâne cây-ı penâh
 Mağrib-i âfitâb-ı nurâni
 Açıl ey medfen-i mukaddes açıl!
 Gireyim sende terk-i can edeyim
 Mihr-i maksûda iktirân edeyim
 Beklesin mi sabah-ı mahşeri dil?

Bu şiirlerinde yer yer kelime oyunlarına baş vuran, sanatlı i-
 fadelere yer veren Hakkı Bey, ilerleyen yıllarda sanata sadece
 topluma faydalı olup olmadığı noktasından bakan bir görüşe ulaş-

3. Hakkı, "Mezar", Hizmet, nr.14, 29 Kânun-ı evvel 1886.

çak, yazdıklarında sanatlı ifadelere ve kelime oyunlarına yer vermemeğe çalışacaktır. Esasen yazarımız bir süre sonra edebiyatın tamamen karşısında bir tavır içerisine girecektir. Elbette yine savunduğu bir edebiyat görüşü vardır, fakat bu bizim bugün kabul ettiğimiz edebiyat tanımından oldukça uzaktır. Şu cümleler edebiyatın bu Hakki Bey'e özgü tanımına göstermesi bakımından önemlidir⁴:

"Üdebâ İzmir'de de vardır, yalnız Dersaadet'te değil. Nevzat Bey, Doktor Ethem Bey, Doktor Hüsnü Bey, Doktor Mustafa Bey... Bunlar ciddiden muktedir, mütefennin kanun-şinas, tarih-şinas zâtlardır. Her biri muntazam yazılar yazar. İçlerinde güzel şiir söyleyenleri de vardır. Fransızcaya da güzel bilirler. Tıbbı, ticarete, ahlaka dair mühim makaleler, eserler yazmışlardır. (...) Biz üdebâ diye bunlara, muktedir diye bu adamlara, bir de Türk nâmı, Osmanlı sıfatı altında bulunup da maaş ile değil devlete vergi, gümrük, aşar vermek suretiyle teayyüş eden zâtlara deriz."

Hakki Bey'in edebiyat konusundaki ölçülerini bu satırlardan çıkarabiliriz. İyi bir edebiyatçıda onun aradığı vasıflar; tıbbı, ticarete, ahlâka dair makaleler, kitaplar yazmak. Bu sahayı genişletebiliriz: O gün için memleketin ihtiyacı olan sahalarda kısa vadeli ve pratik fayda sağlayabilecek konularda yazılar yazmak. Bu ziraat da olabilir, hukuk da, ticaret de. Bunun yanında bu tür eserler veren şahıslar arasında güzel şiir söyleyenler varsa o da makbuldür. Ancak sadece şiirle, romanla uğraşmak yazarımıza göre boşa zaman harcamanın yanında hem kişinin kendisi, hem de dolayısıyla ülke için zararlı bir davranıştır.

4. B. Hakki, "Cevap", İzmir, nr.75-24, 27 Teşrin-i evvel 1313/8 Kasım 1897.

Görüldüğü üzere Hakkı Bey'in İzmir gazetesini çıkarıncaya kadar sürdürdüğü yazı faaliyeti ile bu tarihten, yani 1896'dan sonraki yazı faaliyeti ve bir çok makalesinde söz konusu ettiği görüşleri arasında büyük bir zıtlık vardır. Bu tezatın farkında olan yazarımız bunun sebeplerini ülkenin içinde bulunduğu durumla açıklamaya çalışmaktadır. Nitekim İzmir'in daha ilk sayısında izleyeyeceği ilkeleri açıklarken söylediği bazı sözler, kendisinde daha önce meydana gelmiş olan bu tutum değişikliğini açıkça ortaya koymaktadır.⁵

"Bizim de üdebanın beğeneceği vachle bir kafiye üzerine söylediğimiz yüzelli ikiyüz beyitli kasideler ve her fıkrasından başka her kelimesi bir harf üzerine secilenmiş müseccac' mektuplar yazdığımız oldu. (...) Şimdi ise onların zamanı geçmiştir. (...) Biraz müsaade edelim de onlarla yalnız üdebamız iştigal etsin."

Bu değişikliği gösterecek çok çarpıcı bir örnek de Hakkı Bey'in Hizmet'te neşr ettiği "Manzum Nesirler" başlıklı şiirlere yazdığı yine manzum önsözdeki bir beyitte İzmir gazetesindeki bir yazısında ifade ettiği görüşler arasında yapılacak bir kıyaslamada kendisini gösterecektir. Hizmet'teki "Manzum Nesirlerim" başlıklı şiirde⁶:

Çekemem kafiye belasını hiç
Söylerim böyle harikulâde
İtiraza mahalsê yok sanırım.

...

5. İmzasız, "Meslegimiz", İzmir, nr.1, 20 Mayıs 1312/1 Haziran 1896

6. Hakkı, "Manzum Nesirlerim", Hizmet, nr. 3, 20 Teşrin-i sani 1886.

diyerek vezinsiz ve kafiyesiz şiir yazmayı bir harikulâdelik olarak değerlendiren Hakkı Bey oniki sene sonra İzmir gazetesinde şu satırları yazacaktır⁷:

"Filtvaki muharrirlerimizin pik çoğu ulûm ve fûnûndan bî-behre bir takım şarlatanlar olduğu cihetle onlar da gazeteleri, risaleleri küçük hikayeler, vezinsiz, kafiyesiz manâsız şiirler gibi vatana millete zerre kadar faydası olmayacak yazılarla doldururlar."

Buna benzer bir karşılaştırmayı da onun ilk kalem tecrübelerinin yen aldığı Nevruz'daki tahkiyevî yazılarla daha sonra İzmir gazetesinde yayımlayacağı tahkiyevî yazılar arasında yapabiliriz. Bunlar da bize yazarımızın edebiyeta bakışındaki değişikliği çok net olarak gösterecektir.

Nevruz'daki 'Aşk ve Sünbülüm' adlarındaki bu hikayeler Hakkı Bey'in daha sonra oluşturacağı edebiyat görüşü ile değerlendirildiğinde hiç bir değere sahip olmayacaklardır. Bu hikayelerin birincisinde⁸ yazar son derece dağınık ifadelerle "aşk" hakkında serbest mülahazalarda bulunmaktadır. İkinci tahkiyevî yazı olan Sünbülüm'de⁹ ise yazar bir sünbülün onbeş yirmi günde solmasının kendisinde uyandırdığı duygulanımları son derece romantik veya hissî bir şekilde anlatmaktadır.

7. İmzasız, "Refikimiz Hizmet Gazetesine", İzmir, nr. 90-39, 9 Şubat 1313/21 Şubat 1898.

8. Hakkı, "Aşk", Nevruz, nr. 3, 1 Nisan 1300/13 Nisan 1884.

9. Hakkı, "Sünbülüm", Nevruz, nr. 5, 1 Mayıs 1300/13 Mayıs 1884.

Hakkı Bey daha sonra İzmir'de yazacağı tahkiyeli olması bakımından Nevruz'dakilere benzeyen yazılarında ise yine romantik bir tavır içerisinde olmakla beraber tamamen "fayda" esasına dayanmaktadır. Daha yazıların gazetede yayımlandığı sütunun adından -ki bu, Her Şeyden İbret adını taşır- başlayarak bu anlayışı görebiliriz. Ulüvv-i Cenab, Rahatı Sevme, Naime'nin Gazetesi, Samih'in Namaza Başlaması ve Köylü Nuri'nin Hatası adlarını taşıyan bu yazılarda¹⁰ klasik Şark hikayesine benzer şekilde bir olay anlatılmakta ve bundan bir ibret dersi çıkarılmaktadır. Hatta bu ibret dersi Naime'nin Gazetesi adlı hikayede olduğu gibi okuyucunun kendi anlayışına bırakılmayıp yazar tarafından ayrıca ifade edilmektedir¹¹:

"Bahtiyarlık okumakla, öğrenmekle olduğunu bundan anla ve her şeyi öğrenmeğe çalış. Zira çok ilimlerin işe yaramadığı bir hususta küçük bir malumat iş görür."

Hakkı Bey'in daha İzmir'in ilk nüshasında edebiyat konusunda men-fî bir tavır içerisine girdiğini yukarıda belirtmiştik. Onun bu tutumu gittikçe katılaşılarak devam edecektir. Oyle ki İzmir'de 4. sayıdan itibaren bir Kısım-ı Edebî sütunu açınca okuyuculardan adeta özür dileyerek böyle bir bölüm açtığı için kendisinin yanlış anlaşılmasını, burada o güne kadar edebiyat adı altında görmeğe alıştıkları cinsten eserler bulamayacaklarını belirtecektir¹²:

10. "Her Şeyden İbret", üst başlığıyla yayımlanan bu hikayeler İzmir'in nr. 183-30, 1 Kanun-ı sani 1900/nr. 186-33, 22 Kanun-ı sani 1900 tarihli nüshalarında çıkmıştır.

11. İmzasız, "Naime'nin Gazetesi", İzmir, nr.' 184-31, 8 Kanun-ı sani 1900.

12. İmzasız, "Kısım-ı Edebî", İzmir, nr. 4, 10 Haziran 1312/22 Haziran 1896.

"Gazetemizde tuttuğumuz mesleğin ciddiliğine karşı içinde bir de 'kısım-ı edebî' bulundurup de asâr-ı manzume neşretmekte olduğumuz, ihtimal ki ciddiyeti daha ziyade iltizam edenlerce şayan-ı muahaze görülmüştür. Filvaki asâr-ı ciddiye arasında sırf mahsus-i hayalât olan asâr bulundurmamak o kadar hoş gitmez. Hatta bu gazetenin içinde bu beyitler ne olacak diyenler de bulunmuş olsa biz de hak veririz.

(...) Gazetemizin Kısım-ı Edebî sütunlarına şarkılar, meye mahbuba, aşka, sevdaya dair gazeller hiç bir vakit giremez.

(...) Eş'ar meraklılarına gelince; asâr-ı manzume ve mensurenin bihakkın edebiyattan addolunacak surette edeb-i kelâm, nüzhet-i kalemiye hassalarına malik olarak yazılmış olanlarına derc ve neşret edeceğimizden onlar da gazetemizin Kısım-ı Edebî'sini istedikleri gibi bulacaklardır."

Hakkı Bey'in gazetede yayımlayabileceği manzum ya da mensur eserlerde aradığı tek şart vardır: Topluma faydalı olma. Bu yüzden mesele Nef'î'nin o çok sevilen bahar kasidesi ona göre "hiç bir hissi edibâneye, hiç bir fikr-i şairâneye malik olmayan asâr-ı manzume"dendir.¹³

Yazarımız aslında edebiyata karşı olmadığını sık sık ifade etmektedir. Hatta ona göre "edebiyat kadar âlî, edebiyat kadar bir millete lüzumlu bir şey yok"tur.¹⁴

"Edebiyat asâr-ı marifetin tezyin-i çehre-i kemâl edebilmesi için kargısına tutulmuş bir aynadır. Edebiyata malik olmayan bir kalem ne kadar muktedir olursa olsun ibraz ve

13. A.Y.

14. A.Y.

isbat-ı maharetten daima aciz bulunur. (...) Edebiyata vakıf olmayan bildiğini anlatamaz. Lisanen güç hal ile anlattığını kalemle tasvir edemez."

Fakat dikkat edilirse burada Hakkı Bey'in ön planda tuttuğu yine edebiyattan başka şeylerdir. Zira edebiyat yücedir, ama ilmî eserlerin "tezyin-i çehre-i kemâl" edebilmesi için bir vasıta olduğu için. Veya başka bir makalesinde yazdığı gibi; ticarete veya ziraate dair bir makale yazmak edebiyatı gerektirdiği için¹⁵:

"Edebiyat büyük, ciddeten büyük bir şeydir. Edebiyat kâffe-i ulûm ve marifin mihver-i cereyanıdır. Ticarete dair bir makale yazmak edebiyata muhtaçtır. Ziraata dair bir makale yazmak yine edebiyata muhtaçtır. Hendese, cebir, heyet... edebiyat kuvveti olmayınca yazılmaz, okutulmaz."

Edebiyatı bu şekilde ele alanca artık Gazali'nin İhyau Ulûmi'd-din, Rabbanî'nin Edebü'd-din ve'd-dünya adlı eserleri ile çalışmaktan bahs eden, milleti çalışmaya teşvik etmek için yazılmış olan makaleler edebiyatın tanımını içerisine girmektedir.¹⁶ Fakat "bu asr-ı celîl" in takdir ettiği edebiyat "Ey melek çal piyanoyu beni garik-i hayret et" gibi mazmunlar, "Cemil Bey elindeki şarap kadehini sofranın kenarına bıraktı da" gibi yaveler değildir.¹⁷ Edebiyat Fuzulî'nin, Bâkî'nin, Ruhi-i Bağdadi'nin divanlarındaki "huruf-ı heca üzerine tertip olunmuş ve mazmunları güle-müle, mahbubeye a-

15. İmzasız, "Edebiyat Hakkında Bir İki Söz", İzmir, nr. 61-10, 21 Temmuz 1313/ 2 Ağustos 1897.

16. A. J.

17. Bıçakçızade Hakkı, "Okuyunuz", İzmir, nr. 78-27, 17 Teşrin-i sani 1317/30 Kasım 1901.

it efkâr-ı âdiyeden ibaret binlerce gazel" değildir.¹⁸

Hakkı Bey'in bir yazılı ürüne değer vermesinde "toplumsal fayda" dan sonra aradığı bir diğer unsur da o eserin dinî esasları anlatması veya en azından dinî nasrlara karşı olmamasıdır. Bir yerde ona göre tek başına dinî olması da bir eserin edebî bakımdan kıymetli olması için yeterlidir. Mesela Fuzulî, Bâkî gibi şairlerin -yukarıda değindiğimiz üzere- gazel ve kasidelerine edebiyat adına hiç bir değer vermezken bu şairlerin divanlarında bulunan na't ve tevhidleri, hikemî kıtaları bu değerlendirmenin dışında tutmakta, hatta şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "İşte biz bunları edebiyat bilir, bunlara edebiyat deriz."¹⁹

Başka bir makalesinde de Bihruz Bey ve Mai ve Siyah romanlarını öven Mütalaa'daki bir yazıya cevap verirken şunları söylemektedir:²⁰

"Biz asâr-ı âliye diye şu gösterilen üstatların okuyup anlamağa bile muktedir olmadıkları İhyau Ulûm, Hikmetü'l- eşrâk, Mesnevî, tefasir-i şerife, ehadis-i şerife mecelleleri gibi ilahiyat ve felsefe ve hakâyık-ı İslamiye ve medeniye kitaplarına deriz."

Hakkı Bey bu görüşleri doğrultusunda yaptığı değerlendirmeler sonucu, bugün bizim edebiyatçı (sanatçı) olarak kabul ettiğimiz yazar ve şairlerin büyük bir kısmını beğenmeyip reddetmiştir. Sadece Ahmet Mithat Efendi'ye karşı saygılıdır. Recaizade Mahmud Ekrem

18. İmzasız, ("Kısm-ı Edebî" bölümünde başlıksız yazı), İzmir, nr. 6, 24 Haziran 1312 /6 Haziran 1896.

19. A. Y.

20. İmzasız, "Mütalaa", İzmir, nr. 24, 28 Teşrin-i evvel 1312/ 9 Kasım 1896.

Halit Ziya gibi, onun deyişiiyle "İstanbul üdebası" yazarımızın sürekli olumsuz eleştirilerine maruz kalmışlardır. Bunlardan söz etmek onun edebiyat hakkındaki görüşlerini daha açık seçik olarak anlamamıza yardımcı olacaktır.

Yazılan eserlerin manzum ya da mensur olsun bir faydaya müstenid olmasını her fırsatta dile getiren Hakkı Bey, bir yazısında ne demek istediğinin anlaşılması için örnek de vermektedir²¹ :

"Biri çıkar Araba Sevdası, öbürü çıkar Mai Siyah, daha öteki çıkar Udada Söylediklerim, daha öbürü Küre-i Kamerin Teşekkülâtı namıyla birer kitap, hem de yüzer belki de iki-yüzer sahifelik yazı yazar. O nihayet bulur, yine o yolda bir şeyler yazar. Fakat hiç düşünmezler ki o yazdıkları nedir ve onları kim okuyacak ve okuduktan sonra ne öğrenecek?"

Aynı yazısının devamında Hakkı Bey edebiyata karşı olmadığını tekrarlamayı da ihmal etmemekte ve hatta bu tür romanlara da karşı olmadığını, ama edebiyatın sadece bunlardan ibaretmiş gibi görülmesini yanlış bulduğunu söylemektedir. Yazarımız o gün için bu tür roman ve şiir kitaplarının vitrinleri doldurmasını insanın karnı açkentiya troya gitmesine benzetmektedir. "Okumak-Yazmak" adlı bu yazısının sonunda da kendi istediği eserlerin neler olduğunu belirtmektedir²² :

"Biz bu Mai Siyahların, Araba Sevdalarının, Udada Söylediklerim'in, daha bunlara benzer yüzlerce romanların yerine terbiye-i etfal, idare-i beyt, kızların terbiyesi, ticaret

21. İmzasız, "Okumak Yazmak", İzmir, nr. 22, 14 Teşrin-i evvel 1312/26 Ekim 1896.

22. A.Ş.

âile, aile saadeti namlarıyla çocuklarımızın kevmiyetimize, milliyetimize mahsus cıddi terbiyelerle terbiye edilebilme-
lerine ve o terbiyelerin ne gibi şeyler olduğuna dair kitap-
lar, yazılar yazsak, halkımızı mütalaaya sevk etsek, okumak
yazmak bilenlerimizin mucib-i istifadesi olacak şeyler vü-
cuda getirsek daha iyi etmiş olmaz mıyız?"

Hakkı Bey'in kendisine göre faydasız olarak gördüğü edebiyata
karşı olan olumsuz tavrı, söz konusu olan tür "roman" olunca da-
ha da katılaştırmaktadır. Öyle ki İzmir'in tefrika ettiği bir hikâyeye-
den²³ -ki bu, aslında bir romandır- , Ahenk'in roman olarak söz
etmesi ve İzmir'i hem roman aleyhinde bulunmak hem de bir roman
tefrikasına yer vermek gibi bir çelişkiyle suçlaması karşısında
şu cevabı verir²⁴:

"...Bir de gazetemize tefrika suretiyle derc etmekte oldu-
ğumuz 'Fikri' hikayesine atf-ı nazar edelim. Sahib-i vara-
kanın ulu orta bu hikâyeye roman demesi bile muvafık-ı hal
değildir. Bu bir hikâyedir; suret-i mahsusada, yani çocuk-
larımızın güzel terbiye edilerek meslek-i ticarete sülûk et-
tirilmeleri fikrinin tervic ve tamimi maksadıyla tertip o-
lunmuştur."

Zaten Hakkı Bey bu kendisinin hikâyeye adını verdiği romanı gaze-
tede tefrikaya başlarken yanlış anlaşılmayı önlemek için bu tefri-
kanın roman değil millî bir hikaye olduğunu özellikle belirtmiş

23. Cemal, "Fikri", İzmir, nr. 74-23, 20 Teşrin-i evvel 1313/1
Kasım 1897.

24. Hakkı, "Cevap", İzmir, nr. 75-24, 27 Teşrin-i evvel 1313/1
Kasım 1897.

gazetesinde aşka, sevdaya dair roman asla bulunmayacağını, bu hikayenin "terbiye-i evlat ve ticaret gibi mühim hususlara ait ciddi yazılmış bir eser" olduğunu yazmayı ihmal etmemiştir.²⁵

Hakkı Bey'in genel olarak tanımını kendisinin yaptığı bir edebiyata karşı olmadığını yukarıda belirtmiştik. Bu durum roman karşısındaki tavrı için de geçerlidir. O sık sık, komana aslında cephe almadığını, kendisinin aleyhinde yazı yazdığı romanların bizde büyük roman diye ileriye sürülen "müfsid-i ahlak" eserler olduğunu belirtmektedir. Fakat bu konuda da onun yine kendisine mahsus ölçüleri vardır. Bu ölçülere göre; bir kimsenin roman yazabilmesi için her şeyden önce bir felsefî görüşü benimsemiş olması gerekir.²⁶

"Şimdi düşünelim; roman ya maddî olur ya hayalî olur, ya hissî ya manevî yahut ahlakî olur. Ne kadar roman ne kadar hikaye var ise böyle bir maksat üzerine yapılır. Hatta bir manzume de böyledir. Bir gazel de bu hükümde dahildir. (...) Taksime iyi dikkat edersek; roman, hikaye dediğimiz şeyleri yazanlar birer meslek, birer mezheb sahibi ve o meslek ve mezhebin vâkıf ve müdekkiki olmak icab edeceğini ve her halde roman yazmak için Mekiterist mektebinden neşet etmek yahut Fransızca öğrenmiş olmak, Avrupa'da seyr ü seyahat etmek gibi ahvalin kifayet etmeyeceğini anlarız.

Yazılan roman maddî midir manevî meder anlaşılacak, yani o romani yazan kimsenin maddiyûndan mı maneviyûndan mı olduğu-

25. İmzasız, "Bir İfade", İzmir, nr. 74-23, 20 Teşrin-i evvel 1313/1 Kasım 1897.

26. Hakkı, "Cevap", İzmir, nr. 75-24, 27 Teşrin-i evvel 1313/7 Kasım 1897.

nu bilmek lazımdır ki okuyan da roman üzerinde ona göre fikir ve muhakemâtını yürütsün. (...) Şimdi düşünelim; bizde roman yazarlar, roman tercüme edenlerden böyle bir meslek tutmuş olan hangisidir? Hangisi maddiyündür, hangisi maneviyündür, hangisi feylesoftur?"

Roman konusundaki yazılarından anlaşıldığına göre Hakkı Bey konuya tam olark vâkıf değildir. Bu yüzden bir makalesinde söylediği bir fikrin başka bir makalede tersini veya önceki görüşüyle telif edilemeyecek bir görüşü savunabilmektedir. Hatta aynı makalede çelişkiye düştüğü olmaktadır. Mesela İzmir'de tefrika ettiği Fikri adlı romandan söz ederken bu esere roman denilmemesi gerektiğini bunun "millî bir hikaye" olduğunu söyleyen yazarımız romanın karşısında görünürken, aynı makalenin başka bir yerinde roman ve hikayenin aynı şeyler olduğunu söylemektedir²⁷:

"Romani Avrupa'dan gördük, romani Avrupa'dan öğrendik, romanın taksimatını Avrupa öğretti zannetmeyelim. Roman, Hikaye musavver ve gayr-i musavver olarak dörtbin seneden beri söylene yasıla gelmiştir. Yalnız tarz-ı tertip ve tarz-ı teceddüdât tahavvül etmektedir."

Yer yer aslında romanın karşısında olmadığını belirtmek gereğini duysa da Hakkı Bey romanın özellikle Avrupa'dan gelmiş oluşu sebebiyle aleyhindedir. Hatta bize göre, dört bin yıldır yazılıp söyleniyor diyerek romani Avrupa'nın inhisarından kurtarmağa çalışması bile onun romana niçin karşı olduğunu gösterir. Çünkü Avrupa'dan ülkemize giren roman, kendisiyle birlikte Avrupa görenek ve yaşayış tarzını da birlikte getiriyordu. Bu yüzden yazarımız

ilk yazılarını birlikte çıkardıkları Nevruz dergisinde neşr ettikleri gençlik arkadaşı Halit Ziya'nın da -yazdığı romanlardaki şahısları Avrupa muâşeretine göre davrandırıyor diye- şiddetle karşısında olmuştur. Hatta 'müfsid-i ahlâk' romanları örnek-lendirirken ilk örneği Mâi ve Siyah'tır²⁸;

"Mesela şer'en ve edeben mezmum olan ve İslamlara işret meclisleri başında idare-i akdah ederek bu halin romanda tenkidi lazım iken bunu tahsin eyleyerek ibtida eden Mâi Siyah romanı."

Yine Selanik'te çıkan Mütalaa dergisini eleştirirken o dergiye bir yazı gönderen Sabih Nuri adlı bir şahsın Mâi ve Siyah ve Araba Sevdası hakkındaki övgülerine karşı çıkarak şöyle demektedir²⁹:

"Makale dediği o satırların baş tarafına; 'İstanbul'da efkâr-ı ciddiyeleleri ile âlem-i edebi müstağrâk-ı envâr-ı füyuzât eden iki üstad bey var imiş. Biri Tefvik Fikret, öbürü Cenab Şahab Bey imiş. Bir de Bihruz Bey isminde yazılmış olan hikâye o kadar güzel değil imiş de Mâi Siyah nâmındaki hikâye asâr-ı âliyeden imiş" gibi yekdiğerini tutmaz çocukça cümleler, fıkralar yazılmıştır.

Âlem-i edeb ne demek? O nasıl envâr ile müstağrak olur? Onu envâr-ı fikretleriyle müstağrak eden üstadlar nerede? Bihruz Bey hikâyesi bir laf yığını olduğu cümlece mâlum. Mâi Siyah hikâyesi onun cild-i sanisi mesabesinde bir şey. Bu halde nasıl asâr-ı âliyeden oluyor?"

28. A.Ş.

29. İmzasız, "Mütalaa", İzmir, nr.24, 28 Teşrin-i evvel 1312/

Ahenk'te 'Bir İstanbullu' imzasıyla kendisinin roman anlayışına çatan bir yazıya verdiği, daha önce sözünü ettiğimiz cevapta da bu konuya değinerek romana Avrupa ahlâk ve göreneğini ülkemize taşıdığı için karşı çıktığını ifade etmiştir³⁰:

"Avrupa romanları ve onları okumak suretiyle romancılık öğrenmiş ediplerimizin romanları hep Avrupa ahlâk ve adâbının muallimi maddiyûn ve tabiiyûn fikir ve itikadlarının mürevvici olduğundan daima menfurumuzdur."

Hakkı Bey İstanbul romancıları arasında sadece Ahmet Mithat Efendi'yi diğerlerinden ayırmakta, fakat onun yazdıklarının da roman değil birer milli hikâyeye olduklarını ileri sürmektedir. Onun Ahmet Mithat Efendi'nin eserleriyle diğer romanlar arasında yaptığı karşılaştırma ve verdiği hüküm de niçin romana karşı çıktığını göstermektedir³¹:

"Ebu'l-muharririn atufetli Ahmet Mithat Efendi nazretlerinin telif buyurdıkları milli hikâyeler müstesna olmak üzere gazeteler eşhası, eşhasının ahlâkı, adâbı hatta isimleri bile bizim ahlâk ve adâb ve isimlerimize mugayir romanlar yazmağa koyuldular. Ahlâkımızın ifsadına bais oldular. Bu romanların içinde el'an Servet-i Fünûn gazetesinde mâatteessüf görmekte olduğumuz Araba Sevdası, Mâi Siyah namındaki romanlar güyâ milli olmak üzere yazıldıkları halde zeminlerini teşkil eden eşhâsın tasvir olunan ahlâk, etvâr, tarz-ı hayatlarından bütün bütün Türk ve Osmanlı hayatına ve adâb-ı rasîne-i İslamiyemize mugayir olanları pek çoktur."

30. Hakkı, "Cevap", İzmir, nr.75-24, 27 Teşrin-i evvel 1313/7 Kasım 1897.

31. İmzasız, "İfade-i Mahsusa", İzmir, nr.19, 23 Eylül 1312/5 Ekim 1896.

Yazarımızın romana ahlakî noktadar karşı çıktığını gösteren örnekleri çoğaltabiliriz. Mesela devrin romancılarından romanlarından söz ettiği bir yazısında yine Ahmet Mithat Efendi'nin ve Keçalızade Mahmut Ekrem'in³² eserlerini istisna ederek İstanbul'da yazılan romanlar hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır³³:

"Vakia bunlardan başka Türkçe roman yok değil, var, ama hep adâb-ı garbiyece muvafık olarak yazılmış romanların nesh-i mütercemesi var. İnsaf olsun! Bizim bu romanlardan ne istifademiz olabilir? -Fennî olanları müstesna olarak- ekserisi bir takım feci cinayâtı, esna-yı mütalaada bir namuslu erkeğin bile yüzünü kızartacak surette yazılmış vekayi-i aşkiyeyi musavver olan bu romanlar ahlakı ifsâd etmekten başka ne işe yarar?"

Yukarıdaki satırların altına bir dip not düşen Hakkı Bey, bu tür romanların tamamen kötü olduğunu, söylemek istemediğini, onların da elbet bir değeri olduğunu, fakat bizim cemiyetimiz için zararlı olduğunu söylemek istediğini ilâve etmiştir³⁴:

"Balâdaki satırları yazmaktan maksadımız Frenk romanlarının umum nazarında merdudu olduğunu anlatmak değildir. O romanlar da mensub oldukları milletlerce pek çok faydalar temin etmekte olup ancak Garp adâbıyla bizim adâbımız arasında dağlar kadar fark olduğundan bizce mucib-i istifade de-

32. Araba Sevdası'nı yazacak olan Ekrem de çok geçmeden istisna olmaktan çıkacaktır.

33. İmzasız, "Asar-ı Vecihi", İzmir, nr. 18, 16 Eylül 1312/28 Eylül 1896.

34. A. Y.

ğildir demek istiyoruz."

Hakkı Bey'in edebiyat ve özellikle de roman konusundaki görüşlerini açıkladığı bir tartışmadan da söz ederek bu bahsi kapatmak istiyoruz. Bu, Avrupa klasikleri konusunda çıkan bir tartışmadır. Konu Hakkı Bey'in İzmir'de anlattığına göre³⁵ Ahmet Mithat Efendi'nin Tercüman-ı Hakikat'te yazdığı Klasikler adlı bir makale üzerine açılmıştır. A. Mithat Efendi bu makalesinde Batı'nın klasik eserlerinin Fransızca bilenler tarafından Türkçe'ye tercüme edilmesinin faydalı olacağını söylemiş ve bunun üzerine İstanbul matbuatında konuyla ilgili olarak lehte ve aleyhte pek çok yazı yazılmıştır. Yazarımız bu görüşün karşısında olduğu halde, A. Mithat Efendi'ye olan hürmeti sebebiyle doğrudan ona cevap vermemiş, Mithat Efendi'den sonra bu konuda yazılar yazanlarla tartışmıştır. Bu konuda ilk söylediği de şudur: Ahmet Mithat Efendi başka pek çok konuda son derece önemli, faydalı makaleler yazdığına hiç ses çıkmadığı halde yazarlarımızın bir çoğu bu konuya neden bu kadar ilgi gösterdiler?³⁶

Hakkı Bey bu tartışmada artak iyice şiir ve romanın karşısına çıkmış; bunların yerine memleketin hayatî öneme sahip pek çok meselesi olduğunu, yazarlarımızın bu konular dururken bu tür hiç kimseye faydası dokunmayacak mevzularda sayfalar süren makaleler yazdıklarını ileriye sürmüştür³⁷:

35. Hakkı, "Klasikler", İzmir, nr. 74-23, 20 Teşrin-i evvel 1313/1 Kasım 1897.

36. A. Y.

37. A. Y.

"Ahmet Mithat Efendi hazretleri Tercüman-ı Hakikat'te 'Bir Mesele-i Hayatiye' diye üç dört makale yazdı. Bu makaleler Anadolu şüvendüferleriyle Anadolu zahirelerinin ucuz bir fiyatla yahut meccanen nakl ve sevk edilmesi gibi cidden mühim bir mesele-i hayatiye idi. Bu bahse hiç karışanınız olmadı.

Ey Cenab Şahablar, Hüseyin Danişler, Veled Çelebiler, Tevfik Fikretler, Halit Ziyalar, Ahmet İhsanlar! Millete hâlâ roman mı okutacaksınız? Bülheves gibi sakim imlâ mı yazdıracaksınız. Edebiyatta iktidarınızı birbirinize bile teslim ettiremiyorsunuz, Ziraatla, ticaretle, sanatla, para kazanmakla yahut iktidar-ı ilminizle terakkimiz yolunu gösterip milletin menafine dair bir şey yazmıyorsunuz?"

Bu yazı üzerine Hizmet gazetesinde Hakkı Bey'in görüşlerine karşı çıkan, onun günümüzde edebiyatla uğraşmak değil ziraat ve ticaretle meşgul olmak, daha gerekli bir şeydir şeklindeki görüşüyle alay eden "Bir İstanbullu" imzalı bir mektup yayımlanır. "Ey edipler çalışın, çalışın! Malumunuz olsun ki bir salkım çekirdeksiz üzüm semada şu'le-nisar olan akd-ı süreyyadan daha dilrübâ, ay çiçekleri meftunu olduğunuz bedirden, bir lahana bir gülden daha müfîddir" gibi ifadelerle Hakkı Bey'le alay eden bu yazıya yazarımız şu cevabı vermiştir³⁸:

"Sahib-i mektubun şu tasviri hoştur, latiftir. Böyle tasvirleri edip olmayanlar yapamaz. Ne güzel semere-i edep! Fakat bir nokta vardır ki; maaş ile geçinip de şiir ile romanla iştigal etmekten ise eline çapa alıp Aydın ovasında bir

38. B. Hakkı, "Okuyunuz", İzmir, nr. 78-27, 17 Teşrin-i sani 1313/29 Kasım 1897.

bağ yetiştirmek bugün elbette iyidir.

Bu fıkrayı yazarken, cidden erbab-ı iktidar ve kalemden olan Manisalı İzzetli Tahsin Efendi biraderimiz hatırıma geldi. Bu zat şiir de söyler, roman da yazabilir. Fakat bununla iştigalin bugün bizim için mühlik olduğunu takdir edip eline mukaddes çapayı almış: 'Faydasız kaleme karşı faydalı çapa mukaddestir' demiştir. Mükemmel bir bağ yetiştirmiştir. İstanbul üdebamız da böyle yapacak olur ise onar yüzer dönümlük yüz yüzelli bağ vücuda gelir. Kendileri para kazanır, devlet aşar alır, bir çok faydalar vatana, millete devlete yüz gösterir."

Hakkı Bey bu tartışma sırasında da maksadının aslında edebiyatı reddetmek olmadığını, kendisinin mevcut edebî ürünleri beğenmediğini belirtmeyi ihmal etmemiştir³⁹:

"Bu zât-ı âlî bizim Klasikler makalesine canı sıkılmış da güya edebiyat aleyhinde söz söylüyormuşuz gibi, edebiyat ve maarif her şeyin esasıdır, onsuz hiç bir şey olmaz diyerek edebiyata bir taraftarlık göstermiş. Filvaki maarif her şeyin esasıdır, bunu kim tasdik etmez. Fakat edebiyata pek uzaktan iddia-yı münasebette bulunan şimdiki eş'âr ile romanlar hangi şeyin esası olduğunu bu zât-ı âlî bize haber verebilir mi?"

Hemen farkedilebileceği gibi Hakkı Bey aynı nüshadaki iki makalesinde çelişkiye düşmektedir. Ahenk'teki Bir İstanbullu inzalı

39. B. Hakkı, "Hizmet'in Zât-ı Âlîsine Cevap", İzmir, nr. 78-27, 17 Teşrin-i sani 1313/29 Kasım 1897.

mektuba verdiği cevapta⁴⁰ -yukarıda iktibaz ettiğimiz üzere- edebiyatı bırakıp bağ yetiştiren Tahsin Efendi'yi takdir edip İstanbul üdebasından da o şekilde hareket etmelerini beklerken, aynı nüshada Hizmet gazetesindeki bir yazıya verdiği karşılıklı yukarıdaki cümleleri yazmaktadır.

Hakkı Bey'in bu görüşlerini Cumhuriyet devrinde değiştirdiğini gösteren bazı bilgilerimiz vardır. Fakat bu dönemde teorik olarak "edebiyat" konusu üzedinde bir yazı faaliyeti olmadığı için kesin bir hükme varmak da imkansızdır. Bu konuda ancak onun Cumhuriyet devrinde az da olsa manzumeler yazdığını, hatta o kadar aleyhinde bulunduğu gazel tarzında iki şiir de neşr ettiğini⁴¹, dolayısıyla bu konularda eskisi kadar katı olmadığını söyleyebiliriz.

Onun görüşlerinin Cumhuriyet döneminde değiştiğini gösteren bir örnek de edebiyatın millîliği hususundadır. İzmir gazetesinde sık sık bizde yazılan romanların millî olmadığından yakınan Hakkı Bey, 1943 senesinde kendisiyle yapılan bir mülakatta: "Edebiyat millî olmalı mı?" sorusuna şu cevabı vermiştir⁴²:

"Her edebiyat millîdir. Hiç bir milletin edebiyatı başka bir milletin edebiyatına benzemez. Bizim edebiyatımız da hiç

40. B. Hakkı, "Okuyunuz", İzmir, nr. 78-27, 17 Teşrin-i sani 1313/29 Kasım 1897.

41. Bıçakçızade Hakkı, "Gazel", Halkın Sesi, nr. 1178, 26 Mayıs 1934.

-Bıçakçızade Hakkı, "Türkçe Gazel", Anadolu, nr. 6264, 18 Temmuz 1935.

42. Nafiz Sahir, "Elli Yıllık Muharrirler Jübilesi Münasebetiyle", Bağ, S.13-13, 28 Şubat 1943, s.2.

bir zaman ne Arap ne İran edebiyatı oldu. Çünkü düşüncelerimiz, ruhumuz Türktür, Türk düşünceleridir."

Hakkı Bey'in dil konusundaki görüş ve düşüncelerine gelince; bunları da o, kendisinin neşr ettiği İzmir gazetesinde açıklamıştır. Edebiyat meselelerinde yanlışlıklar ve çelişkiler içerisine düşen yazarımız dil mevzuunda genellikle tutarlı görünmektedir. Daha çok imlâyâya ait hususlarda bazı birbirini tutmaz ifadeler dikkate alınmazsa dil meselelerinde hayatının başından sonuna kadar aynı görüşleri savunmuştur.

Yazarımız daha 1886 yılında Hizmet gazetesinde manzum nesirlerini neşr ederken:

Zihnimi dolduran hakayıkı ben
Yazarım sade tarz ile daim⁴³

diyordu. Daha geçliğinde dilde sadelikten yana olduğunu Nevruz'daki özellikle tahkiyevî yazılarının dilinden de anlamak mümkündür. Bu yazılarda o neredeyse sırf Türkçe denilebilecek bir dil kullanmıştır.⁴⁴

Dildeki bu sadelikten yana tavrını İzmir gazetesini yayımlarken de sürdürmüştür. Zaten en büyük amacını topluma faydalı olmak olarak belirleyen bir gazetecinin başka türlü davranması da beklenemezdi. Nitekim 1. sayıda İzmir'in dil konusunda izleyeceği yol

43. Hakkı, "Manzum Nesirlerim", Hizmet, nr. 3, 20 Teşrin-i sani 1886.

44. "Aşk", "Sünbülüm" ve "Serçe Kuşu" adlı bu hikayeler Nevruz'un 3., 5. ve 6. sayılarındadır.

şöyle belirtilmiştir⁴⁵:

"Biz meslek-i tahririmizde -yazılı anladıklarımızı anlatmak fikriyle yazdığımızdan- sade sözü, açık ifadeyi iltizam ettik. Gazetemizi okuyanlar içinde bulunan âlim, edip, memur, rençber, tacir, esnaf, her türlü ahalinin beğeneceği ve anlayabileceği bir tarzda bulundurmağa gayret edeceğiz."

Aynı hususu başka bir yazısında da teyit etmektedir⁴⁶:

"Biz her ne yazar isek en evvel herkesin okuyup anlaması nokta-i nazarından yazdığımız cihetle kalemimizi katiplik, şairlik vadilerine sürmeyiz. Açık yazmak en birinci mesleğimizdir."

Bazı yazılarında Arapça ve Farsça kelimeler karşısında Türkçe olanlarının kullanılmasını istediği olmuşsa da yazarımızın bu konuda aşırı bir düşüncesi yoktur. Bazen Türkçe bazen Osmanlıca adını verdiği konuşulan dilin muhafaza edilmesinden yanadır. Bu yüzden Batı'dan dilimize geçen kelimelere şiddetli bir şekilde karşı koymuştur. Daha önce de bir münasebetle belirttiğimiz gibi; gazetesinin alt başlığındaki "...bahis Osmanlı gazetesidir" cümlesindeki "gazete" kelimesi yerine 11. sayıdan itibaren "ceride" kelimesini yazacak kadar bu konuda hassastır. Anlaşıldığı kadarıyla bu kelimelere karşı sistemli bir tavır alış Hakkı Bey'de gazeteyi neşre başladıktan sonra doğmuştur. Zira ilk sayıdan 11. sayıya kadar "gazete" kelimesini kullanırken 11. sayıdan sonra bunu değiştirme-

45. İmzasız, "Mesleğimiz", İzmir, nr. 1, 20 Mayıs 1312/1 Haziran 1896.

46. İmzasız, "Hamiyet Yahut Zevk-i Vicdanî", İzmir, nr. 44, 24 Mart 1313/5 Nisan 1897.

si dikkat çekicidir. 19. sayıdaki bir yazı da bu konuyu yazarımızın sonradan düşündüğünü göstermektedir⁴⁷:

"İzmir bundan böyle sahifelerine elfaz ve tâbirat-ı sakiile-i ecnebiye karıştırmamağa gayret edecektir. Gazete yerine havadis-i berkiye; kongreye bedel kurultay, mü'temer; istasyona mukabil durak, mevkiif kullanacak, mümkün mertebe elfaz ve tâbirat-ı ecnebiyeden tasfiye-i kalem etmeyi enseb görecektir. Ceridelerimiz, resâil-i mevkutemiz hep bu hatt-ı hareketi tutarsa ecnebilere bile teessüf işitmek gibi ağırlıklardan kurtulmuş oluruz. Bu iş olmaz bir iş değildir. Fakat Osmanlılığı, şeref-i milliye takdir ve muhafaza için metanet-i vicdana, ulviyet-i hisse muhtaçtır."

Hakkı Bey'in bu görüşlerine karşılık Malumât gazetesinin: "Artık bu kelimeler dilimize girmiştir. Bu mesele önceden ele alınmalıydı. Geç kalınmıştır" şeklindeki bir değerlendirmesine karşılık yazarımız: "Hiç bir işin vakti geçmiş sayılamaz. Her işin vakti o işi yapmağa başlanılan vakittir (...) Biz ecnebi lugatlarının bazılarına mukabil olmak üzere bir kaç kelime gösterdik ve hem bunların hangisi beğeniliyorsa zabt edelim dedik"⁴⁸ şeklinde mukabele etmektedir.

Burada sözünü ettiğimiz teklifi Hakkı Bey İzmir'in 9. sayısında yapmıştır. Bu nüshadaki "Tasfiye-i Lisân-ı Osmani"⁴⁹ başlıklı

47. İmzasız, "Lisan Meselesi", İzmir, nr.15, 26 Ağustos 1312/7 Eylül 1896.

48. A.y.

49. İmzasız, "Tasfiye-i Lisân-ı Osmani", İzmir, nr.9, 15 Temmuz 1312/ 27 Temmuz 1896.

yazısında bir liste yayımlayarak Batı'dan geçen kelimelere karşılık Osmanlıca kelimeler önermiştir. Mesela 'konser' yerine 'ey-lence', 'konsolos' yerine 'şehbender', 'kordon' yerine 'rıhtım', 'albüm' yerine 'peykerbend', 'telgraf' yerine 'berk' gibi.

Bu bir kaç örnekten de anlaşılacağı üzere Hakkı Bey'in Batılı kelimelere karşılık bulurken bunların Arapça, Farsça veya Türkçe olmasına dikkat etmediğini görüyoruz. O sadece Batı dillerinden geçen kelimelerin kullanılmamasını istemektedir. Bu konuda başarıllı olunabilmesi için de aydınların bu meseleyi benimsemeleri gerektiğini söylemekte, fakat bizim yazarlarımızın konuya gereken önemi vermediğini ileri sürmektedir⁵⁰:

"Velespit yeni çıktı ve çıkar çıkmaz Araplar 'derrâde' dededi. Biz hem 'devâre' hem 'ayak arabası' dedik de üdebamız, erbâb-ı kalemimiz halâ 'velespit' demiyor mu? 'Kongre' lafz-ı sakimine karşı 'mü'temer' bulunduğu halde edebiyat nedir, üslub ne demektir, aheng-i telaffuz nasıl şeydir anlamamış olan bir takım erbâb-ı kalem, el'an bize: 'Kongreyi istimalin ne zararı var? Mü'temer de başka lisanın alınma bir kelime değil midir' demiyor mu? 'Bibliyografi'ye 'fihrist' kelimesi mukabil bulundu da istimaline hangimiz yanaştı?"

Hakkı Bey kendisine karşı Arapça Farsça kelimelerin de aslında yabancı olduğu şeklinde itiraz edileceğini de düşünmüş ve Türkçe'de Arapça ve Farsça kelimelerin çok sayıda bulunmasını kendisinin de istemediğini belirtmiştir. Fakat ona göre bu artık geçmişte kalan bir hadisedir ve halkın tamamı bu kelimeleri anladığı için

50. İmzasız, "Lisan Meselesi", İzmir, nr. 15, 26 Ağustos 1312/7 Eylül 1896.

problem olmamaktadır. Ona göre; zamanında daha pek çok Arapça ve Parsça kelimenin Türkçeye girmesine edebiyatçılar mani olmuşlardır. Bugün de Batı'dan geçen kelimelere karşı bu görev yine onlara düşmektedir.⁵¹

Türkçeye giren yabancı kelimeleri önlemede edebiyatçılarla birlikte yayın organlarının da üzerine düşen vazifeyi yapması gerektiğini savunan Hakkı Bey, Malumat gazetesinin bu konuda kendisine destek vermemesini eleştirmekte ve ecnebî kelimelere sayfalarında yer veriyor diye Servet-i Fünûn'da yazı yazanlara da çatmaktadır⁵²:

"Biz refikimizden tenkit beklemeyiz. Bizim bulduklarımızın içinden beğenilmeyenler çıkarılsın da yerlerine başka mukabil bulunsun. Bu suretle iş görelim, lisanımızı temizleyelim. Biz Türküz, lisanımız ecnebî lisanı olmasın. Bu vazifeyi ileri getirmek için lisan-ı kavmîmin kıymetini bilen Türk edipleri bizimle beraber olacaklardır.

Vezin, kafiye bir de ihtişam-ı üslub sayesinde kelimât-ı ecnebîye bugüne kadar eş'ârımıza girememiştir. Buralara girmesi için de bizde gayret eden Frenk mukallitleri mevcuttur. Servet-i Fünûn'a yazı yazanlar bu bâbda kusur etmiyorlar."

Bıçakçızade Hakkı Bey'in dil meselesinde son derece geniş görüşlü olduğunu belirtmek gerekir. Bunu söylememizin sebebi, Hakkı Bey'in Türkçeyi sadece o zaman için Osmanlı devletinin sınırları içerisinde konuşulan bir dil olarak değil, dünyanın pek çok yerinde kul-

51. İmzasız, "Umum Üdebanıza Bir İhtar", İzmir, nr. 5, 17 Haziran 1312/29 Haziran 1896.

52. İmzasız, "Lisan Meselesi", İzmir, nr. 15, 26 Ağustos 1312/7 Eylül 1896.

lanılan büyük bir dil olarak değerlendirmesidir. Bu yüzden yazarı-
 mız Türkçe konusunda teklifler gleri sürerken Türkiye dışındaki
 Türk bölgelerini de dikkate almıştır. Kesin konuşabilmek için de-
 rin bir araştırma yapmak gerekirse de Hakkı Bey'in bu konuda Kırım'
 da Tercüman gazetesini yayımlayan Gaspıralı İsmail Bey'in görüşle-
 rinden etkilenmiş olabileceğini belirtmek isteriz. Bu kanaate var-
 mamız tamamen sebepsiz değildir. Hakkı Bey'in Tercüman gazetesini
 takip ettiğini biliyoruz. Hatta Gaspıralı İsmail Bey'in de İzmir'i
 takip ettiğini ve dil konusundaki makalelere karşılık verdiğini
 Hakkı Bey'in İzmir'deki bir makalesinden öğreniyoruz.⁵³ Bu makale-
 ye göre Gaspıralı İsmail Bey'le Hakkı Bey tamamen görüş birliği i-
 çerisinde'dirler. Hakkı Bey Tercüman'ın Türkçe kelimeler konusunda
 daha titiz olduğunu belirttikten sonra kendisinin de bunu doğru
 bulduğunu belirtir⁵⁴:

"Refikimiz işi bizim gibi yalnız elfaz-ı ecnebiyenin istima-
 mal edilmemesine hasır etmiyor. Türkçesi' var iken Arabî ve
 Fârisî'den alınıp kullanılan kelimâtın da kullanılmaması ci-
 hetini iltizam ediyor ki bu da pek doğrudur. Mesela 'doğru'
 kelimesi var iken 'savab' kelimesini neden kullanalım. Keza-
 lik 'kullannak' tabiri durur iken 'istimal' kelimesini neden
 söyleyip yazalım."

Aynı makaledeki şu satırlar da bize göre Gaspıralı İsmail Bey'in

53.A.Ş.

54.A.Ş.

"dilde, fikirde, işde birlik" prensibinin⁵⁵ Hakkı Bey üzerinde etkili olduğunu gösterir⁵⁶:

"Refik-i muhteremimizin Tasfiye-i lisan-ı Osmanî hakkında Umum Üdebamıza Bir İhtar serlevhasıyla kavmiyetini, milliyetini bilmez bir takım adilerin münasebetbizlikleri olmak üzere lisanımıza her gün girmekte olan elfaz ve tabirat-ı ecnebiyeye mukabiller bulup onları lisanımızdan ihrac etmek ve edebiyatımıza sermaye-i ıftiharımız olan Türk vasf-ı celilini haiz olan akvam-ı âliyenin her ferdinin anlayabileceği hale getirmek hususunda Üdebamıza etmiş olduğumuz davete icabet ederek..."

Hakkı Bey'in görüşleri ile Gaspıralı İsmail Bey'in üçlü prensibi arasındaki benzerliğin sadece dil konusunda olmadığını da burada yeri gelmişken belirtelim. Hakkı Bey milletlerarası ticaretle de dünyadaki Türk topluluklarının birlikte hareket etmelerini isteyen yazılar yazmıştır.⁵⁷ Bu da bize göre Gaspıralı'nın "işde birlik" ilkesinin bir yansımasıdır.

Tercüman (-ı Ahval-i Zaman) gazetesinin o tarihte yaklaşık 13 senelik bir yayın hayatı olduğunu ve Türkiye'ye beşbin nüsha gön-

55. Gaspıralı İsmail Bey'in görüşleri hakkında geniş bilgi için şu eserlere bakılabilir: Mehmet Saray, Gaspıralı İsmail Bey, Ankara 1988; Nadir Devlet, Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi, Ankara 1985, s.16 vd.

56. İmzasız, "Lisan Meselesi", İzmir, nr. 15, 26 Ağustos 1312/7 Eylül 1896.

57. Mesela: "Ticaret", İzmir, nr. 13, 12 Ağustos 1312/24 Ağustos 1896.

derildiğini⁵⁸ söylersek Hakkı Bey'in Gaspıralı'dan etkilenmesinin uzak bir ihtimal olmayacağı anlaşılır.

Hakkı Bey dilde sadeleşmeden yana olmakla birlikte hiç bir zaman tasfiyeci veya öztürkçeci bir anlayışı benimsememiştir. Ahenk gazetesine gönderilen ve öztürkçeciliği savunan bir mektuba İzmir'de cevap verdiği yazısında bu konudaki görüşlerini açıklamıştır. Buna göre; dilde tasfiye, Türkçeden Arapça ve Farsça bütün kelimeleri çıkarmak demek değildir. Dünyada hiç bir arıdıl yoktur. Yazılanları herkesin anlaması isteğini ileri sürmek de geçerli değildir⁵⁹:

"Kim iddia eder ki mesela Fransızcada muhtelif suver-i ifade ile, muhtelif üsluplar ile yazılan aynı fikr-i sadeyi avam her halde anlar. Avama laf anlatmak başka alel-ıtlak söz söylemek yeni başkadır.

(...) Hülasa bir öksürük nöbeti gibi ikide bir lisanımızı sarsan bu Arabî ve Farisîden tasfiye fikr-i müfritanesi ne makbuldür ne de kabil-i icradır."

Yine Hizmet gazetesinin Necip Türkçü'nün önderliğinde bir süre öztürkçecilik hareketine katılması⁶⁰ ve fakat bir müddet sonra bu

58. Nadir Devlet, Rusya Türklerinin..., s. 17. Nadir Bey'in G. v. Mende'nin Der Nationale Kampf der Russlandtürken adlı eserine istinaden verdiği bu rakam ihtiyatla kabul edilmelidir. Zira Tercüman gazetesinin Türkiye'de hiç bir yerde koleksiyonu bulunamamıştır. Ancak bu sayıdan daha az da olsa gazete Türkiye'de okunuyordu.

59. İmzasız, "Ceraid ve Resail İçinde", İzmir, nr. 217-13, 19 Teşrin-i sani 1900.

60. Bu konuda bkz.: Ömer Faruk Huyugüzel, A. e. s.89 vd.

hareketinden vazgeçmesi üzerine yazdığı bir yazıda şu ifadelere yer vermektedir⁶¹:

"Dilimizden aslı Arap ve Farsî olan kelimeleri çıkarmak isteyenler bu fikirlerinin ne kadar az amelî olduğunu epeyce anlamış görünüyorlar. İlk işitilişte insana tuhaf gelen bir takım muhterî' kelimelerle muktedir olduğu kadar sırf Türkçe yazmak zahmetine katlanmağa çalışan Hizmet, şimdi pek tabii bir sebeple eski üslubunu tekrar aldı."

Hakkı Bey'in Cumhuriyet devrinde başlatılan öztürkçecilik hareketine katılmadığını biliyoruz. Bu hareket karşısında cephe aldığını söyleyememekle birlikte Hizmet'e gönderdiği bir mektupta yumuşak bir üslupla dilde aşırı sadeleştirme mahzurları üzerinde durduğunu görüyoruz.⁶² Hakkı Bey bu makalesinde Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçeden çıkarılmasına temelde karşı olmadığını, fakat çıkarılan kelime adedinde yeni kelimenin bulunmasının şart olduğunu ifade etmektedir, Fakat ona göre bu imkansızdır. Çünkü tutulan yol yanlıştır. İlk yapılması gereken bir Türkçe sözlük hazırlamakken bu konuyu hiç kimse düşünmemektedir. "Ne lisana ne edebiyata vakıf olmayan bir takım kimselerin mangal başında masal halkeder gibi 'gadr'in mukabili 'başına gelenler'dir, 'aferin'in mukabili 'yaşa'dır, 'iskan mübadele baş müdürlüğü'nün mukabili 'değiş tokuş oturtma koca başıllığı'dır diye işi gayet gülünç bir vaziyete dökmeleri yalnız bizce değil, kâinatça istigraba sayan

61. İmzasız, "Ceraid ve Resail İçinde", İzmir, nr. 239-35, 10 Haziran 1901.

62. Bıçakçızade Hakkı, "Dil Meselesi", Hizmet, nr. 2494, 22 Mart 1933.

bir hareket olur."⁶³

Hakkı Bey imlâ meselesine de İzmir'deki bazı yazılarında değinmiştir. Bu konuda önceleri yazıda geleneksel imlânın korunması gerektiği fikrindeyken çok geçmeden bu kanaatinden dönmüştür. "Huruf ve İmlâ adlı yazısında"⁶⁴ Bursa'da yayımlanan Gündoğdu dergisinde ortaya atılan bazı vokalleri göstermek için hareketlerden yararlanılması gerektiği fikrine karşı çıkarak klasik imlânın değiştirilmemesi gerektiğini söyler. Aynı zamanda bu tarzın tıbbî bakımdan zararlı olduğunun doktorlarca ifade edildiğini de sözlerine ilave eder. Ona göre; bazı geçler tarafından geleneksel imlâda olur olmaz değişiklikler yapılması doğru değildir. İlk hecedeki vokaller gösterilirken daha sonraki hecelerde gösterilmemesi bir tutarsızlık değil, asırlardan beri yerleşmiş bir kuraldır.

Kelimelerin söylendiği gibi yazılmasına da karşı çıkan Hakkı Bey, bunların aslî imlâlarının korunması gerektiğini savunmaktadır. Mesela "kâpı", "kuzu" gibi kelimelerin söylendiği gibi değil, klasik imlâya uygun olarak کاپو , کوزی şeklinde yazılmaları gerektiğini söylemektedir. Özellikle Arapça ve Farsça kelimelerin orjinal imlâsının bozulmasına şiddetle karşı çıkmaktadır⁶⁵:

"Hele Arabî, Farisî kelimâtın lisanımızda hîn-i istimalinde imlâlarını bozanlarımız vardır si şu hal bir vücüb-ı sarfiye karşı cüret-i hat-serâneeden ma'dud ve ciddiden yakışsızıdır. Zira kelimât-ı mezkûrenin tarz-ı imlâsını muhafaza

63. A. J.

64. İmzasız, "Huruf ve İmlâ", İzmir, nr. 15, 26 Ağustos 1312/
7 Eylül 1896.

65. A. J.

meâni için siyaset-i ilm-i sarf icabınca vaciptir ve bunları mensup oldukları lisan kavaidi üzere yazmak ve tasriflerine de o dairede itina etmek pek ehemmdir. Ve böyle olmazsa asıl maksudun-bih olan manâ mahv olur gider."

Hakkı Bey imlâ meselesinin zannedildiği gibi büyük bir mesele olmadığını belirterek bu konudaki tekliflerini yazmış ve başka fikirde olanların da yazmalarını istemiştir⁶⁶:

"Gerek hurufumuzun gerek imlâmızın ıslahı pek o kadar tagyirâta muhtaç olmayıp bu ıslahatı yukarıda dediğimiz gibi hurufça üç harf-i imlâ ihdas etmek ve imlâcakkavaid-i esasiyeyi müdekkikane bir surette toplayıp her mektepte münhasıran bu okutturulmak üzere mükemmel bir sarf kitabı vücuda getirmek yolunda yapmak bizce mümkündür.

Bundan başka bir de lügat kitabı tertip etmek ve fakat işbu kitapta sarfça imlâları semaî ve kıyasî olan kelimâtı tefrik ve irae eylemek lazımdır ki bu da olunca lisanımız belki Fransızcadan daha mazbut ve düzgün olacağında biz şüphe etmemekteyiz."

Hakkı Bey'in imlâ meselesindeki görüşleri arasında da -edebiyat bahsinde olduğu gibi- tutarsızlıklara rastlanmaktadır. Veya daha doğrusu bir süre sonra yukarıda nakl ettiğimiz görüşlerini değiştirmiştir. Şöyle ki; yazarımızın edebî konulardaki görüşlerini açıklarken söz konusu ettiğimiz "klasikler" tartışması sırasında o, yanlış bir değerlendirme ile ticaret ve imlâ konularını karşı karşıya getirmiş ve bu konularla ilgilenmenin gereksiz olduğunu

ifade etmiştir⁶⁷:

"Zamanımız kelime, imlâ zamanı değil, ticaret, para kazanmak zamanıdır."

Bu konuların yazılmasının gereksizliğine inanmasının yanında artık imlâ bahsinde eskisi gibi klasik imlânın korunmasından yana olmadığını da görüyoruz. Daha önce sözünü ettiğimiz Ahenk gazetesinde kendisini suçlayan bir yazıya verdiği cevapta şunları söylemektedir⁶⁸:

"Sahib-i varaka bize 'imlâ bilmez muharrir' demiş. Bundan memnun olduk. Noksanımızı haber vereni severiz, fakat bu gidişle de öğrenemeyeceğiz. Biz imlâ bilmeyiz diyelim, fakat imlâ bilenimiz kimdir? Biz Farsî'yi (فارسی), Parisî (پارسی), hâce (حاجه)yi hoca (هوجا) yazar ve bunlara Türkçe olmuş nazarıyla nazar ederiz. Böyle yapmak bizim müstelzemimizdir."

Açıkça görüldüğü üzere bu satırlarla yaklaşık bir yıl önce yazmış olduğu Huruf ve imlâ makalesindeki⁶⁹ görüşleri birbirinden farklıdır. Bu bir yıl içerisinde Hakkı Bey imlâ meselesinin hem fazla önemli olmadığı kanaatine varmış hem de eski görüşlerini değiştirmiştir.

Yazarımız bu meseleler üzerinde bu tarihten sonra İzmir'de yazı yazmamıştır. II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirlerinde de bu

67. Bıçakçızade Hakkı, "Klasikler", İzmir, nr. 74-23, 20 Teşrin-i evvel 1313/1 Kasım 1897.

68. Bıçakçızade Hakkı, "Cevap", İzmir, nr. 75-24, 27 Teşrin-i evvel 1313/8 Kasım 1897.

69. İmzasız, "Huruf ve İmlâ", İzmir, nr. 15, 26 Ağustos 1313/7 Eylül 1896.

konularda bir yazısına rastlayamadık.

2. Kadın hakları

Çalışmamızın bu kısmında daha çok Hakkı Bey'in Cumhuriyet döneminde "feminist" olarak nitelendirilmesine sebep olan kadınların siyasî ve sosyal hakları meselelerindeki yazıları üzerinde duracağız. Fakat ondan evvel yazarımızın kadın meselesinde bu dönemden önce nasıl düşündüğünü öğrenmek gerekmektedir. Gerçi onun Cumhuriyet devrinden önce kadın bahsiyle ilgili olarak geleneksel yaklaşımları dışında orjinal diyebileceğimiz fikirleri yoktur. Fakat bununla birlikte o, kadın mevzuunda bir çok yazı yazmış, özellikle kendisinin neşr ettiği İzmir gazetesinde toplumun bir parçası olarak kadınlara ne kadar önem verdiğini göstermeğe çalışmıştır. Bu yazılar üzerinde durmak, yazarımızın Cumhuriyet devrindeki kadın bahsine ait fikirlerinin daha iyi anlaşılmasına zemin hazırlayacak, aradaki benzerlikleri ve zıtlıkları görmemize ve böylece meseleyi bir bütünlük içerisinde kavramamıza yardım edecektir.

Hakkı Bey'in doğrudan doğruya kadın mevzuundan söz eden ilk yazısı İzmir'de Kızlar başlığıyla yayımlanır.⁷⁰ Bu yazısında Hakkı Bey, toplumun yarısını meydana getiren kadınların kendilerine ait çok önemli görevleri olduğunu belirterek bunların en önemlilerinden olarak addettiği "çocuk yetiştirme" üzerinde durmakta ve genç kızların gelecekte "terakki ve temeddünün valideleri" olacakları cihetle eğitim ve öğretimden onların da faydalandırılmaları gerektiği fikrini ileri sürmektedir. Ancak bu yazısında ve Yine Kızlar başlıklı makalesinde⁷¹ kadının toplum hayatındaki ye-

70. İzmir, nr. 25, 4 Teşrin-i sani 1312/16 Kasım 1896.

71. İzmir, nr. 26, 11 Teşrin-i sani 1312/23 Kasım 1896.

ri ve önemi üzerinde durmakta birlikte meseleye kadın erkek eşitliği açısından yaklaştığını gösteren küçük bir işaret dahi yoktur. Hatta, erkeğin kadın için bir hâmi olduğunu söylemekte, kadının ev içine ait işlerdeki önemi üzerinde durmaktadır. Meseleyi bu şekilde ele alışımızın sebebi Hakkı Bey'in daha sonra, Cumhuriyet devrinde kadın hakları ile ilgili olarak girdiği tartışmalarda kendisinin konuya ilgisinin çok eskiye dayandığını delillendirmek için bu makaleleri örnek vermesidir. Halbuki aşağıya nakl ettiğimiz parçadan da anlaşılacağı gibi bu yazılarda o kadına tamamen eve ait işlerde görev vermektedir⁷²:

"İzmir'in bundan evvelki nüshasında evden, evin insanlığın mektebi, terakkinin ocağı olduğundan bahs etmiş idik. Bu nüshamızda o mektebin muallimlerinden, terakki ve temeddün validelerinden bahs edeceğiz. İnsaniyet mektebinin hocaları, muallimleri kadınlardır, kızlardır."

Hatta onun bu tarihlerde kadınların çarşı pazarda, dükkanlarda bile yabancı erkeklere görünmemesi gerektiği iddiasına yer veren yazılarına rastlarız⁷³:

"Biz hanımlarımızı atlas canfes zarlar içinde gördüğümüz zaman yüzlerinde kalın setreler görmek ve o setrelerin dükkanlarda, mağazalarda açıldığını görmemek isteriz. Hanımlar bizim namusumuzdur. Namuslarımızın açıldığını istemeyiz. Hanımlar bizim ırzımızdır. Biz ırzımızın açılıp saçıldığını

72. İmzasız, "Kızlar", nr. 25, 4 Teşrin-i sani 1312/16 Kasım 1896.

73. İmzasız, "Hanımlar İçin: En-nisâi şakâikü'r-rical", İzmir, nr. 98-47, 13 Nisan 1314/25 Nisan 1898.

hiç bir zaman istemeyiz.”

Aşağıda sözünü edeceğimiz onun Cumhuriyet devrindeki kadınların istisnasız her konuda erkeklerle aynı işleri yapabileceğini savunan görüşleri ile bu devirdeki yazılar arasında ilişki kurabilmek, berzerlik bulmak imkansızdır. Aşağıya nakl ettiğimiz satırlar da onun cemiyet hayatında kadına nasıl bir yer verdiğini göstermektedir⁷⁴:

“İzmir’imiz terakkiyat-ı milliyemizin çaresini öyle vaktinden evvel yapılması teklif olunan mühim ve ağır işlerde değil, onlar gibi menafinin taammümü asırlara mütevakkıf olan şeylerde değil, dört beş senede hasıl olacak ve taammümü husulüyle beraber vaki olacak bir yolda bulmuştur ki o da sade ve fakat hakiki bir maariflê vücuda gelecek bir terakki yoludur. Bu hakikat şimdiye kadar yazdığımız makalelerin hemen pek çoğuna zemin-i mahsus oldu. Biz bu yola ‘tan-zim-i ahval-i aile’ nâmı veriyoruz ki bu da yirmi yaşını geçmiş her genç adamın terbiyeli bir kız ile -aman dikkat edilsin; doğurduğu çocuğu güzel besleyecek, güzel büyütecek sonra da güzel terbiye edecek bir kız ile- tevhül edip millete bir hane ilave etmesi, bir iki kız ve oğlan çocuklara malik olup onların istihsal-i maişeti ve hanesinin, o küçük ailesine cilvegah olan hanesinin intizamı ve zevcesiyle çocuklarının ihtiyaktan vareste olması, haskalıkları halinde iyi tabiblerle tedavi edilmeleri için geceyi gündüze ka-

74. İmzasız, “Maarif Yahut Herkes Kendi Evini Düzeltsin”, İzmir, nr. 142-40, 1 Mart 1315/13 Mart 1899.

tıp çalışması, para kazanması, para kazanmak için vesâit-i gayr-i meşruadan başka her bir çarelere teşebbüs edip para kazanmasından ibarettir."

Bu satırlardan anlaşılacağı üzere Hakkı Bey evin dışındaki görevlerin tamamını erkeğe yüklemektedir. Kadının yapması gereken şey evde çocuklarına güzel bir terbiye vermektir. Gerçi başka bir yazısında geçmişle bir kıyaslama yaparak kadınların sosyal hayatta o gün için geri kaldıklarına işaret etmiştir⁷⁵:

"Teessüf edelim, siz de teessüfümüze iştirak ediniz. Hanımlarımız yüz sene kadar bir zamandan beri gittikçe cahil kalmaktadır. Gençlerimize güzel görünüp mahv u berbat olmalarına bâis olan Avrupa efkâr ve adâtı cahil ve sermaye-i fikriyeden mahrum olan hanımlarımıza da sirayet etti.

Tarihleri görseniz; Arap, Acem, Çerkes, Türk, Tatar hanımlarından namuslu, ilimli, iktidarlı, kılıçlı, kalemli ne nadireler yetiştiğini bilerseniz; kitapları karıştırsanız da bu akvâmın kadınlarında ne müellifeler, ne müderriseler, ne kâtibeler, ne edibeler, ne şaireler yetiştiğini öğrenseniz hepiniz de Türk ve İslam hanımlarından olduğunuz için iftihar eder idiniz."

Fakat hemen belirtelim ki onun yazılarının geneli düşünülecek olursa bu cümleler bir istisna teşkil etmektedir. Kadının yerinin evi olduğunu ısrarla dile getiren bir çok yazının yanında kadınlardan 'kılıçlı, kalemli nadireler' de yetiştiğini ifade eden bir cümle. Bu cümleyi de Hakkı Bey'in o sık sık rastladığımız birbirini-

75. İmzasız, "Hanımlar İçin: En-nisâ-i Şakâikü'r-ricâl", İzmir, nr.98-47, 13 Nisan 1314/25 Nisan 1896.

ni tutmayan görüşlerinin bir örneği olarak görmek ve onun kadın konusunda bu devirde geleneksel din ve ahlâk kuralları çerçevesinde düşündüğünü kabul etmek doğru olacaktır.

Hakkı Bey'in İzmir gazetesinde kadınlarla ilgili olarak Hanımlar İçin Kısm-1 Mahsus başlığıyla bir bölüm açtığını ve bu bölümde kadınları ilgilendiren çok çeşitli haberlere yer verdiğini Beyza'nın Dersleri adındaki genç kızları ilgilendiren yazıları da bu bölümde neşr ettiğini yazımızın kadın meselesine ilgisini göstermesi bakımından burada kaydedelim.

Ne var ki bütün bunlar Hakkı Bey'in Cumhuriyet devrindeki kadın haklarıyla ilgili yazılarını açıklamaz. Tersine onun bu önceki görüşlerini niçin değiştirdiği sorusunu ortaya çıkarır.

Bu büyük değişimin neden ileri geldiği açık değildir. Nitekim N. Türkçü de Hakkı Bey'in aşağıda ele alacağımız bu görüşleri karşısında şaşırıldığını belirtmek için bu durumu "Şimdiye kadar haberdar olmadığımız bir vaka" olarak nitelmiştir.⁷⁶

Sebepler her ne olursa olsun ortada olan, Bıçakçızade İsmail Hakkı Bey'in 1926-1927 yıllarında Hizmet ve Anadolu gazetelerinde kadınların sosyal ve siyasî hayatta etkin rol almaları gerektiği yolunda ısrarlı yazılar yazdığıdır. İzmir matbuatında Hakkı Bey'in başlattığı ve pek çok yazarın katıldığı bu kadın bahsi, sonunda Hakkı Bey'le N. Türkçü arasında yapılan bir tartışmaya dönüşmüştür. Biz burada daha çok bu tartışma üzerinde duracak olmakla birlikte, İzmir gazetelerinde bu bahsin nasıl cereyan ettiğini de kısaca

76. Hüseyin Rıza (N. Türkçü), "Kadın Zeka ve Siyasî Hukuku", Hizmet, nr. 625, 25 Kanun-ı sani 1927.

ca özetleyeceğiz.

Bu konuda tespit edebildiğimiz ilk yazı 9 Teğrin-i sani 1926 tarihli Hizmet'te yayımlanan Hakkı Bey'in bir makalesidir.⁷⁷ Bu yazıdan yazarımızın kadınlara siyasî ve sosyal haklar verilmesi meselesini İzmir meclis-i umumisinde dile getirdiğini, fakat teklifinin ciddiye alınmadığını anlıyoruz. Bu makalede Hakkı Bey otuz-yedi tane İzmirli kadın adı sayarak bunların içerisinde Batı ve Doğu dillerinden bir kaçını bilenler, kitap yazarlar, şiir yazarlar bulunduğunu bunlarda yaratılıştan var olan hukukun erkekler tarafından neden ellerinden alındığını sormaktadır. Fakat tartışmayı asıl başlatan yazı bundan birbuçuk ay kadar sonra yayımlanan Namık Hüsnü'ye ait bir tercümedir.⁷⁸

Namık Hüsnü'nün Camille Flammarion'un bir kitabından tercüme ettiği bu yazıda kadınlardan tahkir ve tezyif edici ifadelerle söz edilmektedir. Kadın hakkında Hint ve Şark anamelerinde pek çok ve hepsi aynı mahiyette menkıbeler bulunduğu, bunlara göre, kadın yaratılmasaydı erkeklerin cennette ebediyen mesut olarak kalacağına inanıldığı gibi ifadelerin yer aldığı bu makalede Hristiyan azizlerinin kadını, erkeği zehirleyen ve ifsad eden bir yaratık olarak değerlendiren sözlerine de yer verilmiştir. Namık Hüsnü'nün tercümenin sonuna eklediği şu cümle, matbuatayansızlıkla birlikte kadın hakları konusunun o sırada gündemde olduğunu göstermektedir.⁷⁹

77. Bıçakçızade Hakkı, "İzmir Meclis-i Umumisinde Bir Hadise-i İçtimaiye", Hizmet, nr.610, 9 Teğrin-i sani 1926.

78. Namık Hüsnü, "Kadın Nedir", Anadolu, nr. 3760, 24 Kanun-ı evvel 1926.

79. A. Y.

"Kadınlar hakkında ulu orta icale-i kalem eden müellif-i muhterem Camille Flammarion bu asrın son günlerini de idrâk etmiş olsa idi herhalde başka türlü idare-i kalam edeceği-ne şüphe yoktu."

Bu yazı üzerine yine Anadolu gazetesinde Türkan imzasıyla Al-sancak'tan gönderildiği belirtilen bir yazı çıkar.⁸⁰ Burada yazar Namık Hüsnü'nün makalesini Anadolu gazetesine yakıştıramadığını, bu bahsin ne maksatla açıldığını anlayamadığını, söyleyerek gazete-yi ve Namık Hüsnü'yü suçlar.

Bundan bir kaç gün sonra yine Anadolu gazetesinde Dr. Ekrem Abdülfeyyaz'ın kadınları savunan bir makalesi neşr edilir.⁸¹ Bu yazıda da sert bir üslupla kadınlar hakkında tezyif ve tahkir edici ifadelere yer veren N. Hüsnü'nün makalesi eleştirilmekte ve kadın hakları savunulmaktadır.

Bu tartışmaya karışan bir diğer isim de Nebile T.'dir. Bıçakçı-zade Hakkı Bey'e hitaben yazdığı ve Anadolu'da yayımlanan yazısında⁸² Nebile Hanım, daha önce sözünü ettiğimiz Hizmet'te yayımlanan Hakkı Bey'in yazısına gördüğünü belirterek teşekkür etmektedir. Bu yazının dikkate değer tarafı Nebile T.'nin kadınlara siyasal haklar verilmesi fikrine karşı çıkıyor olmasıdır. Hakkı Bey'in o yazısında otuzyediyane kadın adı sayarak bunların

80. Türkân, "Kadın Nedir", Anadolu, nr. 3762, 27 Kânun-ı evvel 1926.

81. Dr. Ekrem Abdülfeyyaz, "Bir Münakaşa Hasebiyle: Kadın Bah-sine Dair", Anadolu, nr. 3770, 5 Kânun-ı sani 1927.

82. Nebile T. , "Kadınların İntihabı Hakkında", Anadolu, nr. 3775, 12 Kânun-ı sani 1927.

eser ve faaliyetlerinden söz etmesine değinerek kendisinin de erkekler arasından bu şekilde ihmale uğramış otuzyedî kişinin adını yazabileceğini belirtmiştir. Hakkı Bey'in görüşlerine karşı çıkmasının sebebini de özetle şu şekilde açıklamaktadır: Biz kadınlar erkekler gibi değilizdir. Erkeklerin tahakkümüne öteden beri alışık olduğumuz için bu tagallübü benliğimize karşı bir hakaret olarak görmemeğe alışmışızdır. Fakat kendi hemcinsimiz arasında aşağı bir mertebede kalmayı kabul edemeyiz. Bazı kadınlar meclise seçilse buna evvela bizim içimizden seçilemeyenler karşı çıkar.

Bunun üzerine Hakkı Bey yine Anadolu'da bu yazıya cevap verir.⁸³ Yazarımız burada da kadınla erkek arasında bir fark olmadığı üzerinde durarak siyasi haklar söz konusu olduğunda neden ayırım yapıldığını anlayamadığını ifade etmekte ve kadınların bu konuda zayıf olmadıklarını, zaten bu iş için çok büyük meziyetler aramadığını, 'biraz vukuf, bir nefis-şinaslık, iyi ahlâk, ciddiyet, namus ve vakar'ın yeterli olacağını söylemektedir.

Bu aşamadan sonra tartışmaya Hizmet gazetesinin baş yazarı Zeynel Besim de katılır.⁸⁴ Ona göre bu konu kadınları ilgilendirmektedir, öyleyse kadınlar yazmalı ve kendi haklarını -eğer varsa- savunmalıdırlar. Zira hak verilmez alınır. Zeynel Besim'in bu sözü üzerine tartışmaya Mutahhara Nevzat Sarım da katılır.⁸⁵ Nevzat

83. Bıçakçızade Hakkı, "Kadınlar Bahsi Münasebetiyle: Muhterem Nebile T. Hanımefendiye", Anadolu, nr. 5780, 17 Kanun-1 sani 1927.

84. Zeynel Besim, "Davete İcabet", Hizmet, nr. 619, 18 Kanun-1 sani 1927.

85. Mutahhara Nevzat Sarım, "Kadın Hukuku", Hizmet, nr. 623, 23 Kanun-1 sani 1927.

Hanım bu yazısında; bu tür tartışmalara girmek aslında prensibi olmadığını, fakat kadınlar kendi hukukunu korumaya çağırıldığı için katıldığına belirttiikten sonra Hakkı Bey'in görüşlerine yakın fikirler ileri sürüyor. Ona göre de kadınlar toplumu oluşturan bireylerin yarısı olduklarına göre haklarının da erkeklerle aynı olması gerekir. Kadının sadece evinin hakimi olması yeterli değildir, başka vatanî, millî, siyasî hak ve görevleri de vardır. Nevzat Hanım makalesinde isim vermemekle birlikte Zeynel Besim'i eleştirmiştir. Fakat Zeynel Besim'in "hak verilmez alınır" görüşüne asıl şiddetle karşı çıkan yazarımız Bıçakçızade Hakkı Bey olmuştur.

Bu konuda bütün kalem sahiplerini yazı yazmaya davet eden Hakkı Bey adeta kendisi de yazmak için fırsat kollamaktadır. Nitekim Zeynel Besim'in makalesinin hemen ardından Hizmet'e gönderdiği iki yazı ile görüşlerini açıklama fırsatı bulur. Onun bu istekli tavırını ilk makalesinin girişindeki şu satırlardan anlaşılmaktadır⁸⁵:

"Ben bu hususta düşündüklerimi her fırsatta ve her münasebete göre yazacağım. Ve her hitabı kemal-i sükûnet ve dikkâtle dinleyeceğim.

(...)

Evet, şu mebhassa her ne suretle olur ise olsun edilecek iştirak hitabeleri bana benim açmış olduğum, şu, yüksekliği yakında tebarüz edecek olan mebhassa birer vesile-i mütalaa olacaktır."

Hakkı Bey'in Zeynel Besim'e cevap veren ikinci bir yazısı da

86. Bıçakçızade Hakkı, "Kadın İnsan ve Zekadır: Hizmet Baş Muhabirini Zeynel Besim Bey Oğluma", Hizmet, nr. 622, 21 Kanun-ı sani 1927.

Hizmet'in üç gün sonraki nüshasında yayımlanır.⁸⁷ Fakat ondan önce Hizmet'te Necip Türkçü'nün, yazarımızı eleştiren Kadın Zeka ve Siyasî Hukuku adlı makalesi çıkmıştır.⁸⁸ Hakkı Bey bu yazıya Anadolu'da oniki makale ile cevap verir.⁸⁹ Necip Türkçü'nün bu yazılara cevabı 24 makale olarak Hizmet'te yayımlanmıştır.⁹⁰ Tartışma N. Türkçü'nün bu yazılarıyla kapanır.

İzmir basınındaki bu kadın hakları bahsine, yukarıda özetlemeğe çalıştığımız üzere bir çok yazar katılmıştır. Fakat asıl tartışma Hakkı Bey'li Necip Türkçü arasında olmuştur. Bu sebeple biz daha ziyade bu tartışma üzerinde duracağız.

Hakkı Bey yazılarında kadınla erkeğin her bakımdan birbirine eşit olduğu fikrini ileri sürerek bunu da kadında da erkekte de "zeka" dediğimiz cevherin var oluşuyla temellendirir. Ona göre kadın ve erkeğin zekaca eşit olmaları, her bakımdan eşit, dolayısıyla ile aynı hakların sahibi olmaları için yeterlidir. Bu yüzden o,

87. Bıçakçızade Hakkı, "Hak ve Türk Kadını: Muhterem Hizmet'in Baş Muharriri Zeynel Besim Bey Oğluma", Hizmet, nr. 626, 26 Kanun-ı sani 1927.

88. Hüseyin Rıza (N. Türkçü), "Kadın Zeka ve Siyasî Hukuku", Hizmet, nr. 625, 25 Kanun-ı sani 1927.

89. Bıçakçızade Hakkı, "Kadın Zeka ve Siyasî Hukuku", (oniki makale), Anadolu, nr. 3791-3790, 30 Kanun-ı sani/21 Şubat 1927.

90. Hüseyin Rıza (N. Türkçü), "İlim Muvacehesinde Hakikat ve Hata", (yirmidört makale), Hizmet, nr. 651-684, 23 Şubat-3 Nisan 1927.

yazılarının başlığından (Kadın Zeka ve Hukuku) da anlaşılacağı üzere daha çok "zekâ" kavramı üzerinde durur. Bu kavramın tanımını ise şu şekilde yapar⁹¹:

"İnsan ve bəşər nâm ve ünvanında müttehîit ve biri milletin pederi, diğeri muhterem validesi olan bu iki sınıf insanlar bir aynı dimağa, bir aynı ruha, bir aynı vicdana, aynı hissiyata, aynı ihtisasâta maliktir. O dimağ başımızın, kafamızın içine doldurulmuş elyaf, ince hüceyrât suretinde maddî cevherden yoğrulmuştur. Bu şayan-ı hayret macun, gözü tasvir ederken söylediğim gibi bir kuvveye, bir kabiliyete, bir istidat ve idrake maliktir ki ona biz 'idrak-î akıl' ve -müsamahakârâne- 'şuur' der ve bu üç kelimeyi meze ederek bu kuvve-i âliyeye 'zekâ' nam-ı muhteşemini veririz."

Hakkı Bey'e göre bu "muhteşem" kuvvete "bir erkek nasıl malik ve sahip ve onunla dimağı nasıl mücehhez ise bir kadın da ona hiç eksiksiz malik ve dimağı onunla tam tamına mücehhez"dir.⁹² Bu yüzden her hangi konuda olursa olsun düşünmek, fikrini ifade etmek yasaklanamaz. Yasaklanırsa vahşet ve zulüm olur. Çünkü onun bu hakkı kendisinde, "muhterem dimağda" doğuştan mevcuttur. Buna bağlı olarak; "kadının haklarını verelim" diyemeyiz. Belki onun saha-i hadisâtta zuhur ve tecellisine mani olan esbabı izale edelim ve mukaddes zekâ-i nisvaniye ceveler verelim diyebiliriz ki asıl iddia da budur.⁹³

91. Bıçakçızade Hakkı, "Kadın İnsan ve Zekadır", Hizmet, nr. 622, 21 Kanun-ı sani 1927.

92. A. J.

93. A. J.

Hakkı Bey, böyle olduğu, yeni kadın ve erkek zekâ bakımından eşit oldukları halde neden kadın zekâsından istifade edilmediği sorusunu soruyor ve bu soruya kendisi şu şekilde cevap veriyor⁹⁴:

"Buna bence felsefeden uzak bir nazariye-i âdiye sebep oluyor: 'Kadınlar bu tabii haklarını almak için birleşsinler, gazete çıkarsınlar, mebusları ikna ve taziyik etsinler' diyorsunuz. Onların gasb olunmuş ve bir haksız el tarafından zabt olunmuş hakları yoktur; hakları zekâlarıyla kaimdir. Bizim örtülü zekâmız onun nurlu önüne perde çekiyor. Hanımlar, bana kalırsa, erkek zekasının bu noktada daha ziyade ilerleyerek şu yazdığımız hakâyıkı anlamak derecesine gelmesini bekliyorlar."

Hakkı Bey'in buraya kadarki görüşlerini kısaca şu şekilde özetleyebiliriz: Kadın ve erkekte en önemli hassa zekâdır. Ve zekâca kadınla erkek arasında hiç bir fark yoktur. Öyleyse kadınlar da erkekler gibi siyasî haklardan yararlanmalıdır. Fakat yazarımız kadın ve erkeğin zekasının eşit oluşunu bir aksiyom gibi kabul eder ve bu hususu hiç tartışmaz.

Hakkı Bey'in görüşleri üzerine Hizmet'te bir makale yayımlayan N. Türkçü de bu konudaki düşüncelerini açıklar. Yazısının başında Hakkı Bey'le biraz alay eder gibidir⁹⁵:

"Bu sayede memleketimizin bu gibi meseilde terakki ve terakki derecesine göre bir taraftan muhterem Hakkı Bey'in şimdiye kadar haberdar olmadığımız bir vakıa olmak üzere

94. A. J.

95. Hüseyin Rıza (N. Türkçü), "Kadın Zekası ve Siyasî Hukuku", Hizmet, nr. 625, 25 Kanun-ı sani 1927.

'ultra feminist - aşırı kadıncıl' olduğunu, diğer taraftan kadınların erkekler gibi idare ve siyaset işlerine iştirak etme hususunda istinad ettiği ilmî delillerini, icmalî bir surette öğrenmiş oluyoruz."

N. Türkçü daha sonra, Hakkı Bey'in kadın ve erkek zekâsının eşit olduğu kanaatini "muvakkaten" kabul ettiğini, fakat bu kanaatin kadınların siyasî hakları için bir delil olmaya yetmeyeceğini ileri sürerek tek başına zekânın bu gibi işlerde bir kıymeti olmadığını savunmaktadır. Öyle olsaydı, diyor Necip Bey, zekâlarıyla ün yapmış pek çok kimsenin siyasetçi olması gerekirdi⁹⁶:

"Hepimiz Avrupa'da mühim ve akla hayret verecek eserleriyle meşhur bir hayli adamlar tınırız. Bunların arasından mebus olan veya böyle bir vazifeye, intihaba özenen hemen yok gibidir. Olsa bile pek nadir. Bunlardan siyasî ilimlerle iştigal edenler ve bu ilimlerde ihtisas sahibi olanlar da eksik değildir. Bu gibi zevatın ilimleriyle, zekâlarıyla, ihtisaslarıyla orada pek çok mebuslara faik oldukları muhakkaktır. Ancak orada akıl ve zekâ için çalışmak ve yükselmek yolları ve yerleri ayrılmıştır. Bu sebeple biz onların en büyük bir kısmını müelliflikte, müderrislikte, akademiye veya gazetecilik, mühendislik ve tababet ilh...de bu gibi ilmî ve serbest mesleklerde yükselmiş, teşehhür etmiş görüyor, işitiyoruz.

(...)

Faali bir siyaset yapmak ve böyle bir selahiyete sahip olmak için yalnız yüksek bir zekâ kifayet etmiyor. Zekâ ile müterafık daha başka ve değil kadınlarda, hatta erkeklerde

bile az bulunur bir hayli cismanî kabiliyetler, manevî ve aklî istidad ve vasıflar lazım. Bir insan pek meşhur bir şair, bir romancı, edip, âlim, filozof ilh... olabilir. Bunlardan biri olmakla iyi bir idare veya siyaset adamı olmak arasında bir münasebet yok gibidir diyebiliriz."

Açıktır görüldüğü üzere Necip Bey yazarımıza kadınlar siyaset yapamaz veya yapmamalıdır şeklinde karşı çıkmamış, zekânın siyasî faaliyetle doğrudan bir ilişkisi olmadığını savunmuştur. Fakat Necip Bey'in daha mühim bir yaklaşımı da siyasî ya da başka konularda olsun, kadın ve erkeğin her yönden eşit olması mümkün olsa bile bunun iyi ve istenilir bir durum olup olmadığını sorgulamasıdır ki, bu nokta üzerinde Hakkı Bey önceki yazılarında durmadığı gibi Necip Bey'in bu yazısına cevap verirken de geçiştirmeğe çalışmıştır.

Necip Türkçü'ye göre kadın ve erkek zekâsı arasında bir eşitlik veya aynîlikten söz edilemez. Bazı kadınlığa ait işlerde kadının zekâsı daha iyi işler. Fakat "umumiyet itibarıyla zekâ ve aklın bütün faaliyeti cihetinden kadın biraz aşağıda ve geride kalır."⁹⁷ Ona göre, kadın müşahhas konularda mubakeme yürütebiliyor, fakat mücerrede gelemiyor. Buna karşılık denilirse ki kadın da erkek gibi eğitilse, yetiştirilse o da mücerred düşünebilir. Necip Bey'in buna da cevabı şudur: Olabilir. Belki öyle kadınlar da vardır. Ama bu Hakkı Bey ve onun gibi düşünenlerin zannettikleri gibi hayra yorulacak bir durum değildir. Zaten bir kadının zekâ bakımından erkekten geri olmasının sebebi vardır⁹⁸:

97. A. J.

98. A. J.

"Bir kadının zekâ itibariyle böyle olması, mahazâ insanları nesli üretmek gibi mühim ve ulvî bir vazife uğrunadır. Eğer kadının zekâsı erkek zekâsından dîn ise ve bu da bir nokta-i nazardan nakîsa ise aynı nakîsa sebebiyle kadın erkekten çok muhterem ve mübecceldir. Buna uzaktan ve göze çarpar bir misal olarak; mensub olduğu milletin mevcudiyeti mevzu bahis olan bir muharebede kolunu, ayağını veya sair bir uzvunu kaybetmiş güzel, genç bir delikanlı tasavvur edebiliriz. Artık o ma'lûl uzvu ile bir iş göremez, sırf milletine karşı fedakârlığının bir nişanesi olan bu ma'lûliyeti ve onun sebep olduğu kadar temizliğiyle o delikanlı o millet nezdinde çok muhterem ve mübeccel ve her sûrette taltif ve muhabbete layıktır."

Necip Bey sonuç olarak, Hakkı Bey'in kadın da erkek de insandır, aralarında fark yoktur görüşüne karşılık olarak şu cümlelerle makalesini bitirmiştir: "Kadın ve erkek her ikisi de insan olmakla beraber her birisi 'erkek-insan' ve 'kadın-insan'dır. Benzer tarafları çok, fakat teşrih ve fizyoloji itibariyle ayrı oldukları cihetleri, içinde yaşadıkları cemiyetin bünyelerine, tekamül devrelerinin de ihtiyacına göre mukadderatına bir istikamet, bir veche tayin etmiş, her birinin ruhiyât ve mantığına bir başkalık ve hususiyet vermiştir."

Hakkı Bey, Necip Türkçü'nün bu yazısına Anadolu'da neşr ettiği oniki makale ile cevap vermiştir.⁹⁹ Bu yazılarında Hakkı Bey Ne-

99. Bıçakçızade Hakkı, "Kadın Zekâ ve Hukuku", (oniki makale), Anadolu, nr. 3791-3790, 30 Kanun-ı sani/21 Şubat 1927.

cip Türköü'nün makalesinde "otuz kadar zannî ve mücerred" iddianın bulunduğunu tespit ederek bu iddialara tek tek cevap vermiştir. Bu cevaplarında Hakkı Bey'in pek tatmin edici olmadığını daha baştan belirtmek gerekir. Yazarımız daha çok o konudaki kanaatini söylemekte, bunu delillendirme yoluna gitmemektedir. Mesela Necip Türköü'nün "Zekânın eşit olması siyasî haklar bakımından eşitlik için yeterli bir gerekçe midir?" anlamındaki sorusuna, "Madenki zekâ müsavidir, hukuku da müsavi olur"¹⁰⁰ şeklinde demagojiye kaçan bir cevap vermiştir ki bu cevap Necip Bey'in sorusunu karşılamaz. Yine Necip Bey'in; "Kadın zekâ ve irfanından istifade olunabilir mi ve olmak lazım mı?" şeklindeki sorusuna verdiği cevap da şudur¹⁰¹:

"Bunun pek bedihî olan cevabı; 'O meclislerde erkek zekâ ve irfanından ne suretle istifade olunuyorsa kadın zekâ ve irfanından da o suretle istifade olunabilir. Ve erkek zekâsından istifade nasıl lazımsa kadın zekâsından da öyle lazımdır' dan ibarettir."

Bu satırların da yukarıdaki soruya cevap olmadığı açıktır. Bu tür örnekleri daha da çoğaltabiliriz. Mesela yazarımız bazan da sorulara verecek cevap bulamadığında alay ederek mevzuu geçiştirmeğe çalışmaktadır. Necip Bey'in "eğer zekâ siyasî hukuk için yeterli şart ise neden Avrupa'da bildiğimiz çok zeki insanlara mebus yapmıyorlar" şeklindeki sorusuna Hakkı Bey'in verdiği cevap

100. "Kadın Zekâ ve Hukuku" (1), Anadolu, nr. 3791, 30 Kanun-1 sani 1927.

101. A. J.

bu durumun tipik bir örneğidir¹⁰²;

"Bu büyük adamlar ilimleriyle, zekâlarıyla, ihtisaslarıyla birçok mebuslara faik oldukları muhakkaktır. Demek yine mebus olamıyorlar. Demek ki Avrupa dediğimiz koca kıta ulûm ve iktidar düşmanı imiş! Allah başka tarafları bari böyle olmaktan muhafaza etsin. Vatana iktidar-ı ilmi ile hizmet edecek yegane mevki meclisler iken onlar da böyle siyasî ve idarî mütehassısları intihab etmezler ise ne demeli?

(...)

Makale sahibi, Avrupa'da büyük adamlar siyasetle uğraşmaz derken, bizdekilere de, sakın böyle vatana ve millete hizmet edecek işlerle meşgul olmayınız. Onları sizden daha dún olanlara bırakın mı demek istiyor bilemem."

Hakkı Bey'in bu oniki makalesi ne yazık ki demagojilerle doludur. Söz gelişi "kadınlara siyasî haklar verilmelidir" görüşünü savunurken bir çok kadın şair ve yazar adı saymasına ve kadınların bu özelliklerini erkeklerle eşitlikleri iddiasına delil göstermesine karşılık Necip Türkçü'nün "siyasetçi olmakla şair, edip, âlim, filozof olmak farklı şeylerdir" şeklindeki değerlendirmesine karşı çıkarken yazarımız tam bir demagoji örneği sergilemektedir: Siyasetçi şairden, ilimden, romandan, felsefeden anlamayan biri mi olmalıdır?

Yazarımızın bu makalelerde başvurduğu bir yöntem de tehdit üslubudur¹⁰³;

102. "Kadın Zekâ ve Hukuku" (2), Anadolu, nr. 3792, 31 Kanun-ı sani 1927.

103. "Kadın Zekâ ve Hukuku" (4), Anadolu, nr. 3796, 4 Şubat 1927.

"Makale muharriri; 'Düşüneceğimiz şey neslimizin menfaattidir. Yoksa kadınların intihaba, siyasî ve idarî işlere girmelerini düşünmeyiniz' diyerek bizi adeta bir tavr-ı tahakküm ile düşünmek hakk-ı tablimizden bile men etmek istiyor. Bilmem bu zat kendisini devr-i Hamidî'de mi zannediyor. Bu sansür lisanı nedir? Ona ihtar ediyorum. Bu meseleyi biz düşünmüyoruz. Onu hak, onu hakikat, hürriyet, insaniyet ve nihayet âlî ve mukaddes Cumhuriyet düşünüyor. Ve bu kalem bu âliyete dayanarak cevvelân ediyor."

Yeri gelmişken belirtelim ki Hakkı Bey Zeynel Besim'e verdiği cevapta da Hamid devri ve İttihat ve Terakki devrini suçlayıcı ifadeler kullanmıştır.¹⁰⁴:

"Ne biliyor ne düşünüyor isek yazmalıyız. Çünkü Hamid devri, İttihat devri gibi dik kafalarla, cühhâlle idare-i hükümet zamanında değiliz."

Bu sözler, onun II. Abdülhamid devrinde yazdığı cülus şiir ve makaleleri ve II. Meşrutiyet'teki "ittihattan ayrılmayınız" yollu yazıları ile birlikte düşünülürse ortaya hazin bir çelişki veya tuhaflık çıkmaktadır.

Yazarımızın bu tartışmada en çok üzerinde durduğu bir husus da Necip Türkçü'nün yazısında geçen şu cümle ile ilgilidir. "Kadının cinsî vazifesinin, kabiliyetinin müseadesinin derecesinde yapabileceği memuriyetlerde istindamı keyfiyeti şüphesiz büzbütün başka bir bahistir." Bu cümlede "kadının cinsî vasifesinden söz edilme-

104. Bıçakçızade Hakkı, "Kadın İnsan ve Zekâdır: Hizmet Baş Mu-
harriri Zeynel Besim Bey Oğluma", Hizmet, nr. 622, 21 Kanun-ı sa-
ni 1927.

sini Hakkı Bey "kadın cinsi" olarak değerlendirmiş -veya özellikle- le çarpıtmış- ve bu nitelermeye karşı çıkmıştır¹⁰⁵;

"Makale muharriri' bu davasında bir harikulade keşf-i mantıkîde bulunmuştur. O da şimdiye kadar ilm-i beşer ve ilm-i hayvanât ulemasına meçhul kalmış olan 'kadın cinsini' bize bildirmiş olmasındır."

Necip Türkçü yukarıdaki cümlesinde aslında "kadın cinsi" diye bir nitelerm yapmamış olduğu halde bu kelime üzerinde uzun uzadıya duran Hakkı Bey'e göre burada o kadını insandan ayrı bir cins olarak ele almış ve kadının insan türünden olmadığını ilan etmekten çekinmemiştir. Ona göre; böyle sakat malumat ile bunun gibi büyük bir mevzuda fikir beyan etmeğe kalkışmak insanı büyük tehlikelere atan bir cesarettir. Böyle ilim ciddiyetinden yoksun mübahislerle tartışmak, bahsi ilmi bir şekilde devam ettirmeyi çok zorlaştırmaktadır. Aslında bu muharrire uzun uzun mantık dersi vermek "merhamet icabı"dır, fakat buna "şimdilik vakit müsait değil"dir.

Hakkı Bey'in kelimeler üzerinde oynamasına bir başka örnek de şudur: Necip Bey'in akıl zekâ faaliyeti bakımından kadının erkekten zayıf olduğu fikrine yazarımız; biz kadın ve erkeğin akıl ve zekâca aynı olduğunu söyledik. Akıl ve zekâ faaliyeti bakımından eşit olup olmadığı ayrı bir bahistir anlamında bir cevap vermiştir.¹⁰⁶ Bu ikisi arasında ne gibi bir fark gördüğünü ise açıklama

105. "Kadın Zekâ ve Hukuku" (12), Anadolu, nr. 3790, 21 Şubat 1927.

106. "Kadın Zekâ ve Hukuku" (3), Anadolu, nr. 3794, 2 Şubat 1927.

gereği duymamıştır.

Hakkı Bey kendi içerisinde tezada da düşmektedir. Şöyle ki; ba-
şından beri kadınla erkek arasında her bakımdan hiç bir fark ol-
madığını iddia ederken bazen kadınların erkeklerden bazı konular-
da daha üstün olduğunu söylemektedir. Mesela kadınların daha has-
sas olmaları sebebiyle şiirde çok ince duyguları erkeklerden daha
iyi işleyebilecekleri, dolayısıyla bir kadının bir erkekten daha
iyi şair olabileceği iddiası bunlardan biridir.¹⁰⁷

Yazarımız bazen de tartışmayı şahsiyâta dökmektedir: Senelerce
uğraşıp bir eser yazan kadına, sen kadın olduğun için iyi yazar
olamazsın deyip de -N. Türkçü'yü kastederek- otuz kadar hatalı
dava ile yazdıklarını makale yollu neşr eden bir erkeği mi yazar
sayacağız şeklindeki sorusu¹⁰⁸ bunun örneklerindedir.

Necip Türkçü'nün bir tek makalesine oniki makale ile cevap ve-
ren Hakkı Bey, anlaşılabilirliği üzere gereksiz yere konuyu uzat-
mıştır. Çoğu kez de bahsin dışına çıkmıştır. Ustelik bu uzun ya-
zılarda Necip Bey'in iddialarına karşı tatmin edici cevaplar da
yoktur. Bir çok yerde "İşte manasız bir laf", "Bundan daha mana-
sız bir iddia olamaz" gibi sözlerle meseleyi geçiştirmiştir. Biz-
ce bu durum Hakkı Bey'in bir konu üzerinde sağlam bir bilgiye sa-
hip olmamasından kaynaklanmaktadır. O, dah önce de işaret ettiği-
miz gibi bu konuda daha çok kaybolmuş ününü yeniden kazanmak, ken-
disinden söz ettirmek için yazıyordu.

Necip Türkçü Hakkı Bey'in bu yazılarına Hizmet gazetesinde yir-

107. A. F.

108. "Kadın Zekâ ve Hukuku" (5), Anadolu, nr. 3797, 6 Şubat
1927.

midört makale ile karşılık vermiştir.¹⁰⁹ Hakkı Bey'in polemîğe, demagojiye ve yer yer şahsiyâta kaçan yazılarına karşılık Necip Bey ilmî ciddiyetten ayrılmamağa çalışmıştır. Öncelikle Hakkı Bey'in kendisine o şekilde mukabele etmesinin yanlışlığı üzerinde durarak mesele hakkında kendisinin sadece görüşlerini açıklamak istediğini, bunu yaparken de ilmî usuller dairesi içerisinde kalmaya çalıştığını ifade etmiş ve bu yazılarında da yine aynı usulü takip ederek Hakkı Bey'in yazılarına cevap vereceğini belirtmiştir. Necip Türkçü'nün bu yazıları üzerinde uzun uzadıya durmak istemiyoruz. Ancak şu kadarını söyleyelim ki, o bu makalelerinde kadın ve erkek zekâsı, kadının hususiyeti ve seciyesi ile zekâsı arasındaki ilişki üzerinde durarak esasen kadının sosyal hayatta siyasete karışmaktan çok daha önemli görevleri olduğu fikrini ilmî bir şekilde ortaya koymuştur. Ayrıca vâkıf olmadığı bir konuya giren Bıçakçızade Hakkı Bey'in ilmî yetersizliğini çağdaş felsefe, psikoloji, sosyoloji ve mantık ilimlerine dayanarak verdiği cevaplarla ispat etmiştir.¹¹⁰

Sonuç olarak, Hakkı Bey kadın mevzuunda çok sayıda yazı yazmakla birlikte bunların Cumhuriyet devrinden önceye ait olanları kadın erkek eşitliği veya kadınların erkeklere karşı hakları meseleleriyle ilgili değildir. Cumhuriyet devrinde yazdığı, bu meseleleri ele alan yazılarda ise o genellikle polemik yapmış, bu konuda dikkate değer görüşler ileriye sürememiştir. Fakat İzmir matbuatında

109. Hüseyin Rıza (Necip Türkçü), "İlim Muvacehesinde Hakikat ve Hata" (yirmidört makale), Hizmet, nr. 651-684, 23 Şubat-3 Nisan 1927.

110. Huyugüzel, Ö. Faruk; Necip Türkçü, s. 61.

bu bahsi açması, diğer bir çok yazarın ve özellikle de Necip Türkçü'nün konuya alâkasını çekmesi bakımından faydalı olmuştur.

3. Eğitim ve Ahlak

Bıçakçızade İsmail Hakkı Bey eğitim ve ahlak konularıyla ilgili olarak geçliğinden itibaren çok sayıda yazı yazmıştır. Özellikle de İzmir İdadisi'nde öğretmenlik de yaptığı 1896-1907 yılları arasında bu konuda çokgeniş bir yazı faaliyeti vardır. Fakat onun bu konulara ilgisi bu dönemde başlamış değildir. Daha Nevruz dergisini çıkarırken burada yayımladığı Muhazarat başlıklı nasihat-amiz yazılar¹¹¹ ve yine aynı mahiyette Hizmet'te neşr edilen Hulk ve Edep adlı makalesi¹¹² bu konulara o zamandan ilgi duyduğunu göstermektedir. Özellikle yine Hizmet'te yayımlanan Evliya-yı Etfalin Vezâifi adlı tamamı elimizde bulunmayan yazı serisi¹¹³ onun terbiye meselelerine ne kadar önem verdiğini göstermektedir.

Sözünü ettiğimiz ilk iki yazı Hakkı Bey'in ahlakî mevzulara olan merakını göstermenin dışında bir değerlendirme yapmamızı mümkün kılacak özelliklere sahip değildir. Daha çok eski ahlak kitaplarından nakledildiği izlenimi uyandıran bu yazılarda kibir ve azamet, ço konuşmak, kahkaha ile gülmek vb. davranışların yanlışlığı, insanda ahlakî güzelliğin önemi gibi görgü kuralları diyebi-

111. Hakkı, "Muhazarat" (iki tefrika), nr. 7-9, 1 Haziran-1 Temmuz 1300/13-Haziran-13 Temmuz 1884.

112. Hakkı, "Hulk ve Edep" (üç tefrika), Hizmet, nr. 208-211, 27 Teşrin-i sani-8 Kanun-1 evvel 1886.

113. Hakkı, "Evliya-i Etfelin Vezâifi" (on tefrika), Hizmet, nr. 792-805, 1 Teşrin-i sani-15 Kanun-1 evvel 1894.

leceğimiz hususlar üzerinde durulmaktadır.

Hizmet'teki Evliya-i Etfalin Vezaifi başlıklı yazı serisinde ise Hakkı Bey daha doğum öncesinden başlayarak çocuğun ergenlik çağına kadarki gelişimi, her yaştaki değişik davranış özellikleri ve anne babaya düşen görevler üzerinde durur. Bu yazı serisinde de yazarımız klasik terbiyep kitaplarındaki görüşlerin dışına çıkmamıştır. Bir fikir vermesi bakımından masallarla ilgili olan bölümü aşağıya alıyoruz¹¹⁴:

"Ahlak-ı müstahsenenin irad-ı mesel kabilinden olarak zihni saf-ı sıbyana ilkasıyçün masallar kadar müessir bir vasıta bulunamaz.

(...)

Bu masallara 'Elfi Leyal ve'l-Leyale' ve 'Humayunname' gibi ahlak-ı âliyyeye dair hikayelerle yeni romanları ve 'Tahir ile Zühre', 'Leyla ile Mecnun' gibi eski ve faydasız müfsid-i ahlak efsaneleri, bir de istihrac-ı netice imal-i fikre muhtaç olan letaif-i edebiyeyi karıştırmayalım.

Çocuk masalları biri masal biri bilmece olmak üzere iki kısımdır. Bu kısımlar da müfîd ve gayr-i müfîd olmak üzere ikiye tefrik edilirler. Şimdi 'ol varmış bir yokmuş evvel zamanda bir koca karı varmış' diye başlayıp da bir takım malayani ile bir saat, yarım saat intided ettikten sonra 'onlar ermiş meramlarına biz çakalım kiremidimize' gibi mü-nasebetsiz sözlerle nihayet bulablməsállar hiç bir şeye hizmet etmeyeceğinden bunları söylemek tazyi'-i evkat ve çocuk-

114. "Evliya-i Etfalin Vezaifi" (6); Çocuk Masalları", Hizmet, nr. 798, 21 Teşrin-i sani 1894.

ları bilâ-faide işgalden başka olmayacak şeyleri olurmuş gibi zann ettireceğinden zihinleri tağlîit etmektir."

Hakkı Bey'in diğer bir çok mevzuda olduğu gibi ahlakî ve terbiyevî konularda da asıl yazı faaliyeti İzmir gazetesini neşr etmeğe başladıktan sonra olacaktır. Daha 4. sayıdan itibaren ahlakî meselelerle ilgili bir yazı serisi¹¹⁵ başlatan Hakkı Bey başka konularla ilgili makalelerinde de yeri geldikçe eğitim ve ahlak meselelerini ele almıştır. Biz burada bu yazıların aşığında Hakkı Bey'in bu konulardaki dövrüşlerini genel olarak ele alıp yeri geldikçe örnekler vereceğiz.

Bıçakçızade Hakkı Bey'e göre ahlak ve hayattaki diğer faaliyetler birbirinden ayrılmazlar. Bu yüzden o Tenkidât-ı Ahlâkiye başlıklı yazılarında ticaretten ziraaete, maarife kadar pek çok konu üzerinde durarak bunları ve nihayet ülkenin her bakımdan gelişmesini ahlakî bakımdan dengeli olmaya bağlamaktadır¹¹⁶;

"Terakkinin üç esası vardır. Yani terakki vücuda gelmek için üç şeye muhtaç bulunur ki biri zenginlik, biri ticaret (her nevi sanayi ile para kazanmak), biri de maariftir.

Ticaret olazsa para kazanılmaz, para kazanılmadıkça zenginlik ele geçmez. Maarif olmaz ise ticaret mümkün değildir. Şimdi şu cümlelere dikkat eder isek terakkinin üssü'î-esası ancak maarif idigü bilâ-şüphe anlaşılır. İş yalnız maarifin ne demek olduğunu anlamak lüzumuna kalır.

Maarif, okumak yazmak değildir. Maarif herdesse, cebir, he-

115. İmzasız, "Tenkidât-ı Ahlâkiye" (başmakale), İzmir, nr. 4-9, 10 Haziran-15 Temmuz 1312/22 Haziran-27 Temmuz 1896.

116. İmzasız, "Tenkidât-ı Ahlâkiye: Fikrinizi Terbiye Edelim", İzmir, nr. 7, 1 Temmuz 1312/13 Temmuz 1896.

yet, komografya, coğrafya bilmek değildir. (...) Maarif şiir, inşâ, roman, masal yazmak da değildir. Maarif, insanın okuyup yazmak vasıtasıyla hem kendisinin hem ailesinin mesudiyetine ilerlemesine yarayacak şeyleri bilmesi ve o işlerle fikrini terbiye etmesi demektir."

Dikkate değer bir nokta da Hakkı Bey'in ahlak ve eğitim konularındaki görüşlerinin Batılılaşma hareketlerine karşı bir reaksiyon şeklinde tezahür etmiş olmasıdır. Zira o bu konularla ilgili düşüncelerini açıklarken genellikle Batı ahlak ve eğitim (terbiye) sistemi ile karşılaştırmalar yapmış; Türk İslam ahlakı ve terbiyesinin Batı'ninkinden daha üstün olduğunu ispatlamağa çalışmıştır. Aşağıda vereceğimiz örneklerde de görüleceği üzere teknik gelişmelerle ahlak sistemi arasında bir paralellik olabileceğini kesinlikle reddetmiş, Avrupa'nın teknik itibarıyla İslam dünyasından daha ileri gitmiş olmasının onların terbiye ve ahlak sistemlerinin de daha iyi olduğunu ispat etmeyeceğini özellikle vurgulamıştır. Böyle bir paralellik kurulacak olsa bile yine de Doğu medeniyetinin bir bütün olarak düşünüldüğünde Batı medeniyetinden çok üstün olduğunu, zira Batı'da görünüşteki zenginliğin arkasında büyük bir sefaletin olduğunu, insanların meddî bakımdan tatmin edilmiş olsalar bile manevi bakımdan büyük bir buhran içerisinde bulduklarını ifade etmiştir.¹¹⁷

Bir başka yazısında da yukarıda bahs ettiğimiz görüşlerini tekrar dile getirerek -Türk Yunan Savaşı münasebetiyle- Avrupa'nın

117. İmzasız, "Medeniyet Dünyanın Neresindedir", İzmir, nr. 28, 25 Teşrin-i sani 1312/7 Kasım 1896.

gerçek yüzünün anlaşıldığını, zamanın kendisini haklı çıkardığını yazmıştır¹¹⁸;

"Avrupa'nın medeniyeti süslü evler, süslü elbiseler, modalar, balolar, muşakalar, intizam-ı suverîlerden ibarettir.

Filvaki Avrupa'da fûnûnun terakkisi hasebiyle servet ve memuriyetin tekessürü, tezayüdü ile tecelli etmiş asâr-ı medeniye kemaliyle mevcuttur. Fakat medeniyet-i hakikiyeyi terakkiyât-ı fenniye ve ilmiye ile umran, servet ikmal edemez, Bunun mukayesesi pek kolaydır. Servete, ilme, iktidar-ı fennîye ve her türlü intizama malik olup da mükemmel bahçelerde, muntazam kâşâmelerde yaşayan ahlaksız, fakat terbiye-i suveriyeye sahip bir kimse ile ahlak-ı âliyyeye malik olduktan sonra bir kulübecikte imrar-ı hayat eden bir fakirin arasındaki fark-ı temeddünü düşünmek o halin mukayesesi için kâfidir."

Görüldüğü gibi yazarımız için yüksek ahlâki değerlere sahip olmak gerçek anlamda medenî olmakla eşdeğerdedir.

Onun eğitim ve ahlakla ilgili görüşlerinin Batılı değerlere reaksiyon şeklinde tezahür edişini gösteren bir husus da yabancı dille eğitime karşı aldığı tavidir. Yabancı okullarda Türk çocuklarının öğrenim görmesine karşı oluşunun sebebinin kendisi bir yazısında¹¹⁹ ülke insanlarının hepsine aynı tarz eğitim verilmesi

118. İzasız, "Avrupa Gazeteleri Yahut Taassup Mezhebi", İzmir, nr. 53-2, 26 Mayıs 1313/8 Nisan 1897.

119. İzasız, "Erkek Çocuklarımıza Okutmak İçin Tutacağımız Meslek Ne Olmalı", İzmir, nr. 16, 2 Eylül 1312/14 Eylül 1896.

gerektiği düşüncesiyle açıklamaktadır. Aynı yazıda aslında Franca veya başka bir dil öğrenilmesine karşı çıkmadığını, ancak Fransızca öğrenecekler diye çocukları yabancı okullarda okutmanın onların ahlakını bozacağı ve bu çocuklar memleketine yabancı birer insan olarak yetişecekleri için bu şekilde düşündüğünü ifade etmektedir. Çocuklar yabancı bir dili öğrenmeli, ama önce kendi mensub olduğu dinin ve milletin gereklerini çocuğa vermeli, sırayı ve yöntemi iyi tespit etmelidir.

Hakkı Bey bu konuda öylesine serttir ki, görüş ve düşüncelerine büyük bir hayranlık duyduğunu daha önce belirttiğimiz Ahmet Mithat Efendi'ye karşı bile tavır almaktadır. Ahmet Mithat Efendi'nin Tercüman-ı Hakikat'te çocuklara Fransızca öğretilmesi gerektiği şeklindeki bir cümlesini ele alarak onu şöyle eleştirmektedir¹²⁰:

"Mithat Efendi hazretleri bize demiş oluyor ki; küçük çocukları terbiye ve talim için pederler hanelerinde buldukları zaman lüzumlu lüzumsuz hane işlerine karışıp bilâ-sebep kavga çıkarmaktan ise çocukları tedris etmeli. Ve bu tedrisi de Fransızca kelimeleri öğretmekle olacaktır.

Koca hakim! Bu sözleri ne için senden işittiğimize taaccüp ederiz. Yoksa taammüm etmiş olan ahlak ve ahval-i sefihâneye karşı sizde mi mümaşâta mecbur oldunuz. Bir peder kız olsun oğlan olsun çocuklarını başına topladığı zaman vereceği ders Fransızca kelimeler öğretmek mi olacaktır. Osmanlıla-

120. İmzasız, "Ceraid ve Resail İçinde", İzmir, nr. 186-33, 21 Kanun-ı sani 1900.

ran, Türklerin, İslamların yedi sekiz yaşına, dokuz oniki yaşına girmiş veya girmekte bulunmuş olan çocuklarını nasıl talim edeceklerini siz bilmiyor musunuz? Bu sinler içindeki bir çocuğa Fransızca öğretmekle bir İslam peder çocuğuna karşı ifâ-yı vazife etmiş sayılır mı? Biz çocuklarımıza bir ecnebi lisan talim etmeliyiz. Bir değil, belki bir kaç, fakat neden sonra?"

Esasen dindar bir kişi olan Hakkı Bey söz konusu olan şey "ahlak" olunca dindar tarafı daha da belirginleşmektedir. Bu yüzden çocuklara dinî temel bilgilerden önce bir yabancı dil öğretilmesine onları dinine ve milletine yabancılaştıracak endişesiyle karşı çıkmıştır.¹²¹:

"Acaba bir İslam çocuğu dininden, sonra da kitabından ve o kitapta Allahının ne emir ve neden nehy buyurduğundan sorulup da: 'Bilmem'; kehalik Peygamberinden ve Peygamberinin ehadisinin manasından sorulup da yine: 'Bilmem' cevabı alınır ise o çocuğun babası şâyan-ı tel'în olmaz mı? Şimdi böyle bir çocuğu bu mühim lüzuma, bu saadet-i milliye ve saadet-i vataniyeyi mütekâfil olan hakikate karşı Fransızca kelimeleri öğretmiş bulunur ise o peder vatana karşı, millete karşı, dine , devlete karşı mahçup olmaz mı? Milleti içinde şâyan-ı nefret görülmez mi?

Bize kalır ise Arapça okuyup yazmak bilen ve çocuklarını muallimler ile okutmağa muktedir olan babalar bizzat, bilmeyen babalar ise kız olsun oğlan olsun çocuklarını bilâ-

121. A. J.

vesâta ibtida sarf-ı Türkî, sonra sarf-ı Arap okutup geceli gündüzlü Osmanlı, Türk, İslam yavrularına Arapça, yani lisan-ı İslam kelimelerini okutup öğretmeğe çalışmalıdır. Ye-âi yaşında bir çocuk Viktor Hugo'nun, Volter'in efkârını okumağa anlamaya değil; Hazreti Omer, Hazreti Ali, Mütenebbi, Zehir, Muhyiddin gibi rical-i ümmetin asâr ve akvâl-i celîlelerini okuyup onların ahlak ve efkârını ahza müsteid bulunmalıdır.

Umit ederiz ki Mithat Efendi hazretleri ana baba vazifesini artık bizim ihtarımıza muhtaç olmaksızın yazmağa himmet buyururlar."

Aynı konuya bir başka yazısında da temas ederek çocuğun kendi kültür ve medeniyetine ait temel bilgileri almadan Batı'ya yöneltilmesine karşı çıkmaktadır¹²²:

"Çocuklarımız ahvâl-i Şarkiyeye, ahval-i İslamiyeye, ulûm-ı İslamiyeye vakıf edilmeden ahval-i Garbiyeye vakıf edilirse biz bize meçhul kalırız. Biz bize düşman oluruz."

Ahlâki meseleleri daha çok dinî bir bakış açısıyla değerlendiren Hakkı Bey toplumdaki ahlâki zayıflığın çaresi olarak İslam ahlakına uymayı tavsiye eder. Hatta dinin özünün ahlaktan ibaret olduğunu söyler¹²³:

"Dinimizde ahlak-ı haseneden başka bir şey yoktur. Taassup

122. İmzasız, "Ceraid ve Resail İçinde", İzmir, nr. 188-35, 31 Kanun-ı sani 1315/12 Şubat 1900.

123. İmzasız, "Tenkidât-ı Ahlâkiye: Hikmet-i İslamiye - Fesad-ı Ahlâka Çare", İzmir, nr. 9, 15 Temmuz 1312/27 Temmuz 1896.

bu âli dinin dairesine giremez. Bütün fezailden ibarettir. Avrupa'dan aldığımız bazı kötü halleri, insan olduğumuz için tıynetimizde merkez olan nefsanîyetleri terk edelim. Fesad-ı ahlakî aslah için bundan başka çare yoktur."

Hakkı Bey'in İzmir gazetesini bir okul gibi düşündüğünü ve bu çerçevede Beyza'nın Dersleri, İzmir'in Mektebi gibi sütunlar açarak eğitim-öğretim faaliyeti yürüttüğünü yazarımızın hayatını anlatırken belirtmiştik. Bunlardan başka bir çok makalelerinde o, eğitim ve öğretim meselelerine değinmiş, görüş ve tekliflerini açıklamıştır. Bu teklif ve görüşlerinde o, mevcut öğretime bir yenilik ilave etmez. Yeni okullar açılması, memleket çocuklarının aynı temel eğitimden geçirilerek bir nevi ortak değer yargılarına sahip kılınmaları gibi o zamana kadar başka pek çok düşünce adamı tarafından dile getirilmiş olan bu fikirler üzerinde daha fazla durmayacağız.

Özetlemek gerekirse, Hakkı Bey'in ahlâki konulardaki yazıları daha çok Batı'nın ahlâki değerleri karşısında geleneksel değerleri savunan makalelerdir. Doğruluğu yanlışlığı tartışılır olmakla birlikte bunların bir orjinalitesi olmadığına rahatlıkla söyleyebiliriz. Zaten gazetesini geniş halk kitleleri için yayımlayan Hakkı Bey görüşlerini mümkün oldukça basit ve sade bir şekilde açıklamaya çalışmıştır. Kaldı ki kendisi de aldığı eğitimle, mensub olduğu aileyle, yetişme tarzıyla halktan biridir.

4. Ziraat ve Ticaret

Bıçakçızade İsmail Hakkı Bey'in ticaret ve ziraat konularıyla ilgilenmesi İzmir gazetesini çıkarmaya başladığı 1896 yılından itibaren başlar. Kendisi İzmir'i çıkarmaktaki amaçlarından birini de ziraat ve ticaret meseleleriyle ilgilenmek olarak belirtmiş-

tir.¹²⁴ Gazetenin alt başlığında da bu husus "Menafi-i mülk ve devlete hadim siyasiyât, edebiyât, fünûn, havadis, ziraat ve ticaretten bahis..." şeklinde bir cümleyle ifade edilmiştir. Hakka Bey bu konulara verdiği önemi göstermek için İzmir'in 13, 20 ve 21. sayılarında ticaretle ilgili makaleler yayımlamıştır.¹²⁵ Ayrıca gazeteye neşr edilmek için gönderilen yazılar arasında bu konularla ilgili olanları öncelik tanıdığına da söyleyebiliriz.

Bu tarihten önce ziraat ve ticaret meseleleriyle ilgilendiğini gösteren bir yazısına rastlayamadığımız Hakka Bey'in birdenbire bu konulara çok önem vermesini, onun gazeteyi okutmak istediği kitle ile açıklamak mümkündür. Münevverler için değil de daha çok geniş halk kitleleri için bir gazete neşr etme fikrinde olduğundan köylü ve esnaf kesiminin gazeteyi takip etmesini sağlayacak zirai ve ticari konulara ağırlık vermiştir. Fakat yazılarının içeriklerine göre onun, ülke kalkınması açısından zirai ve ticari faaliyetlerin gelişmesinin önemine gerçekten inandığını da söylemek gerekir.

Hakka Bey'in ticari meselelerde en çok üzerinde durduğu husus Osmanlı Devletinde ve özellikle de İzmir'de gayri-i müslimlerin ticaret hayatını ellerinde bulunduruyor olmalarıdır. Müslüman ahlinin fakirliğine karşılık gayri-i müslimlerin müreffeh hayatının sebebini yazarımız bu hususa bağlamaktadır. Ayrıca zengin Türk-

124. İmzasız, "Mesleğimiz", İzmir, nr. 1, 1 Haziran 1896.

125. İmzasız, "Ticaret", İzmir, nr. 13, 12 Ağustos 1312/26 Ağustos 1896.

- "Ticaret", İzmir, nr. 20, 30 Eylül 1312/12 Ekim 1896.

- "Yine Ticaret", İzmir, nr. 21, 7 Teşrin-i evvel 1312/19 Ekim 1896.

lerin de eski usullerle işlerini yürütmeğe gayret ettiklerini, oysa dünyanın çehresinin değiştiğini belirterek bunların servetlerini artırmaları gerektiğini belirtir¹²⁶;

"Agniyâmız ne için muntazam şirketler teşkil edip de servetlerini daha ileri götürmüyorlar? Yoksa para fazla mı geliyor? Neden bizim tüccarımız azdır? Neden bizim erbab-ı servetimiz azdır? Demek ki biz para kazanmanın yolunu bilmiyoruz. Evet bilmiyoruz. Bununla beraber çocuklarımıza öğretmek de istemiyoruz.

(...)

Zenginlerimiz ucuz buldukları evleri, dükkanları alarak kiraya vermekten başka iş bilirler mi?"

Bir başka yazısında Türk ticaretinin dışa açılmamasından yakınan Hakkı Bey, açılrsa bile bunun ya Avrupalılar veya gayri-müslimler eliyle yapıldığını ifade etmektedir¹²⁷:

"Ticaret dediğimiz vakit gözümüzü yeni iş çarşısında açıyoruz. Bir ticaret ki hiç de ticaret nâmını alamaz. Rençbere faiz ile para dağıt, sonra malını al istediğin gibi ucuzca sat, simsariye al. Bir çok masraf göster, Alan Avrupalı bizim üzümleri, incirleri, arpaları, afyonları umum cihanın bâzâr-ı istihasına arz eder. Burada bizim tüccarımızın kazandıkları paranın otuz mislini kazanır.

Şimdi buraya dikkat edelim. Rumlar, Yahudiler, Ermeniler,

126. İmzasız, "Tenkidât-ı Ahlâkiye", İzmir, nr. 4, 10 Haziran 1312/22 Haziran 1896.

127. İmzasız, "Maarif Yahut Terakki-i Millî", İzmir, nr. 139-37, 8 Şubat 1314/20 Şubat 1898.

Avrupalılar kendi işlerini kendileri görüyor. Kendi alışlarında, verişlerinde bize muhtaç olmuyorlar. Her nevi küçük sanatları elde ettiler. Büyük işleri de bizden bin kat âlâ yapıyorlar. Avrupa ile doğrudan doğruya iş görüyorlar. Anadolu'nun ticaretini istedikleri gibi ele geçirdiler. Zengin gençleri âlem-i ticaretin en mühim noktalarında bulunuyorlar."

Bu meseleyi aynı zamanda eğitimle de ilgili gören yazarımız gayri müslimlerin zengin olanlarının çocuklarını tüccar olacak şekilde yetiştirmelerinin yanında ailesi zengin olmayanların da yine ticari alanlarda yardımcı işlerde istihdam edilecek şekilde eğitildiklerini söyleyerek buna karşılık Türklerin diğer müslüman ülkelerle girilen ticari ilişkilerde bile azınlıklardan yararlanmak zorunda kalmalarına yazıklandığını¹²⁸:

" (...) Fakir olan gençleri ise ticaretgâhlarda yazıcılık, bayilik, ufak satıcılık gibi işlerde ailelerini besliyorlar. Biz bütün alış verişimizde onlara muhtaç oluyoruz. Ne elar işek onlardan alıyoruz. Bundan başka bir Arapla bir Türk, bir Acemle bir Hintli ile bir Avrupalı ile bir Türk arasında simsar, tercüman her ne ise ya Yahudi yahut da bir Rum oluyor. Acaba neden?"

Ticaretin önemini belirtmek için yabancı devletlerin konu üzerinde çok hassas olarak durduklarını belirten yazarımız bu devletlerin zenginleşip gelişmelerinin de bir bakıma ticarete verdikleri önenden kaynaklandığını söyler. Bu devletlerin bizde sanayi ve ticaretin gelişmemesi ve böylelikle daima kendilerine muhtaç durumda kalmamız için çalıştıklarını da sözlerine ekler¹²⁹:

128. A.Y.

129. İmzasız, "Ticaret", İzmir, nr.13, 12 Ağustos 1312/26 Ağustos 1896.

"Dikkat edelim; bir zamanlar Sakız'da Bursa'da, Yemen'de Bağdat'ta, daha uzak gider işek Buhara ve Hive'de, Semerkant'ta, elhasıl memalik-i İslamiyede tahta gibi metin kırk elli sene eskimez bir surette sağlam ipek kumaşları, uskufaları unutturup imalgâhlarını, âmillerini mahv edip de tül gibi ince, her sene değiştirilmek için çürük, bin türlü hileli ipliklerden mamûl fâhiş fiyatlı Avrupa emtialarını köylerimize kadar sokan da ticarettir.

Avrupalılarla taraftarlarının, madrabaz simsarların, Avrupa menafiline hizmet eden tacirlerin rağbet etmemesi, bizim de bilmem nasıl terbiye, nasıl ahlâk icabı red ve tahkir etmemiz sebepleriyle Karamürsel Osmanlı fabrikası emtiasını, Ankara şalîlerini, Sam, Halep kumaşlarına, Bursanın ipek iplik her türlü mensucatını, Buldan'ın, Nazilli'nin, Denizli'nin alacalarını revaçtan düşüren ticarettir."

Hakkı Bey'in 'dil'le ilgili görüşlerinden söz ederken onun Gasparalı İsmail Bey'in 'dilde birlik' ilkesinden etkilenmiş olabileceğine dikkat çekmiştik. Kayd-ı ihtirazi ile -çünkü konu araştırılmaya muhtaçtır- yazarımızın özellikle İslam ülkeleri arasında ticaretin gelişmesi gerektiği üzerinde durmasından hareketle bu konuda da İsmail Bey'in 'işte birlik' ilkesinden etilenmiş olabileceğini belirtmek isteriz.

Yazarımızın ziraatla ilgili meseleler üzerindeki görüş ve düşüncelerine gelince; o bu konunun da memleket için son derece önemli olduğu kanaatinde. Bunu göstermek için gazetesinde "İcmal-i Zirâi" başlığıyla düzensiz aralıklarla çiftçilere faydalı bilgiler vermeyi amaçlayan yazılar yazmıştır. Ayrıca meslektaşlarının da kendisi gibi bu bahislerde yazılar neşretmelerini iste-

miştir¹³⁰;

"Gazetelere heman icmal-i siyasi yazılmaz a. Bazen de böyle icmal-i zirai yazılabilir. Hem bu nevi icmal-i zirailer elbette icmal-i siyasilerden daha müfid düşer. Anadolu ve Rumeli-i Osmani iki büyük ziraat kıtalarıdır. Bunlarda sakin olan halkın kısm-ı küllisi zürrâdır. Gazetelerimizin cevelangâhı olan bu yerler halkının istifadesine hizmet edecek şeyler yazmak arzusunda bulunan rüfekamıza işte yeni bir çağır açıyoruz. Arazinin ihtilafı, havanın tenevvüü, noktasından ziraatları yekdiğerine benzemeyen ekser vilayât-ı şahânedede çıkan gazeteler oraların ahvâl-i umûmiye-i ziraiyesine dair her hafta birer icmal-i zirai yazarlarsa bir hareket-i müterakkiye numunesi göstermiş olurlar."

Hakkı Bey yukarıdaki satırlarda olduğu gibi sık sık diğer gazetelerin yazarlarına seslenerek ziraat ve ticaretle ilgili konulara ağırlık vermelerini istemiştir. Bununla da kalmamış, kendisinin değişikliğiyle 'hiç bir faideye müstenid olmayan' edebî yazılar, romanlar, şiirler vesaire yazmalarının zamanı olmadığını, bunlardan vazgeçmelerini de istemiştir. Özellikle -edebiyat bahsinde ele aldığımız- "Klasikler" meselesi üzerinde dururken bu hususu sık sık dile getiren yazarımız, ziraat, ticaret, sanayi gerilerken şiir, roman gibi şeylerle uğraşmanın utanılacak bir davranış olduğunu ileri sürmekten çekinmez¹³¹;

130. İmzasız, "İcmal-i Zirai", İzmir, nr. 290-35, 21 Temmuz 1902.

131. Hakkı, "Klasikler", İzmir, nr. 74-25, 20 Teşrin-i evvel 1313/1 Kasım 1897.

"Bunlardan bahs etmekten utanalım. Geceyi gündüze katalım, bizde sanayiın ilerlemesi, ıslahı neye muhtaçtır düşünelim, (...) Koca Anadolu mükemmel zahireler yetiştiriyor da satamıyor. Halâ Rusya'dan, Amerika'dan, düşününüz Amerika'dan un geliyor.

(...)

Hem hususi hem umumî bir çok nevakıamız mevcut iken erbab-ı iktidarımızın menafi-i ciddiyeimize hâdim olacak efkâr-ı sahiha yazarak vatana, devleti, milleti müstefid edecek yerde öyle adi ve bi-faide şeylerle uğraşmalarına ne kadar teessüf edilse sezadır."

Hakkı Bey edebiyatla ticareti karşı karşıya getirdiği bir başka yazısında da ticaret adamlarına edebiyatçılardan daha fazla değer verdiğini ifade etmiştir¹³²:

"Bakınız biz bu insanlara muhterem diyoruz. Bu insanları ediplerden, şairlerden, münşilerden, riyazilerden, romancılardan bin kat, yüzbin kat şayan-ı ihtiram buluyoruz."

İzmir gazetesinde roman ve hikâye gibi edebî ürünler tefrikasına yer vermek istemeyen Hakkı Bey'in bu kuralı iki defa bozduğunu görüyoruz. Bunlardan biri ticaret ve çocuk terbiyesinden bahseden bir romandır ki Hakkı Bey bu eseri şu şekilde takdim etmiştir¹³³:

"Karılarımızın malumudur ki aşka sevdaya dair roman yazmak mesleğimizin haricindedir. Bugünkü nüshamızdan itibaren

132. İmzasız, "Küçük Bir Bakış Büyük Bir İbret", İzmir, nr.76-25, 3 Teşrin-i sani 1313/15 Kasım 1897.

133. İmzasız, "Bir İfade", İzmir, nr.74-23, 20 Teşrin-i evvel 1313/2 Kasım 1897.

"Fikri" serlevhasıyla neşrine başladığımız hikâyeye ise roman değil milli bir hikâyedir. Bu hikâyeye terbiye-i evlat ve ticaret gibi mühim hususlara dair olup memleketimizin muktedir ve haluk gençlerinden saadetli Mirât Beyefendi hazretlerinin mahdumları izzetli Cemal Bey tarafından kaleme alınmıştır. "Fikri" ciddi yazılmış bir eser olduğundan ciddi mütalaaaya layıktır."

Diğer tefrika ise Mehmet Şeref'e ait olup "Sen Tüccar Olacaksın" adını taşımaktadır; Adından da anlaşılacağı gibi ticaretin gelişmesi amacıyla yazılmış olan bu hikâyeyi Mehmet Şeref "İzmir hayat-ı ticaretine takdime-i kemterânemdir" şeklinde sunmuştur.¹³⁴

Sonuç olarak; Hakkı Bey İzmir gazetesini çıkardığı devrede ticaret ve ziraatla ilgili konulara ağırlık veren, edebiyat faaliyetlerinden uzak, hattâ biraz da muhalif bir şahsiyet olarak görülmektedir. Onun bu tavrında, ülkenin geleceği açısından ticaret ve ziraatın önemine gerçekten inanmış olmasının yanı sıra gazeteyi geniş kitlelere okutmak isteğinin de payı vardır.

SONUÇ

Bıçakçızade İsmail Hakkı Bey(1862 - 1950) İzmir matbuat ve edebiyatının önemli isimlerinden biridir. Rüştîyeyi bitirdikten sonra medrese tahsili alarak Arapça ve Farsça ile birlikte İslami ilimleri de öğrenme imkânı bulmuştur. Devrinin tanınmış âlimlerinden Yozgatlı Çuhadarzade Mustafa Keşfi Efendi'den ders alan yazarımız kendi özel gayretleriyle de bilgisini derinleştirmiştir.

Edebiyat hayatına şiir yazarak başlayan Hakkı Bey, meşhur romancı Halit Ziya ve İzmir'in tanınmış yazarlarından Tefvik Nevzat'la birlikte İzmir'in ilk Türkçe dergisi olan Nevruz'u ve daha sonra yine Tefvik Nevzat'la birlikte İtilâ dergisini yayımlamıştır. Birincisi on ve ikincisi ancak bir sayı çıkabilen bu dergilerden sonra 1896 yılından itibaren haftalık İzmir gazetesini tek başına neşretmeye başlamış ve aralıksız olarak 1907 yılına kadar devam ettirdiği bu gazete ile İzmir matbuatında mühim bir yere sahip olmuştur.

Uzun süren hayatı boyunca pek çok devlet hizmetlerinde bulunan Hakkı Bey sırasıyla Manisa ve Muğla müstantiklikleri, Sakız mektupçuluğu, İzmir Mektubi Kalemî baş müsevvidliği, İzmir İdadisi edebiyat ve kompozisyon dersleri öğretmenliği, Üsküp, Yanya, Halep ve Hicaz mektupçulukları ve nihayet Cumhuriyet kurulduktan sonra medeni kanunun kabulü üzerine İzmir ili nikâh memurluğu görevlerini yerine getirmiştir. Bu görevleri içerisinde en mühimi İdadideki hocalığıdır. 1896'dan 1907'ye kadar onbir yıl bu okulda ders veren yazarımızın İzmir'in pek çok tanınmış simasının yetişmesinde emeği geçmiştir.

Hakkı Bey'in yayımlanmış oniki tane kitabı vardır. Ayrıca İzmir'de çıkan Hizmet, Köylü ve Anadolu gazeteleri ile özellikle kendisinin neşr ettiği İzmir gazetesinde pek çok makale ve şiiri vardır. Bu kitap ve makalelerde daha çok dinî, ahlâkî, ziraî ve ticarî konular ile dil ve edebiyat, eğitim ve kadın hakları meseleleri üzerinde durmuştur. Edebiyat hayatına şiir ve tahkiyevî küçük fanteziler yazarak başladığı halde bir süre sonra görüşlerindeki değişikliğe paralel olarak şiir ve edebiyattan uzaklaşmıştır. İzmir gazetesini çıkardığı yıllarda tamamen faydacı bir anlayışı benimseyerek her türlü yazı faaliyetinin o gün için memleketin en fazla ihtiyacı olduğunu düşündüğü ticaret ve ziraat hayatına faydalı olması veya ahlâkî ve terbiyevî bir gaye taşıması gerektiği görüşünü savunmuş ve bu konularda halkı eğitmeye çalışmıştır. Bu bir bakıma bizde Şinasi'nin başlattığı, bir kürsü gibi kabul edilen gazetecilik anlayışının devamıdır. Ne var ki yazarımız medreseden yetişmiş, modern edebiyatı ve Batı'ya tanımayan birisi olarak bu konularda yazdığı pek çok yazıda genellikle tutarsızlıklara düşmüş, sarıh bir fikir ortaya koyamamıştır.

İzmir gazetesinde Türkçe'nin meseleleri üzerinde de duran Hakkı Bey, Karım'da Tercüman gazetesini çıkaran Gaspıralı İsmail Bey'in fikirlerinden de etkilenecek Türkiye Türkçesinin diğer Türk şiveleriyle ilişkilerinin kesilmemesi, dünyadaki bütün Türklerin anlaşabilecekleri bir Türkçe'nin aydınlar tarafından işlenmesi gerektiği yolunda yazılar yazmış ve buna bağlı olarak Türkçe'ye Batı dillerinden geçen kelimelerin kullanılmaması için gayret göstermiştir. Bu konuda, gazetede Batı'dan geçen kelimelere Osmanlıca karşılıklar neşr ederek üzerine düşen görevi yapmaya çalışmıştır.

İzmir gazetesinde kadınların meselelerini de ele alan ve gazette kadınlar için ayrı bir bölüm açan yazarımız konuya olan ilgisini devam ettirmiş ve Cumhuriyet devrinde Hizmet ve Anadolu gazetelerinde kadın hakları ile ilgili yazılar yazmıştır. Kendisinin başlattığı ve İzmir'in pek çok tanınmış yazarının da katıldığı kadınlara siyasi haklar verilmesi tartışmasında özellikle Necip Türkçü ile girdiği polemikler zamanın İzmir basınını renklendirmiştir. Ancak bu yazılarında da Hakkı Bey açık ve net fikirler ileriye sürememiş, sık sık demagojiye düşmüştür. Bunun sonucunda Necip Türkçü'nün ciddi ve ilmi fikirleri karşısında susmak mecburiyetinde kalmıştır.

Bıçakçızade Hakkı Bey'in basılmış kitapları arasında ikisi hariç diğerleri küçük, birer ikişer formalık eserlerdir. Bunlardan Tarih-i Zafer, milli mücadelenin safhalarına anlatan manzum bir destandır. Diğer bir manzum eseri olan Türk İstiklal Marşı, muhtemelen Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açmış olduğu milli marş yarışması için yazılmış bir manzume ile Mustafa Kemal'e ithaf edilen bir te'miye ve Namık Kemal'in Hürriyet Kasidesi'nin tazmininden oluşmaktadır. 1924 yılında neşr ettiği İlimin Hayatın Bencesi adlı kitabı onun en önemli eseri olup dinî, ahlâkî ve felsefî vecizelerden meydana gelmiştir. Hakkı Bey'in bir de İngilizce'den tercüme ettiği Enimüle adlı kitabı vardır. İzmir'de tanıştığı Jon Maysfield adlı İngiliz şairinin bir şiirinin mensur tercümesidir. Yazarımız dini konularda da bazı kitaplar neşr etmiştir. Bunlar Esmâ'ül-hüsna'nın Nazmen Tefsiri adlı bir kitap ile dinî bazı temel bilgileri içeren Ramazan - Müslüman adlı bir küçük kitapçık ve Yüzbir Hadis-i Şerif isimlerini taşıyan üç eserdir. Bu son üç kitapta çeşitli kaynaklardan derlenmiş hadisler

toplanmışlar. Hakkı Bey'in son eseri ölümünden iki yıl önce neşr ettiği 'Rüya ve Tabiri'dir. Alfabetik bir rüya yorumlama kitabıdır. Bütün bu kitaplar yazarımızın daha çok edebiyat ve basın dünyasında pek fazla ağırlığının kalmadığı Cumhuriyet devrinden sonra maddi endişelerle neşr ettiği eserlerdir. Onun önemli yazıları gazetelerdedir. Kendisinin bu yazılardan bir kısmını basılmak üzere hazırladığı İbnülemin Mahmut Kemal'e gönderdiği listeden anlaşılmaktadır.

Baçakçızade Hakkı Bey'in faal bir siyasi hayatı olmamakla birlikte yaşadığı II. Abdülhamit, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirlerinde genellikle o devre hakim olan siyasetten yana tavır aldığını görüyoruz. II. Abdülhamit devrinde çıkardığı İzmir gazetesi ile sarayı memnun edecek bir yayın politikası izlerken II. Meşrutiyet ilan edilince İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yanında yer almış, bu cemiyeti öven ve eski devri kötüleyen yazılar yazmıştır. Ayrıca İttihat ve Terakki Cemiyeti kulüplerinde yine aynı mahiyette konferanslar verdiğini de görüyoruz.

Netice olarak Baçakçızade İsmail Hakkı Bey'in tutarlı bir fikrî şahsiyete sahip olduğunu söyleyebilmek zordur. Fakat ne olursa olsun o İzmir'in edebi hayatı ve basınında önemli bir yere sahiptir.

BİBLİYOGRAFYA

1. Bıçakçızade İsmail Hakkı'nın Yazıları^x

1884

- "Yakut"(makale), Nevruz, nr.1, 1 Mart 1300/13 Mart 1884.
- "Tuğraî Merhumun Mukayyed 'Lamiyetü'l-Edebiye'sinden Beş Beytin Tercümesidir"(yedi tefrikalık mensur tercüme), Nevruz, nr. 1-9, 1 Mart - 1 Temmuz 1300/ 13 Mart - 13 Temmuz 1884.
- "Eflatun"(üç tefrikalık makale), Nevruz, nr.1-3, 1 Mart - 1 Nisan 1300/ 13 Mart - 13 Nisan 1884.
- "Fıkra-i Edebiye", Nevruz, nr.2, 15 Mart 1300/ 27 Mart 1884.
- "Hararet"(iki tefrikalık makale), Nevruz, nr.2-3, 15 Mart - 1 Nisan 1300/ 27 Mart - 13 Nisan 1884.
- "Aşk"(tahkiyevi yazı), Nevruz, nr.3, 1 Nisan 1300/ 13 Nisan 1884.
- "Burûdet"(makale), Nevruz, nr.4, 15 Nisan 1300/ 27 Nisan 1884.
- "Sünbülüm"(tahkiyevi yazı), Nevruz, nr.5, 1 Mayıs 1300/ 13 Mayıs 1884.
- "Fıkra-i Edebiye", Nevruz, nr.5, 1 Mayıs 1300/ 13 Mayıs 1884.
- "Vâhidü'l-muvahhidin Şeyh Bahaeddin Âmili Hazretlerinin 'Şîr ü Şeker'inden Tercüme", Nevruz, nr.6, 15 Mayıs 1300/ 27 Mayıs 1884.
- "Serçe Kuşu"(tahkiyevi yazı), Nevruz, nr.6, 15 Mayıs 1300/ 27 Mayıs 1884.
- "Muhazarât"(iki tefrika), Nevruz, nr.7-9, 1 Haziran - 1 Temmuz 1300/ 13 Haziran - 13 Temmuz 1884.

x) İnzalı yazılar '-' , imzasız yazılar 'x' işareti ile belirtilmiştir.

- "Yirmisekiz Resul-i Kiraman Tarih-i Veladet ve Vefat ve Zaman-ı Saadetleri(iki tefrikalık makale), Nevruz, nr.7-8, 1 Haziran - 15 Haziran 1300/ 13 Haziran - 27 Haziran 1884.
- "Manzume"(şiiir), Nevruz, nr.8, 15 Haziran 1300/ 27 Haziran 1884.
- "Fıkra-i Edebiye - Şair Esmâî", Nevruz, nr.9, 1 Temmuz 1300/ 13 Haziran 1884.
- "Seher"(şiiir), Nevruz, nr.10, 15 Temmuz 1300/ 27 Temmuz 1884.

1886

- "Tevhid"(şiiir), İtilâ, nr.1, 1302/1886^x
- "Mekârim-i Ahlak"(makale), İtilâ, nr.1, 1302/ 1886.
- "Nevruz'daki 'Lamiyetü'l-Acem'den Ma'bad"(mensur tercüme), İtilâ, nr.1, 1302/ 1886.
- "Bismillahirrahmanirrahim"(Gazalî'nin 'İhyau Ulûmü'd-din'inden tercüme), İtilâ, nr.1, 1302/ 1886.
- "Kıta"(şiiir), Hizmet, nr.3, 20 Teşrin-i sani 1886.
- "Manzum Nesirlerim"(manzum nesir), Hizmet, nr.3, 20 Teşrin-i sani 1886.
- "Çiçek"(manzum nesir), Hizmet, nr.3, 20 Teşrin-i sani 1886.
- "Ruh"(manzum nesir), Hizmet, nr.3, 20 Teşrin-i sani 1886.
- "Kur'an"(manzum nesir), Hizmet, nr.5, 27 Teşrin-i sani 1886.
- "Peygamber Beşerdir"(manzum nesir), Hizmet, nr.5, 27 Teşrin-i sani 1886.
- "Tebcil-i Ecel"(manzum nesir), Hizmet, nr.5, 27 Teşrin-i sani 1886.

x) İtilâ dergisinde tarih olarak gün ve ay kaydı yoktur. Bu derginin Hizmet'ten önce yayımlandığını bildiğimiz için buradaki yazıları 1886 yılına ait yazılar arasında ilk sıraya aldık.

- "İbni Fâriz Hazretlerinin Bir Gazelinin Tercümesi(mensur tercüme), Hizmet, nr.6, 1 Kânun-ı evvel 1886.
- "Tevhid"(manzum nesir), Hizmet, nr.7, 4 Kânun-ı evvel 1886.
- "İman"(manzum nesir), Hizmet, nr.7, 4 Kânun-ı evvel 1886.
- "Münacât"(manzum nesir), Hizmet, nr. 9, 11 Kânun-ı evvel 1886.
- "Na't"(manzum nesir), Hizmet, nr.9, 11 Kânun-ı evvel 1886.
- "Aşka Bir Hitab-ı Aşıkane"(manzum nesir), Hizmet, nr.9, 11 Kânun-ı evvel 1886.
- "Kaleme Dair Bir Müşaarada Söylenmiştir"(manzum nesir), Hizmet, nr.9, 11 Kânun-ı evvel 1886.
- "Mezarda Bir Tazarru"(manzum nesir), Hizmet, nr.10,15 Kânun-ı evvel 1886.
- "Çemende Bir Melek"(manzum nesir) Hizmet, nr.10, 15 Kânun-ı evvel 1886.
- "Mezar"(manzum nesir), Hizmet, nr.14, 29 Kânun-ı evvel 1886.

1887

- "Fahriye"(manzum nesir), Hizmet, nr.17, 8 Kânun-ı sani 1887.
- "Lâkaydi"(manzum nesir), Hizmet, nr.22, 26 Kânun-ı sani 1887.
- "Nevzat'ın 'Fakire'sine Bir Fakir Ağzından Cevap"(manzum nesir), Hizmet, nr.29, 19 Şubat 1887.
- "Sinâ-yı Dil"(manzum nesir), Hizmet, nr.29, 19 Şubat 1887.
- "Bu, O"(manzum nesir), Hizmet, nr.33, 5 Mart 1887.
- "İhticar"(manzum nesir), Hizmet, nr.39, 26 Mart 1887.
- "Teessür"(manzum nesir), Hizmet, nr.40, 30 Mart 1887.
- "Muharrir Efendiler"(Manisa'dan mektup), Hizmet, nr.42, 6 Nisan 1887.
- "Sakiname"(şiir), Hizmet, nr.111, 14 Kânun-ı evvel 1887.

1888

- "Fikri Bey'e Nazire"(şiiir), Hizmet, nr.145, 10 Nisan 1888.
- "Hayal"(şiiir), Hizmet, nr.153, 8 Mayıs 1888.
- "Hulk ve Edep"(üç makale), Hizmet, nr.208-211, 27 Teşrin-i sani - 8 Kânun-ı evvel 1888.

1894

- "Onbeş Derste Nahv-i Arabi"(ondört tefrika), Hizmet, nr.790-805, 24 Teşrin-i evvel - 15 Kânun-ı evvel 1894.
- "Orman"(makale), Hizmet, nr.791, 27 Teşrin-i evvel 1894.
- "Evliya-i Etfâlin Vezâifi"(on tefrika), Hizmet, nr.792-805, 1 Teşrin-i sani - 15 Kânun-ı evvel 1894.

1896

- "Tahdis-i Nimet"(şiiir), İzmir, nr.1, 20 Mayıs 1312/ 1 Haziran 1896.
- x "Arz-ı Şükran"(makale), İzmir, nr.1, 20 Mayıs 1312/ 1 Haziran 1896.
- x "Vazife"(makale), İzmir, nr.1, 20 Mayıs 1312/ 1 Haziran 1896.
- x "Mesleğimiz"(makale), İzmir, nr.1, 20 Mayıs 1312/ 1 Haziran 1896.
- x "Maişet"(makale), İzmir, nr.2, 27 Mayıs 1312/8 Haziran 1896.
- x "Hanımlar Gazetesine, Şairlerimize"(eleştiri), İzmir, nr.2, 27 Mayıs 1312/ 8 Haziran 1896.
- x "Tebrik-i Sâl-i Cedid Saadet-i Nüvid"(makale), İzmir, nr.3, 3 Haziran 1312/ 15 Haziran 1896.
- x "Gazetelere Bir Nazar"(eleştiri), İzmir, nr.3, 3 Haziran 1312/ 15 Haziran 1896.

- x "Sâl-i Nev Tebrikât-ı Edebiyesi"(şiir), İzmir, nr.3, 3 Haziran 1312/15 Haziran 1896.
- x "Tenkidât-ı Ahlâkiye"(makale), İzmir, nr.4, 10 Haziran 1312/27 Haziran 1896.
- x (Başlıksız makale), İzmir, nr.4, 10 Haziran 1312/27 Haziran 1896.
- x "Tenkidât-ı Ahlâkiye"(makale), İzmir, nr.5, 17 Haziran 1312/29 Haziran 1896.
- x "Umum Üdebamıza Bir İhtar"(makale), İzmir, nr.5, 17 Haziran 1312/29 Haziran 1896.
- x "Malumat Gazetesi"(makale), İzmir, nr.5, 17 Haziran 1312/29 Haziran 1896.
- x "Tenkidât-ı Ahlâkiye: Gençlerimize"(makale), İzmir, nr.6, 24 Haziran 1312/6 Temmuz 1896.
- x (Başlıksız makale), İzmir, nr.6, 24 Haziran 1312/6 Temmuz 1896.
- x "Tenkidât-ı Ahlâkiye: Fikrimizi Terbiye Edelim"(makale), İzmir, nr.7, 1 Temmuz 1312/13 Temmuz 1896.
- x "Teahhül"(makale), İzmir, nr.8, 8 Temmuz 1312/20 Temmuz 1896.
- x "Küfrân-ı Nîmetin Encamı"(makale), İzmir, nr.8, 8 Temmuz 1312/20 Temmuz 1896.
- x "Tenkidât-ı Ahlâkiye: Hikmet-i İslamiye - Fesad-ı Ahlâka Çare"(makale), İzmir, nr.9, 15 Temmuz 1312/27 Temmuz 1896.
- x "Tasfiye-i Lisan-ı Osmani"(makale), İzmir, nr.9, 15 Temmuz 1312/27 Temmuz 1896.
- x "Hizmet-i Müftechire"(makale), İzmir, nr.11, 29 Temmuz 1312/10 Ağustos 1896.
- x "Asalet-i Fikriye"(makale), İzmir, nr.12, 5 Ağustos 1312/17 Ağustos 1896.

- x "Veladet-i Bâhirü's-saadet-i Hazret-i Nebevi"(makale), İzmir, nr.13, 12 Ağustos 1312/24 Ağustos 1896.
- x "Ticaret"(makale), İzmir, nr.13, 12 Ağustos 1312/24 Ağustos 1896.
- x "Padişahım Çok Yaşa"(şiiir), İzmir, nr.14, 19 Ağustos 1312/31 Ağustos 1896.
- x "Rûz-ı Cülûs-ı Mes'adet-menûs-ı Hazret-i Hilafet-penahî"(şiiir), İzmir, nr. 14, 19 Ağustos 1312/31 Ağustos 1896.
- x "Rûz-ı Cülûs-ı Meymenet-menûs-ı Hazret-i Şehriyarî"(makale), İzmir, nr.14, 19 Ağustos 1896.
- x "Huruf ve İmla"(makale), İzmir, nr.15, 26 Ağustos 1312/7 Eylül 1896.
- x "Lisan Meselesi: Tercüman Ne Diyor Malumat Ne Söylüyor"(makale), İzmir, nr.15, 26 Ağustos 1312/7 Eylül 1896.
- x "Erkek Çocuklarımızı Okutmak İçin Tutacağımız Meslek Ne Olmalı"(makale), İzmir, nr.16, 2 Eylül 1312/14 Eylül 1896.
- x "Tabâis-i Nimet ve Evsaf-ı Celil-i Şehriyarî"(üç makale), İzmir, nr.17-19, 9 Eylül-23 Eylül 1312/21 Eylül-5 Ekim 1896.
- x "Medreselerimiz"(makale), İzmir, nr.17, 9 Eylül 1312/21 Eylül 1896.
- x "Asâr-ı Vecihi"(makale), İzmir, nr.18, 16 Eylül 1312/28 Eylül 1896.
- x "Dava Vekilleri"(makale), İzmir, nr.19, 23 Eylül 1312/5 Ekim 1896.
- x "Tasfiye-i Lisan-ı Osmani"(makale), İzmir, nr.19, 23 Eylül 1312/5 Ekim 1896.
- x "İzmir'in Mektebi: Kâğıt"(üç tefrikalık diyalog), İzmir, nr.19-21, 23 Eylül-7 Teşrin-i evvel 1312/5 Ekim-19 Ekim 1896.

- x "Ticaret"(makale), İzmir, nr.20, 30Eylül 1312/12Ekim 1896.
- x "Yeni Kitaplardan: Hikmet"(kitap tanıtımı), İzmir, nr.20, 30 Eylül 1312/12 Ekim 1896.
- x "Yine Ticaret"(makale), İzmir, nr. 21, 7 Teşrin-i evvel 1312/ 19 Ekim 1896.
- x "Yeni Kitaplar: Mibr-i Dil"(kitap tanıtımı), İzmir, nr.21, 7 Teşrin-i evvel 1312/19 Ekim 1896.
- x "Okumak Yazmak"(makale), İzmir, nr.22, 14 Teşrin-i evvel 1312/ 30 Ekim 1896.
- x "İzmir'in Mektebi: Elektrik"(üç tefrika diyalog), İzmir, nr.22- 24, 14 Teşrin-i evvel-28 Teşrin-i evvel 1312/ 30 Ekim-9 Kasım 1896.
- x "Yeni Kitaplar: Sâil"(kitap tanıtımı), İzmir,nr.22, 14 Teşrin-i evvel 1312/26 Ekim 1896.
- x "Hocalık"(makale), İzmir, nr.23, 21 Teşrin-i evvel 1312/2 Kasım 1896.
- x "Ev"(makale), İzmir, nr.24, 28 Teşrin-i evvel 1312/9 Kasım 1896.
- x "Mütalaa"(makale), İzmir, nr.24, 28 Teşrin-i evvel 1312/9 Kasım 1896.
- x "Arı mı Ârî mi"(makale), İzmir, nr.24, 28 Teşrin-i evvel 1312/ 9 Kasım 1896.
- x "Yeni Kitaplar: Hurrem Bey"(kitap tanıtımı), İzmir, nr.24, 28 Teşrin-i evvel 1312/9 Kasım 1896.
- x "Kızlar"(makale), İzmir, nr.25, 4 Teşrin-i sani 1312/16 Kasım 1896.
- x "İzmir'in Mektebi: Telgraflar - Usûl-i Muhabere"(beş tefrikalık diyalog), İzmir, nr.25-36, 4 Teşrin-i sani-20 Kânun-ı sani 1312/16 Kasım 1896-i Şubat 1897.

- x "Yeni Kitaplar: Hurrem Bey/Kısm-ı sani"(kitap tanıtımı), İzmir, nr.25, 4 Teşrin-i sani 1312/16 Kasım 1896.
- x "İine Kızlar"(makale), İzmir, nr.26, 11 Teşrin-i sani 1312/23 Kasım 1896.
- x "Tasfiye-i Lisan-ı Osmani"(makale), İzmir, nr.27, 18 Teşrin-i sani 1312/16 Kasım 1896.
- x "Medeniyet Dünyanın Neresindedir"(yedi makale), İzmir, nr.28-36, 25 Teşrin-i sani - 20 Kânun-ı sani 1312/7 Aralık 1896 - 4 Ocak 1897.
- x "İmam Gazali'nin İhyau Ulûm'undan Muktebes: Ülfet ve Uhuvvet"(üç tefrikalık tercüme), İzmir, nr.28-31, 25 Teşrin-i sani - 23 Kânun-ı evvel 1312/7 Aralık 1896 - 4 Ocak 1897.

1897

- x "Yeni Kitaplar:Sâil"(kitap tanıtımı), İzmir, nr.33, 30 Kânun-ı evvel 1312/11 Ocak 1897.
- x "Leyle-i Berât-ı Mağfiret-ayât"(şiiir), İzmir, nr.34, 6 Kânun-ı sani 1312/18 Ocak 1897.
- x "Yeni Kitaplar: Nerime"(kitap tanıtımı), İzmir, nr.34, 6 Kânun-ı sani 1312/18 Ocak 1897.
- x "Velâdet-humâyun-ı Meymenet-makrûn-ı Hazret-i Padişahi"(şiiir ve makale), İzmir, nr.35, 13 Kânun-ı sani 1312/25 Ocak 1897.
- x "Maddiyûn ve Maneviyûn"(dört makale), İzmir, nr.37-40, 27 Kânun-ı sani - 17 Şubat 1312/8 Şubat - 29 Şubat 1897.
- "Muhazarât"(bes tefrika), Şule-i Edep, nr.2-6, 8 Şubat 1312 - 10 Mayıs 1313/20 Şubat - 22 Mayıs 1897.
- x "Tasfiye-i Lisan-ı Osmani"(makale), İzmir, nr.38, 3 Şubat 1312/15 Şubat 1897.

- x "Türkçe Asâr-ı Edebiye: Biliyorum"(mensur şiir), İzmir, nr.39, 10 Şubat 1312/22 Şubat 1897.
- x "İzmir'in Mektebi: Siper-i Saika"(iki tefrikâ diyalog), İzmir, nr.41-42, 3 Mart - 10 Mart 1313/15 Mart - 22 Mart 1897.
- x "Hamîyet Yahut Zevk-i Vicdani"(makale), İzmir, nr.44, 24 Mart 1313/5 Nisan 1897.
- x "Tarih"(şiir), İzmir, nr.48, 21 Nisan 1313/3 Mart 1897.
- x "Dikkatle Okuyunuz"(makale), İzmir, nr.48, 21 Nisan 1313/3 Mart 1897.
- x "Hâl-i Harb Yahut Medeniyet"(makale), İzmir, nr.49, 25 Nisan 1313/7 Mayıs 1897.
- x "Hâl-i Hazıra Bir Nazar Yahut Gazetecilik"(makale), İzmir, nr. 50, 5 Mayıs 1313/17 Mayıs 1897.
- x (Başlıksız şiir), İzmir, nr. 50, 5 Mayıs 1313/17 Mayıs 1897.
- "Tarih-i Zafer"(şiir), İzmir, nr.51, 12 Mayıs 1313/24 Mayıs 1897.
- x "Geçen Haftaki İzmir"(makale), İzmir, nr.51, 12 Mayıs 1313/24 Mayıs 1897.
- "Arz-ı Şükran"(makale), İzmir, nr.52/1, 19 Mayıs 1313/31 Mayıs 1897.
- x "Ahvâl-i Siyasiye: Harb"(makale), İzmir, nr.53/2, 26 Mayıs 1313/7 Haziran 1897.
- x "Avrupa Gazeteleri Yahut Taassub Mezhebi"(makale), İzmir, nr. 53/2, 26 Mayıs 1313/7 Haziran 1897.
- x "Mütareke"(makale), İzmir, nr. 53/2, 26 Mayıs 1313/7 Haziran 1897.
- x "Hiss-i Milli"(makale), İzmir, nr.54/3, 2 Haziran 1313/14 Haziran 1897.

- x "Hususi ve Umumi Bir Muharebe Olmayacaktır"(makale), İzmir, nr. 55/4, 9 Haziran 1313/21 Haziran 1897.
- x "Yevmi İzmir"(makale), İzmir, nr.56/5, 16 Haziran 1313/28 Haziran 1897.
- x "Mütalaât-ı Siyasiyede Ne İçin İhtilât Çok Oluyor"(makale), İzmir, nr. 56/5, 16 Haziran 1313/28 Haziran 1897.
- x "Afganistan"(makale), İzmir, nr.56/5, 16 Haziran 1313/28 Haziran 1897.
- x "İcmal-i Siyasi"(makale), İzmir, nr.57/6, 23 Haziran 1313/5 Temmuz 1897.
- x "Mesele-i Hâzıra"(makale), İzmir, nr.57/6, 23 Haziran 1313/5 Temmuz 1897.
- x "Avrupa Muharrirleri"(makale), İzmir, nr.57/6, 23 Haziran 1313/5 Temmuz 1897.
- x "İcmal-i Siyasi: Ahvâl-i Hâzıra"(makale), İzmir, nr.58/7, 30 Haziran 1313/12 Temmuz 1897.
- x "Ahlâk Üzerine Siyasi Bir Nazar"(makale), İzmir, nr.58/7,30 Haziran 1313/12 Temmuz 1897.
- x "Mısır'da Terakki-i Matbuat"(makale), İzmir, nr.58/7, 30 Haziran 1313/12 Temmuz 1897.
- x "Gençlik - Bahar"(mensur şiir), İzmir, nr.58/7, 30 Haziran 1313/12 Temmuz 1897.
- x "İcmal-i Siyasi: Ahvâl-i Hâzıra"(makale), İzmir, nr.59/8, 7 Temmuz 1313/19 Temmuz 1897.
- x "İcmal-i Siyasi"(makale), İzmir, nr.60/9, 14 Temmuz 1313/26 Temmuz 1897.
- x "Muharebeden Ne Ders Alındı"(üç makale), İzmir, nr.60/9 - 62/11, 14 Temmuz - 27 Temmuz 1313/26 Temmuz - 8 Ağustos 1897.

- x "Edebiyat Hakkında Bir İki Söz"(makale), İzmir, nr.61/10, 21 Temmuz 1313/2 Ağustos 1897.
- x "İcmal-i Ahvâl"(makale), İzmir, nr.62/11, 27 Temmuz 1313/8 Ağustos 1897.
- x "Tevhid-i El sine Yahut Umumî Bir Lisan İttihazı"(makale), İzmir, nr.62/11, 27 Temmuz 1313/8 Ağustos 1897.
- x "İcmal-i Ahvâl"(makale), İzmir, nr. 63/12, 4 Ağustos 1313/16 Ağustos 1897.
- x "Param Var mı Yok mu"(makale), İzmir, nr.63/12, 4 Ağustos 1313/16 Ağustos 1897.
- x "İcmal-i Ahvâl"(makale), İzmir, nr.64/13, 11 Ağustos 1313/23 Ağustos 1897.
- x "Şûn-ı İslamiye"(makale), İzmir, nr.64/13, 11 Ağustos 1313/23 Ağustos 1897.
- x "İcmal-i Ahvâl"(makale), İzmir, nr.65/14, 18 Ağustos 1313/30 Ağustos 1897.
- x "Rûz-ı Cülûs-ı Velâdet-menûs-ı Hazret-i Hilafet-penahî"(şiiir), İzmir, nr.66/15, 25 Ağustos 1313/6 Eylül 1897.
- x "Tahdis-i Nimet"(şiiir), İzmir, nr.66/11, 25 Ağustos 1313/6 Eylül 1897.
- "Rûz-ı Cülûs-ı Meymenet-menûs-ı Hazret-i Hilafet-penahî"(makale), İzmir, nr.66/15, 25 Ağustos 1313/6 Eylül 1897.
- x "Kasaba Demiryolu Yahut Nur İçinde Bir Uevelan"(beş makale), İzmir, nr.67/16 - 73/22, 1 Eylül - 13 Teşrin-i evvel 1313/13 Eylül - 25 Kasım 1897.
- "Beyza'nın Dersleri"(düzensiz aralıklarla sekiz tefrika)İzmir, nr.71/20 - 104/2, 29 Eylül 1313 - 1 Haziran 1314/11 Ekim 1897 - 13 Haziran 1898.

- x "Ahval-i Siyasiye: Girit"(makale), İzmir, nr.72/21, 6 Teşrin-i evvel 1313/18 Ekim 1897.
- "Klasikler"(makale), İzmir, nr.74/23, 20 Teşrin-i evvel 1313/1 Kasım 1897.
- "Cevap"(makale), İzmir, nr.75/24, 27 Teşrin-i evvel 1313/8 Kasım 1897.
- x "Küçük Bir Bakış Büyük Bir İbret"(makale), İzmir, nr.76-25, 3 Teşrin-i sani 1313/15 Kasım 1897.
- x "Dava Vekilleri Meselesi"(makale), İzmir, nr.77/26, 10 Teşrin-i sani 1313/22 Kasım 1897.
- x "Hikmetü'l-İslam"(dört makale), İzmir, nr.77/26 - 88/37, 10 Teşrin-i sani - 26 Kânun-ı sani 1313/22 Kasım 1897 - 7 Şubat 1898.
- "Okuyunuz"(makale), İzmir, nr.78/27, 17 Teşrin-i sani 1313/29 Kasım 1897.
- "Hizmet'in 'Zât-ı Âlî'sine Vevap"(makale), İzmir, nr.78/27, 17 Teşrin-i sani 1313/29 Kasım 1897.
- x "Vatanımızın Mucib-i İftiharı Olan Ulemâdan Gördesli Hocazade Faziletli Asım Efendi"(tanıtıcı yazı), İzmir, nr.80/29, 1 Kânun-ı evvel 1313/13 Aralık 1897.
- x "Hint Ticareti"(makale), İzmir, nr.82/31, 8 Kânun-ı evvel 1313/20 Aralık 1897.
- x "Teşekkür: Karınca Kedarınca"(makale), İzmir, nr.82/31, 8 Kânun-ı evvel 1313/20 Aralık 1897.

1898

- x "Hatayı Anlayalım"(iki makale), İzmir, nr.83/32 -85/34, 22 Kânun-ı evvel - 5 Kânun-ı sani 1313/ 3 Ocak - 17 Ocak 1898.

- x "Rûz-ı Pirûz-ı Veladet-i Pün-meymenet-i Hazret-i Hilafet-penahî"(şiiir ve makale), İzmir, nr.84/33, 29 Kânun-ı evvel 1313/10 Ocak 1898.
- x "Leyle-i Berât-ı Mağfiret-ayât"(şiiir), İzmir, nr.84/33, 29 Kânun-ı evvel 1313/10 Ocak 1898.
- x "Gariptir"(makale), İzmir, nr.85/34, 5 Kânun-ı sani 1313/17 Ocak 1898.
- x "Makale-i Mahsusa"(makale), İzmir, nr.86/35, 12 Kânun-ı sani 1313/24 Ocak 1898.
- "Bilen Var Bilmeyen Var Yahut Oruç"(makale), İzmir, nr.86/35, 12 Kânun-ı sani 1313/24 Ocak 1898.
- x "Hikmetü'l-İslam"(iki makale), İzmir, nr. 87/36 - 88/37, 19 Kânun-ı sani - 26 Kânun-ı sani 1313/31 Ocak - 7 Şubat 1898.
- x "Refikimiz Hizmet Gazetesine", İzmir, nr.90/39, 9 Şubat 1313/21 Şubat 1898.
- x "Neden Müessir Olamıyoruz Yahut İzmir Gazetesinde Ne Var"(makale), İzmir, nr.93/42, 9 Mart 1314/21 Mart 1898.
- x "Cevab-ı Mecburi"(makale), İzmir, nr. 93/42, 9 Mart 1314/21 Mart 1898.
- x "En-nisâi Şakâikü'r-ricâl"(makale), İzmir, nr.98/47, 13 Nisan 1314/25 Nisan 1898.
- x "İspanya ve Amerika: Esbâb-ı Harb - Küba Adası"(makale), İzmir, nr.99/48, 27 Nisan 1314/8 Nisan 1898.
- x "Arz-ı Şükran ve Tahdis-i Nimet"(makale), İzmir, nr.103/1, 18 Mayıs 1314/30 Mayıs 1898.
- x "Üçüncü Sene-i İntişarımızdan Birinci Makalesi"(makale), İzmir, nr.103/1, 18 Mayıs 1314/30 Mayıs 1898.
- x "Zamana Göre Çalışmıyoruz"(makale), İzmir, nr.104/2, 1 Haziran 1314/13 Haziran 1898.

- x "Hilafet-i Kübra-i İslamiye ve Hiss-i Şükran"(makale), İzmir, nr.105/3, 8 Haziran 1314/20 Haziran 1898.
- x "Sevde-yı Mealî"(sekiz makale), İzmir, nr.106/4 - 115/13, 15 Haziran - 17 Ağustos 1314/27 Haziran - 29 Ağustos 1898.
- x "Tarih-i Felsefe"(iki makale), İzmir, nr.109/7 - 110/8, 6 Temmuz - 13 Temmuz 1314/18 Temmuz - 25 Temmuz 1898.
- x (Başlıksız şiir), İzmir, nr.116/14, 24 Ağustos 1314/5 Eylül 1898.
- x "Rûz-ı Cülûs-ı Meymenet-menûs-ı Hazret-i Padişahî"(şiir ve makale), İzmir, nr. 116/14, 24 Ağustos 1314/5 Eylül 1898.
- "Manzume"(şiir), İzmir, nr. 116/14, 24 Ağustos 1314/5 Eylül 1898.
- x "Dreyfus Meselesi"(makale), İzmir, nr.117/15, 31 Ağustos 1314/12 Eylül 1898.
- x "Vazife"(makale), İzmir, nr. 118/16, 7 Eylül 1314/19 Eylül 1898.
- x "Temeddün Şefkati İcab Eder"(makale), İzmir, nr. 122/20, 5 Teşrin-i evvel 1314/7 Ekim 1898.
- x "Nezahatü'l-kalem: Tabip Refet Bey Biraderime"(makale), İzmir, nr. 126/24, 2 Teşrin-i sani 1314/14 Kasım 1898.
- x "Leyle-i Miracü'n-Nebi"(şiir), İzmir, nr.130/28, 30 Teşrin-i sani 1314/12 Aralık 1898.

1899

- x "Veladet-i Pür-mes'edet-i Hazret-i Padişahî"(makale), İzmir, nr. 133/31, 21 Kânun-ı evvel 1314/2 Ocak 1899.
- "Veladet-i Pür-meymenet-i Hazret-i Padişahî"(şiir), İzmir, nr. 133/31, 21 Kânun-ı evvel 1314/2 Ocak 1899.
- x "Fenni Hikâye: Âlem-i Âb"(beş tefrika), İzmir, nr.134/32 - 138/36, 28 Kânun-ı evvel - 25 Kânun-ı sani 1314/9 Ocak - 6 Şubat 1899.

- x "Ramazan-ı Mübarek"(makale), İzmir, nr.135/23, 4 Kânun-ı sani 1314/16 :cak 1899.
- "Maarif Yahut Terakki-i Milli"(iki makale), İzmir, nr.139/37 - 141/39, 8 Şubat - 22 Şubat 1314/20 Şubat - 3 Mart 1899.
- x "Türk Dilinin Lugati"(makale), İzmir, nr. 140/38, 15 Şubat 1314/27 Şubat 1899.
- x "Feydalı Makale"(makale), İzmir, nr.141/39, 22 Şubat 1314/3 Mart 1899.
- x "Maarif Yahut Herkes Kendi Evini Düzeltsin"(makale), İzmir, nr. 142/40, 1 Mart 1315/13 Mart 1899.
- x "Hakku'l-hilal"(tercüme makale), İzmir, nr.144/42, 15 Mart 1315/27 Mart 1899.
- x "Gazeteler Hakkında Bir Muhavere"(makale), İzmir, nr.145/43, 22 Mart 1315/3 Nisan 1899.
- x "İslamiyet - Hizmet Refikimizin Tekerrür Eden Tavsiyesi: Gazeteler İslamiyetten Bahs Etmesin"(makale), İzmir, nr.148/46, 19 Nisan 1315/1 Mayıs 1899.
- x "Nezhat Bey Oğlumuzun Cevap"(makale), İzmir, nr.149/47, 26 Nisan 1315/8 Mayıs 1899.
- x "Hizmet'le Münakaşamız"(makale), İzmir, nr.150/48, 3 Mayıs 1315/15 Mayıs 1899.
- x "İzmir'in Dördüncü Sene-i İntişara Duhûlü"(makale), İzmir, nr. 154/1, 31 Mayıs 1315/12 Haziran 1899.
- "İlm-i Ahlâk"(yirmiiki makale), İzmir, nr.154/1 - 233/29, 31 Mayıs 1315 - 16 Nisan 1316/12 Haziran 1899 -29 Nisan 1901.
- x "İlm-i Tedbir-i Servet"(üç makale), İzmir, nr.154/1 - 154/4, 31 Mayıs - 21 Haziran 1315/12 Haziran - 3 Temmuz 1899.

- "Ulûv-i Himmet-i Padişahî"(üç makale), İzmir, nr.160/7 - 170/17, 12 Temmuz - 20 Eylül 1315/24 Temmuz - 2 Ekim 1899.
- x "Terakki Hiss-i Vazifeye Muhtaçtır"(makale), İzmir, nr.163/10, 2 Ağustos 1315/14 Ağustos 1899.
- "Rûz-i Firûz-ı Cülûs-ı Hazret-i Padişahi"(makale), İzmir, nr.166/13, 23 Ağustos 1315/4 Eylül 1899.
- "İnsan Ne Zaman İnsandır"(makale), İzmir, nr.167/14, 30 Ağustos 1315/11 Eylül 1899.
- "Fesad-ı Ahlâkın Çaresi"(makale), İzmir, nr.168/10, 6 Eylül 1315/18 Eylül 1899.
- x "Ahvâl-i Hâzıra"(makale), İzmir, nr.169/16, 13 Eylül 1315/25 Eylül 1899.
- x "Matbuat"(makale), İzmir, nr.170/18, 20 Eylül 1315/2 Teşrin-i evvel 1899.
- "Gazel-i Müsterek"(Eşref'le birlikte yazılmış şiir), İzmir, nr.174/21, 18 Teşrin-i evvel 1315/30 Teşrin-i evvel 1899.
- "Ahvâl-i Âlem"(makale), İzmir, nr.175/22, 25 Teşrin-i evvel 1315/5 Teşrin-i sani 1899.
- x "Müslüman Nefer Yahut Küçük Kitap Büyük Fikir"(kitap tanıtımı), İzmir, nr.175/22, 25 Teşrin-i evvel 1315/5 Teşrin-i sani 1899.
- "Gazel"(şiir), nr.176/23, 1 Teşrin-i sani 1315/13 Teşrin-i sani 1899.
- "Kıta"(şiir), nr.176/23, 1 Teşrin-i sani 1315/13 Teşrin-i sani 1899.
- "Ahvâl-i Âlem: Dün Ne İdi Bugün Ne Oldu"(makale), İzmir, nr.177/24, 8 Teşrin-i sani 1315/20 Teşrin-i sani 1894.
- "Gazel"(şiir), İzmir, nr.177/24, 8 Teşrin-i sani 1315/20 Teşrin-i sani 1899.

- "Kıta"(şiiir), İzmir, nr.177/24, 8 Teşrin-i sani 1315/20 Teşrin-i sani 1899.
- "Zelzele"(şiiir), İzmir, nr.178/25, 15 Teşrin-i sani 1315/27 Teşrin-i sani 1899.
- "Fehaşet Tahut Bir Fikr-i Salim-i Cahilane"(makale), İzmir, nr. 179/26, 22 Teşrin-i sanê 1315/4 Kânun-ı evvel 1899.
- "Ahvâl-i Siyasiye"(makale), İzmir, nr.180/27, 29 Teşrin-i sani 1315/11 Kânun-ı evvel 1899.
- "Ceraid ve Resail İçinde"(tanıtım yazısı), İzmir, nr.180/27, 29 Teşrin-i sani 1315/11 Kânun-ı evvel 1899.
- "Tegazzül"(şiiir), İzmir, nr.181/28, 6 Kânun-ı evvel 1315/18 Kânun-ı evvel 1899.
- "Yağmur"(şiiir), İzmir, nr.181/28, 6 Kânun-ı evvel 1315/18 Kânun-ı evvel 1899.
- "Arz-ı Şükran"(makale), İzmir, nr.181/28, 6 Kânun-ı evvel 1315/18 Kânun-ı evvel 1899.
- "Ahvâl-i Siyasiye"(makale), İzmir, nr. 181/28, 6 Kânun-ı evvel 1315/18 Kânun-ı evvel 1899.

1900

- x "Her Şeyden İbret -1: Ulüvv-i Cenab"(hikâye), İzmir, nr.183/30, 20 Kânun-ı evvel 1315/1 Kânun-ı sani 1900.
- x "Her Şeyden İbret -2: Rahatı Sevme"(hikâye), İzmir, nr.183/30, 20 Kânun-ı evvel 1315/1 Kânun-ı sani 1900.
- "Makale-i Mahsusa"(makale), İzmir, nr.184/31, 27 Kânun-ı evvel 1315/8 Kânun-ı sani 1900.
- x "Her Şeyden İbret -3: Naime'nin Gazetesi"(hikâye), İzmir, nr. 184/31, 27 Kânun-ı evvel 1315/8 Kânun-ı sani 1900.

- x "Her Şeyden İbret -4: Samih'in Nameza Başlaması"(hikâye), İzmir, nr.185/32, 3 Kânun-ı sani 1315/15 Kânun-ı sani 1900.
- x "Ceraid ve Resail İçinde"(tanıtım yazısı), İzmir, nr.186/33, 10 Kânun-ı sani 1315/22 Kânun-ı sani 1900.
- x "Makale-i Mahsusa: Yalnız Agniye ve Eşrafımıza Değil Umum İslama"(makale), İzmir, nr.186/33, 10 Kânun-ı sani 1315/22 Kânun-ı sani 1900.
- x "Her Şeyden İbret -5: Köylü Nuri'nin Hatası"(hikâye), İzmir, nr. 186/33, 10 Kânun-ı sani 1315/22 Kânun-ı sani 1900.
- x "Ahvâl-i Siyasiye: Terakkiyât-ı Celile-i Osmaniye"(makale), İzmir, nr.188/35, 31 Kânun-ı sani 1315/12 Şubat 1900.
- x "Ceraid ve Resail İçinde"(tanıtıcı yazı), İzmir, nr.188/35, 31 Kânun-ı sani 1315/12 Şubat 1900.
- x "İfade-i Mahsusa"(makale), İzmir, nr.205/1, 10 Temmuz 1316/23 Temmuz 1900.
- x "Rub"(makale), İzmir nr.207/3, 24 Temmuz 1316/6 Ağustos 1900.
- "Telif-i Beyn"(şiir), İzmir, nr.210/6, 15 Ağustos 1316/27 Ağustos 1900.
- x "Gülûs-ı Humayun-ı Mes'adet-makrûn-ı Hazret-i Hilafet-penahînin Yirmibeşinci Sene-i Müteyemmenesi"(makale), İzmir, nr.211/7, 27 Ağustos 1316/9 Eylül 1900.
- x "İlm-i Tedbir-i Menzile Bir Nazar"(makale), İzmir, nr.212/8, 28 Ağustos(3 Eylül ?) 1316/10 Eylül(16 Eylül ?) 1900.
- x "Havadis-i Ecnabiye Hulasası ve Mülâhazât-ı Siyasiye"(makale), İzmir, nr.215/11, 23 Teşrin-i evvel 1316/5 Teşrin-i sani 1900.
- x "Leyle-i Mirâcü'n-Nebi"(makale), İzmir, nr.217/13, 6 Teşrin-i sani 1316/19 Teşrin-i sani 1900.
- x "Ceraid ve Resail Arasında"(tanıtıcı yazı), İzmir, nr.217/13, 6 Teşrin-i sani 1316/19 Teşrin-i sani 1900.

- x "Haftalık Siyasi İcmal"(makale), İzmir, nr.221/17, 4 Kânun-ı evvel 1316/17 Kânun-ı evvel 1900.
- x "Haftalık Siyasi İcmal"(makale), İzmir, nr.222/18, 11 Kânun-ı evvel 1316/23 Kânun-ı evvel 1900.
- x "Terbiye-i Milliye"(makale), İzmir, nr.222/18, 11 Kânun-ı evvel 1316/23 Kânun-ı evvel 1900.
- x "Haftalık Siyasi İcmal"(makale), İzmir, nr.223/19, 18 Kânun-ı evvel 1316/30 Kânun-ı evvel 1900.

1901

- x "Haftalık Siyasi İcmal"(makale), İzmir, nr.224/20, 25 Kânun-ı evvel 1316/7 Kânun-ı sani 1901.
- x "Haftalık Siyasi İcmal"(makale), İzmir, nr.225/21, 1 Kânun-ı sani 1316/14 Kânun-ı sani 1901
- x "Terbiye Bahsi"(makale), İzmir, nr.239/35, 28 Mayıs 1317/10 Haziran 1901.
- x "Geraid ve Resail Arasında", İzmir, nr.239/35, 28 Mayıs 1317/10 Haziran 1901.
- x "Mübahisimiz Tarafından Geçen Hafta Yazılan Makaleye Bir Nazar"(iki makale), İzmir, nr.241/37 - 242/38, 11 Haziran - 18 Haziran 1317/24 Haziran - 1 Temmuz 1901.
- "Hüseyin Sadettin Bey"(makale), İzmir, nr.245/41, 9 Temmuz 1317/22 Temmuz 1901.
- x "Teşekkül-i Arz"(makale), İzmir, nr.247/44, 30 Temmuz 1317/12 Ağustos 1901.
- x "Cülûs-ı Meymenet-menûs-ı Hazret-i Cihan-bânî"(makale), İzmir, nr.251/47, 20 Ağustos 1317/2 Eylül 1901.
- x (Başlıksız şiir), İzmir, nr.264/9, 24 Teşrin-i sani 1317/2 Kânun-ı evvel 1901.

- x "Oruç"(makale), İzmir, nr.267/12, 10 Kânun-ı evvel 1317/22 Kânun-ı evvel 1901.
- x "Din-i Aklî Yahut Ben Neyim"(makale), İzmir, nr.268/13, 17 Kânun-ı evvel 1317/30 Kânun-ı evvel 1901.

1902

- x "Kim Kazanır"(makale), İzmir, nr.269/14, 24 Kânun-ı evvel 1317/6 Kânun-ı sani 1902.
- x "Felsefe"(dört makale), İzmir, nr.273/18 - 276/21, 25 Şubat 1317 - 19 Mart 1318/10 Mart - 31 Mart 1902.
- x "İlm-i Menâfiü'l-aza"(makale), İzmir, nr.273/18, 25 Şubat 1317/10 Mart 1902.
- x "Bizce Böyledir"(makale), İzmir, nr.279/24, 15 Nisan 1318/28 Nisan 1902.
- "Elhamdülillah"(makale), İzmir, nr.280/25, 22 Nisan 1318/5 Mayıs 1902.
- x "Yapmak"(makale), İzmir, nr.281/26, 29 Nisan 1318/12 Mayıs 1902.
- x "Volkanlara Dair Malumât-ı Mücmele"(üç makale), İzmir, nr.283/28 - 286/31, 13 Mayıs - 3 Haziran 1318/26 Mayıs - 16 Haziran 1902.
- x "Gipte Ederdim"(makale), İzmir, nr.285/30, 27 Mayıs 1318/9 Haziran 1902.
- x "Elli Senelik Maarifimiz"(iki makale), İzmir, nr.287/32 - 288/33, 10 Haziran - 17 Haziran 1318/24 Haziran - 31 Haziran 1902.
- x "Bir Memleketin İhracatı mı Yoksa İthalatı mı Çok Olmalı"(makale), İzmir, nr.289/34, 1 Temmuz 1318/14 Temmuz 1902.
- x "İcmal-i Zirai"(makale), İzmir, nr.290/35, 8 Temmuz 1318/21 Temmuz 1902.

- x "Çocuk Beslemek ve Sütü Unlar"(makale), İzmir, nr.291/36, 15 Temmuz 1318/28 Temmuz 1902.
- x "Çiçek Bahçeleri"(makale), İzmir, nr.292/37, 22 Temmuz 1318/4 Ağustos 1902.
- x "İzmir ve Adalar Zürrâi"(makale), İzmir, nr.293/38, 29 Temmuz 1318/11 Ağustos 1902.

1904

- "Muharebe ve Ahlâk: Muharebeden Maksat - Muharebenin Bidayeti - Japonların Liyakati"(makale), İzmir, nr.365/21, 26 Haziran 1320/9 Temmuz 1904.
- "Felsefe-i Harb"(9 makale), İzmir, nr.372/28 - 394/40, 14 Ağustos - 6 Teşrin-i sani 1320/27 Ağustos - 19 Kasım 1904.
- "Vezâif-i İnsaniye"(beş makale), İzmir, nr.376/32- 381/37, 11 Eylül - 16 Teşrin-i evvel 1320/24 Eylül - 29 Teşrin-i evvel 1904.
- "Tebrik-i Velede-i Humayun-ı Şevket-makrun-ı Hazret-i Hilafet-pensihî"(makale), İzmir, nr.381/37, 16 Teşrin-i evvel 1320/29 Teşrin-i evvel 1904.

1907

- "Dairetü'l-ulûm"(altı makale), İzmir, nr.1-6, 23 Temmuz - 1 Eylül 1323/5 Ağustos - 14 Eylül 1907.
- "Reftar-ı Ulûm: Mebhas-ı His Üzerinde"(makale), İzmir, nr.7, 8 Eylül 1323/21 Eylül 1907.
- "Mektup"(mensur şiir), İzmir, nr.13, 20 Teşrin-i evvel 1323/2 Teşrin-i sani 1900.

- "İki Fakir"(Şiir), İzmir, nr.17, 24 Teşrin-i sani 1323/7 Aralık 1907.

1910

- "Meşrutiyet-i İdarenin Saadeti Yahut Hafız Okurken"(makale), Köylü, nr. 404, 20 Kânun-ı evvel 1325/2 Ocak 1910.
- "İane-i Bahriye: Nazar-ı Hükümet ve Millete Yahut Muhtelif Vazifeler"(makale), Köylü, nr. 405, 21 Kânun-ı evvel 1325/3 Ocak 1910.
- "Hayat-ı Memleket ve Bulvarlar"(makale), Köylü, nr.406, 22 Kânun-ı evvel 1325/4 Ocak 1910.
- "Hayat-ı Memleket"(makale), Köylü, nr. 407, 23 Kânun-ı evvel 1325/5 Ocak 1910.

1920

- "Hilafet ve Saltanat-ı İslamiye"(makale), Vakıf, nr. 800, 29 Kânun-ı sani 1336/8 Şubat 1920.

1926

- "İzmir Meclis-i Umumisinde Bir Hadise-i İctimaiye", Hizmet, nr. 610, 9 Teşrin-i sani 1926.

1927

- "Kadın İnsan ve Zekâdır - Hizmet Baş Muharriri Zeynel Besim Bey Oğluma"(makale), Hizmet, nr.622, 11 Kânun-ı sani 1927.
- "Kadınlar Bahsi Münasebetiyle - Muhterem Nebile T. Hanımefendiye"(makale), Anadolu, nr.3780, 17 Kânun-ı sani 1927.
- "Hak ve Türk Kadını - Muhterem Hizmet'in Baş Muharriri Zeynel Besim Bey Oğluma"(makale), Hizmet, nr.626, 26 Kânun-ı sani 1927.

- "Kadın Zekâ ve Hukuku"(oniki makale), Anadolu, nr.3791 - 3790 (3805?), 30 Kânun-ı sani - 21 Şubat 1927.
- "Kadın Bahsi ve Üç Cevap"(makale), Anadolu, nr.3793, 1 Şubat 1927.
- "Kadın Erkek Zekâda Müsavidir"(makale), Anadolu, nr.3795, 3 Şubat 1927.
- "Kadın Zekâ ve Hukuku - Benal Nevzat: İşte Bir Büyük İsim", Anadolu, nr.3792(3807?), 23 Şubat 1927.
- "Kadın Zekâ ve Hukuku - Mutahhara Nevzat Hanım"(makale), Anadolu, nr. 3797(3813?), 28 Şubat 1927.

1930

- "Teşbih-i Belîğ mi İstiare-i Mekniye mi Haklı Kindir"(makale), Hizmet, nr.1682, 28 Temmuz 1930.
- "İzmir Methiyesi - Muhterem Hizmet'e"(makale), Hizmet, nr.1699, 17 Ağustos 1930.

1932

- "Şekip"(şîir), Hizmet, nr.2366, 19 Teşrin-i evvel 1932.
- "Şekip'in Ruhuna"(şîir), Hizmet, nr.2391, 17 Teşrin-i sani 1932.

1933

- "Eşref-i Mahlukât"(ondört tefrika şîir), Hizmet, nr.2443-2457, 17 Kânun-ı sani - 5 Şubat 1933.
- "Dil Meselesi - Söz Denleme Muhterem Cemiyetlerine"(makale), Hizmet, nr.2496, 22 Mart 1933.
- "Ruh Var mı Yok mu"(makale), Hizmet, nr.2501, 28 Mart 1933.

- "Ruh Var mı Yok mu"(şiiir), Hizmet, nr.2507, 4 Nisan 1933.

1934

- "Gazel"(şiiir), Halkın Sesi, nr.1178, 26 Mayıs 1934.

1935

- "Türkçe Gazel"(şiiir), Anadolu, nr.6264, 18 Temmuz 1935.

2. Bileakçızade Hakkı'nın Kitapları

- Sıyer-i Nebi Aleyhissalâtu Vesselam, İstanbul, 1305/1888, 59 s.
- Maarif-i Umumiye Yahut Bir Çiftçinin Mütalaadan İstifadesi, İzmir, 1312/1894, 146 s.
- Türk İstiklal Marşı, İstanbul, 1341/1922, 16 s.
- Tarih-i Zafer, İzmir, 1341/1922, 35 s.
- İlimin Hayatın Bencesi, İzmir, 1924, (2. baskı: İzmir, 1948 - 3. baskı: İzmir, 1961).
- Enimüla, İzmir, 1932, 16 s.
- Esmâü'l-hüsnanın Nazmen Tefsiri, İstanbul, 1936, 16 s.
- Ramazan - Müslüman, İzmir, 1944, 16 s.
- Birinci Yüzbir Hadis-i Şerif, İzmir, 1946, 32 s.
- İkinci Yüzbir Hadis-i Şerif, İzmir, 1946, 34 s.
- Üçüncü Yüzbir Hadis-i Şerif, İzmir, 1946, 36 s.
- Rüya ve Tabiri, İzmir, 1948, 200 s.

Hakkı Bey İbnülemin Mahmut Kemal İnal'a gönderdiği biyografisinde neşr etmeyi düşündüğü basıma hazır eserlerinin adlarını da yazmıştır. Bu eserler şunlardır:

- Medeniyet-i Hakikiye Dünyanın Neresindedir
- Çocuklar İçin Ahlâki Lugat
- Kamer(fenni hikâye)
- Âlem-i Âb(fenni hikâye)
- Her Şeyden İbret(temâsil)
- İlmü'r-ruh(Arabî)
- Yolda(Almanca'dan tercüme)
- Allahca ve İnsanca(Almanca'dan)
- İtalyanca Usûl-i Kıraat
- İngilizce Usûl-i Kıraat

- Türk Öğütü(manzum)
- Oğlum Süreyya'ya (manzum)
- Oğlum Sadi'ye(manzum)
- Altın Heykel(felsefi ve manzum)
- İlm-i Din(aklî delail ile)
- Lesing'in Hikâyeleri
- Türkçe'nin İmlâsı
- Gayr-i Mürettep Asâr-ı Şiiriye ve Edebiye

3. Faydalandığımız Kaynaklar

- "Acı Bir Kayıp: Bıçakçızade Hakkı'yı Kaybettik", Anadolu, nr. 11467, 14 Ağustos 1950.
- Bursalı Mehmet Tahir, Aydın Vilayetine Mensup Meşâyih Ulemâ Şuarâ Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli, İzmir, 1324.
- Cidalî, "Üdebâ ve Şuarâ Mahfeli", Ahenk, nr.9607, 3 Aralık 1907.
- Çağın, Sabahattin; Tokadizâde Şekip - Hayatı Şahsiyeti Eserleri(Yayımlanmamış yüksek lisans tezi)
- Devlet, Nadir; Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi, Ankara 1985.
- Ekrem Abdülfeyyaz, "Bir Münakaşa Hasebiyle: Kadın Bahsine Dair", Anadolu, nr.3770, 5 Kânun-ı sani 1927.
- Huyugüzel, Ömer Faruk; Necip Türkçü, Ankara 1988.
- Hüseyin Rıza(Necip Türkçü), "Kadın Zekâ ve Siyasi Hukuku", Hizmet, nr.625, 25 Kânun-ı sani 1927.
- Hüseyin Rıza(Necip Türkçü), "İlim Muvacehesinde Hakikat ve Hata"(girmidört makale), Hizmet, nr.651-684, 23 Şubat - 3 Nisan 1927.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal; Son Asır Türk Şairleri, C.I, İstanbul, 1988.
- İsrail, Bahar A.; "Bir Hatıra: Bıçakçızade Hakkı Bey'in Ölümü Münasebetiyle", Anadolu, nr.11479, 26 Ağustos 1950.
- Kâmil Dursun - Eski İzmir Mektubçusu-, "İzmir'e Ait Hatıralar-4, Anadolu, nr.9615, 27 Mayıs 1914.
- Kaygusuz, Bezmi Nusret; Bir Roman Gibi, İzmir, 1955.
- Mutehbaza Nevzat Sarım, "Kadın Hukuku", Hizmet, nr.623, 23 Kânun-ı sani 1927.

- Nafiz Sabir, "Elli Yıllık Muharrirler Jübilesi Münasebetiyle", Bağ, S.13-14, 28 Şubat 1943.
- Namık Hüsnü, "Kadın Nedir", Anadolu, nr.3760, 24 Kânun-ı evvel 1926.
- Nebile T., "Kadınların İntihabı Hakkında", Anadolu, nr.3775, 12 Kânun-ı sani 1927.
- Oral, Ahmet Kâmil; Acı Bir Kaybımız: Bıçakçızade İsmail Hakkı Bey", Anadolu, nr.11469, 16 Ağustos 1950.
- Orhan Rahmi, "Bıçakçızade Tahrir Hayatını Hikâye Ediyor", Hizmet, nr.896, 11 Kânun-ı evvel 1927.
- Saray, Mehmet; Gaspıralı İsmail Bey, Ankara 1988.
- Somar, Ziya; Yakın Çağların Fikir ve Edebiyat Tarihimizde İzmir, İzmir 1944.
- Somar, Ziya; Bir Adamın ve Bir Şehrin Tarihi: Tefik Nevzat - İzmir'in İlk Fikir Hürriyet Kurbanı, İzmir 1948.
- Türkân, "Kadın Nedir", Anadolu, nr.3762, 27 Kânun-ı evvel 1926.
- Uşaklıgil, Halit Ziya; Kırk Yıl, İstanbul 1969.
- Yeni Türk Ansiklopedisi 'Mekke' maddesi.
- Zeynel Besim, "Davete İcabet", Hizmet, nr.619, 18 Kânun-ı evvel 1927.